

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇİN'İN ORTA ASYA TÜRK
CUMHURİYETLERİNE YÖNELİK
POLİTİKALARI**

**Taner GÜL
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GEBZE
2007**

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇİN'İN ORTA ASYA TÜRK
CUMHURİYETLERİNE YÖNELİK
POLİTİKALARI**

**Taner GÜL
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Salih AYNURAL**

**GEBZE
2007**

 <p>GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ</p>	<p>YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU</p>
--	---

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 17/01/2007 tarih ve 2007/02 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 12/02/2007 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Taner GÜL'ün tez çalışması Strateji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Prof.Dr. Salih AYNURAL

ÜYE :Doç.Dr. Adnan CEYLAN

ÜYE :Yrd.Doç.Dr. Halim KAZAN

ONAY

G.Y.T.E. Mühendislik ve Fen Bilimleri/Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 17/01/2007 tarih ve 2007/02 sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI : ÇİN'İN ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNE YÖNELİK POLİTİKALARI

YAZARIN ADI : TANER GÜL

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleri (Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) bölgenin stratejik yapısında köklü değişikliğe neden olmuştur. Çin büyük coğrafyası içerisinde barındırdığı farklı bölgelerle (İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan) bu yeni durumdan etkilenmemek üzere farklı açılımlar ve bölgesel politikalar üretmeye başlamıştır.

Çin günümüzde ve gelecekte bulunduğu coğrafyada varlığını sürdürebilmek ve uzun süreden beri devam eden ekonomik gelişimi için en uygun zemin olan stabil ortamın yaratılması ve sürdürülmesi için gayret göstermektedir. Çin bu maksatla Orta Asya'da öncelikle sınır komşuları ile tarihten gelen anlaşmazlıkları çözümlene yoluna gitmiştir. Bölgede hegemonya kurmaya çalışmak yerine sorunların çözümüne taraf olan ve bu maksatla girişimlerde bulunan ülke olarak Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini öncelikle sınır sorunlarının çözümü kapsamında siyasi olarak başlatıp müteakiben ekonomik olarak sürdürme isteği içerisinde olmuştur.

Çin bölgede stabil ortamın yaratılması sonrasında ekonomik ilişkilerle bölge ülkeleri ile ilişki kurup nihayetinde gelişimi için zorunlu olan enerji ihtiyacını bölgesel olarak karşılama gayreti içerisinde dir. Çin mevcut politikaları ile Orta Asya'da güvenlik üreten ülke durumuna gelmek istemektedir.

SUMMARY

NAME OF THESIS : CHINA'S REGIONAL STRATEGY TOWARDS CENTRAL ASIA STATES

AUTHOR NAME : TANER GÜL

The dissolution of the Soviet Union created five new independent Central Asian states (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan and Turkmenistan) and fundamentally changed the strategic configuration of the region. In order not to be affected by the new fundamental change in the region, China, with its big geographical area which contains special regions (Inner Mongolia, Tibet, Xinjiang) begins to apply new regional strategy towards Central Asia.

China endeavors to create and maintain a stabilized environment which is essential for her existence in the region for today and in the future, it also obtains a suitable environment for economical growth. For this purpose China firstly tries to resolve historical border disputes. In order not to establish a hegemonic position in the region and want to be a part of the solution China starts to establish political relations with Central Asian states and maintains this relation with economically.

After having economical relations in a stabilized environment with the regional countries China intends to obtain her critical energy needs from these countries. With current policies China wants to be a security producing country in the Central Asia region.

TEŞEKKÜR

Tez konusu olarak “Çin’in Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Politikaları” konusunu seçtiğim zaman konu öncelikle bana çok uzak gelmişti. Konu hakkında çalışmaya başladığımda ne kadar zor bir konu aldığımı fark ettim. Bu konu hakkında maalesef yerli kaynak olarak az sayıda bilgiye ulaşmam bende hayal kırıklığı yaratsa da başta tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Salih AYNURAL olmak üzere GYTE kütüphanesinin değerli çalışanlarının yardımları ile yabancı veri kaynaklarına ulaşabildim. Tezimin hazırlanmasında bana yol gösterdiği için tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Salih AYNURAL'a ve tez hazırlığı süresi içerisinde gösterdikleri sebat nedeni ile aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
HARİTALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Amacı	1
1.2. Tezin Kapsamı	1
1.3. Tez Hazırlanmasında Çalışma Yöntemi	1
2. ORTA ASYA VE ÇİN'İN TARİHİ ARKA PLANI	3
2.1. Orta Asya Kavramı ve Tarihi Arka Planı	3
2.1.1. Orta Asya Kavramı	3
2.1.2. Orta Asya'nın Tarihi Arka Planı	4
2.2. Çin ve Tarihi Arka Planı	14
2.2.1. Çin'in Coğrafyası	14
2.2.2. Çin'in Nüfusu	16

2.2.3. Çin'in Tarihi Gelişimi	19
3. ÇİN VE ORTA ASYA İLİŞKİLERİ	31
3.1. Çin'in Mevcut Dış Politikasını Oluşturan Temel Etkenler	32
3.2. Çin'in Bölgesel Politikaları	37
3.2.1. Sınırlarda Güvenlik Ortamının Yaratılması	39
3.2.2. Ekonomik Gelişimin ve Ticaretin Güvenli Bir Ortam ve Gelişme İçin Kullanılması	47
3.2.3. Artan Enerji İhtiyacı ve Bölgesel Temin Yolları	59
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	69
KAYNAKLAR	74
ÖZGEÇMİŞ	83

KISALTMALAR

ADB	: Asya Gelişim Bankası (Asian Development Bank)
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
CCP	: Çin Komünist Partisi (China's Communist Party)
CNCP	: Çin Milli Petrol Şirketi (China National Petroleum Corporation)
CNOOC	: Çin Milli Offshore Petrol Şirketi (China National Offshore Oil Corporation)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
KMT	: Milliyetçi Çin Partisi (Kou Min Tang)
PLA	: Çin Silahlı Kuvvetleri (People's Liberation Army)
PLAN	: Çin Deniz Kuvvetleri (People's Liberation Army Navy)
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Çizelge</u>	<u>Sayfa</u>
Çizelge-2.1. Çin'in Nüfus Gelişimi	16
Çizelge-2.2. Doğu Türkistan'ın Demografik Durumu	17
Çizelge-3.1. Gayri Safi Milli Hasıla Olarak İlk On Ülke	47
Çizelge-3.2. Dünya Ticaretinde Orta Asya Ülkeleri ve Çin	49
Çizelge-3.3. Doğu Türkistan'ın Dış Ticaret Hacmi	54
Çizelge-3.4. 2005 Yılı İtibari ile Enerji Tüketiminde İlk On beş Ülke	59
Çizelge-3.5. Kömür Tüketiminde Önde Gelen Ülkeler	60
Çizelge-3.6. 2006 Yılı İtibari ile Dünya Petrol Rezervleri	61
Çizelge-3.7. Nükleer Enerji Kullanımında Ülkelerin Genel Durumu	62
Çizelge-3.8. 2000 ile 2005 Yılları Arasında Petrol Tüketiminde İlk On beş Ülke	63
Çizelge-3.9. Dünya Petrol İthalat ve İhracatı Genel Durumu	64

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Şekil</u> _____ :	<u>Sayfa</u>
Şekil-2.1. Çin'in Son 50 Yıllık Nüfus Gelişimi	19
Şekil-3.1. Bölgelere Göre GSMH Üretimi 2004 Yılı	53
Şekil-3.2. Çin'in 1971-2004 Yılları Arası Petrol İhtiyacı ve Petrol İthalatı	63
Şekil-3.3. Çin'in Petrol İthalat ve İhracat Yolları	65
Şekil-3.4. Çin-Kazak Petrol Boru Hattı	67

HARİTALAR DİZİNİ

<u>Harita</u> :	<u>Sayfa</u>
Harita-2.1. 19 ncu Yüzyıl Sonu ile 20 nci Yüzyıl Başı Arasında Rusya Kontrolündeki Batı Türkistan (Bregel, s.91)	6
Harita-2.2. Sovyetlerin “Halkların Sınırlarının Çizilmesi” Politikası Sonrası Türkistan Coğrafyası (Bregel, s.109)	7
Harita-2.3. Sovyetler sonrası Orta Asya Politik Durumu (Bregel, s.111)	9
Harita-2.4. Doğu Türkistan	13
Harita-2.5. Çin Halk Cumhuriyeti Haritası	15
Harita-2.6. Qing Hanedanlığının Son Dönemi	22
Harita-3.1. Doğu Türkistan ve Orta Asya Arasındaki Kara ve Demiryolları (Garver, s.207).	57

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Amacı

Literatür taramasına dayalı olarak ve farklı kaynaklardan yararlanarak gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı; Asya'nın tarihi ve coğrafik yapısı göz önüne alınarak yeni dünya düzeni içerisinde süper güçlerden biri olmaya aday olan Çin'in gelişmesi ve büyümesi ile birlikte bölgesel olarak uyguladığı politikaların belirlenmesidir. Bu kapsamda, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak Çin'in bölgesel politikalarının saptanması konusu araştırılarak ortaya konulacaktır.

1.2. Tezin Kapsamı

Tez kapsamında öncelikle geniş bir perspektiften bakılarak Orta Asya kavramı, coğrafyası ve tarihi gelişim süreci ile müteakiben Çin'in coğrafyası, demografik yapısı ve tarihi gelişim süreci farklı kaynaklardan yararlanılarak incelenmiş daha sonra Çin'in dış politikasını belirleyen unsurlar tespit edilerek Orta Asya ve kapsamda Doğu Türkistan'a yönelik bölgesel politikaları güvenlik, ekonomi ve enerji alanlarını kapsayacak şekilde yorumlanmıştır.

1.3. Tez Hazırlamasında Çalışma Yöntemi

1.3.1. Yöntem

Tez çalışması "Literatür Tarama" türünde bir araştırmadır. Bu kapsamda, konu ile ilgili olan yazılı ve sayısal kaynaklardan ulaşılabilenler incelenmiş bu inceleme çerçevesinde kaynakça bölümünde sunulan dokümanlardan yararlanılmıştır.

1.3.2. Bilgilerin Toplanması, Değerlendirilmesi ve Yorumlanması

Tez hazırlamaya yönelik çalışmaların ilk basamağını teşkil eden bilgilerin toplanması kapsamında; Kütüphane ve İnternet kaynaklı olarak Gebze Yüksek Teknolojisi Enstitüsü kütüphanesi üzerinden uzaktan erişimle süreli yayınlara ulaşılmış, mevcut yayınlar ve konu ile ilgili yerli ve yabancı araştırmacı, yazar ve tarihçilerin yazdıkları ve içinde referans olarak gösterdikleri bilgilerden ulaşılabilenlerden faydalanılmış, bilgi değerlendirme ve yorumlanmasının fikri tabanı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda, elde edilen bilgi ve bulguların tek kaynağa bağımlı kalınmayarak birden fazla kaynak ile farklı bakış açıları ile konunun algılanmasına önem verilmiş, elde edilen bilgi ve bulgulara şahsi fikir ve yorumlar da katılarak, Çin'in bulunduğu bölgedeki gücü ve bölge ülkeleri üzerindeki etkisi tarihsel ve güncel bakış açılarıyla incelenmiştir.

2. ORTA ASYA VE ÇİN'İN TARİHİ ARKA PLANI

2.1.Orta Asya Kavramı ve Tarihi Arka Planı

2.1.1. Orta Asya Kavramı

Orta Asya kavramı farklı kaynaklarda değişik olarak algılanmakta ve tanımlanmaktadır. Orta Asya kavramı ile birlikte ağırlıklı olarak “Merkezi Asya”, “Geniş Merkezi Asya” ve “İç Asya” kavramları da kullanılmaktadır. Bu kavramlarla hangi coğrafik bölgelerin ifade edilmek istendiği genelde belirgin olmamakta ve bir tanımlama yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Orta Asya kavramı için; “Coğrafi anlamda Asya kıtasını çevreleyen okyanus ve deniz havzalarından en uzak bölgesi için kullanılan Orta Asya tabiri, kuzey-güney istikametinde Sibiryadan Hint alt kıtasını steplerden ayıran Himalayalar'a kadar olan bölgeye, doğu batı istikametinde de Ural-Hazar hattından Moğolistan ve geleneksel Çin bölgesine kadar uzanan alanı kapsamaktadır (Davutoğlu, s.456).” tanımı yapılırken, İç Asya kavramı için; “Coğrafi olarak kuzeyinde Avrasya ormanları, güneyinde sıradağ silsileleri, batısında Hazar ve Karadeniz su havzaları olan bir bozkır kuşağı (yer yer bozkırların yerlerini çöller almaktadır) ile çevrelenen, yüksek sıra dağlar ile Güney Asya'dan ayrılan ve çoğunluğu göllerde son bulan nehirlerle çevrelen bölgeye İç Asya adı verilir (Soucek, s.1).” tanımı yer almaktadır.

Merkezi Asya ise; “Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Asya'da bağımsızlığını kazanan beş ülkenin (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan) bulunduğu coğrafya Merkezi Asya olarak adlandırılmaktadır (Xing, s.152).” şeklinde tanımlanmaktadır¹. Geniş Merkezi Asya kavramı için ise “Merkezi Asya kavramı değişken bir anlam taşımakta

---

¹ Merkezi Asya'yı fiziksel olarak tanımlayanlar mevcut olup genelde “Batıda Hazar Denizi ve Ural Nehir yataklarından doğuda Altay Dağları ve Turfan havzası ile, kuzeyde bozkır kuşağı ve güneyde Hindikuş ve Kopet Sıradağları ile sınırlanan coğrafya” olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu tanımlar bakış açısı ile genişletilip daraltılabilmektedir. Coğrafyanın detaylı tanımı için bakınız Yuri BREGEL, Historical Atlas of Central Asia, Leiden, NLD:Brill, NHEJ, NV. Koninklijke, Boekhandel en Durkkerij, 2003.

olup tanımı yapanlarca belirtilmek istenen bölge değişmektedir. Geniş Merkezi Asya ile ifade edilmek istenilen Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve kısmen de olsa bazı bölgeleri ve güçlü ekonomik ilişkileri ile İran, Pakistan ve Rusya'nın oluşturduğu alandır" tanımı yapılmaktadır (Byrd, s.1)

Asya'nın iç kısımları için kullanılan Orta Asya (Middle Asia), İç Asya (Inner Asia) ve Merkezi Asya (Central Asia) terimleri içerisinde günümüzde ülkemizde yaygın olarak Orta Asya terimi kullanılmaktadır. Kullanılan bu terimle kastedilen genelde Merkezi Asya kavramında belirtilen coğrafyadır. Bununla birlikte batılı kaynaklar ve Sovyetler Birliği sonrası bağımsızlığını kazanan bölge ülkeleri tarafından ağırlıklı olarak Merkezi Asya terimi kullanılmaktadır. Bölge ülkeleri bu şekilde buldukları coğrafyanın Avrasya'nın sadece coğrafi değil, siyasi anlamda da merkezi olduğunu vurgulamak istemektedirler.

2.1.2. Orta Asya'nın Tarihi Arka Planı

Bölge coğrafyası tarihi olarak incelendiğinde; Merkezi Asya'nın özünü oluşturan bölgenin Transoxania (veya Transoxiana) olarak adlandırıldığı görülmektedir. Transoxania batılı kaynaklarda Oxus Nehrinin ötesi olarak da isimlendirilmektedir (Soucek, s.4). Oxus ismi Ceyhun Nehrinin batılı kaynaklarda Latinceye aktarılmış hali olup günümüzde genellikle Amu Derya olarak adlandırılmaktadır (Olcott, s.29). Transoxania Araplar tarafından Maver-ul Nehr ("Nehrin ötesinde kalan", burada kastedilen nehir Ceyhun Nehri'dir) olarak adlandırılmıştır. Merkezi Asya'nın çekirdeği olan Transoxania'nın güney sınırı olarak Ceyhun Nehri kabul edilmekle birlikte bu bölgenin kuzey, batı ve doğusu için kesin sınırlar belirlenmemektedir (Soucek, s.4). Bölgenin genel olarak belirlenmesi kapsamında nehirler ve bu nehir havzalarında kurulan şehirler ve devletlerden yararlanılmaktadır.

Bölgenin belirlenmesinde kullanılan bir diğer önemli nehir Ceyhun Nehri gibi Pamir dağlarından doğan ve Panhjikent, Semerkant ve Buhara gibi

şehirlerden geçerek Kızilkum çölünde son bulan Zerafşan Nehridir¹ (Soucek, s.4). Zerafşan Nehri Transoxania'nın merkezini oluşturmakta olup nehrin bulunduğu bölge tarihte Sogdia (Sogidana, Bilad al-Sughd) olarak da adlandırılmıştır.

Tarihi Transoxania'nın kuzeybatısında Harazim, doğusunda Fergana güneyinde ise Horasan bulunmaktadır (Soucek, s.6-10). Bölgenin kuzeyinde Kırgızistan'ın doğusunda Tianşan dağlarının tepelerinde doğan ve Narin adını alan Sir Derya bulunmaktadır. Nehir, Kırgızistan'ı doğu-batı hattında geçtikten sonra Fergana Vadisinden geçerek Kırgızistan'ın Batken Bölgesine daha sonra Özbekistan'dan geçerek Kazakistan'a girmekte ve Ceyhun'a paralel olarak giderek Aral gölüne dökülmektedir (Soucek, s.13).

Coğrafyası yukarıda belirtilen ve 8. yüzyıla kadar batılılarca Transoxani olarak adlandırılan bu bölge İslamın Asya'ya yayılmaya başladığı dönemden itibaren Araplarca, nehrin ötesi anlamına gelen "Mavera-ul Nehr" yerine Türklerin toprakları "Bilad al-Turk" kavramı veya "Türkistan" terimleri kullanılmaya başlanmıştır (Soucek, s.15). 18. yüzyıla kadar Asya'nın bu bölümünün Türkistan olarak adlandırılmasına devam edilmiştir. Bölgede bulunan Türk gücünün azalmaya başlaması ve 16 ncı yüzyılda Kazan ve Astragan Hanlıklarının Ruslar tarafından yenilmesi sonrasında başlayan Rus etkisi ve 1758 yılında Türkistan'ın doğu kesiminin Çin işgaline uğraması sonrası bölge ikiye ayrılmış bölgenin doğu kısmı Doğu Türkistan² veya Çin Türkistan'ı, batı kısmı Batı Türkistan veya Rus Türkistan'ı olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Coğrafi olarak Doğu Türkistan'ı Batı Türkistan'dan; Fergana vadisinin kuzey, güney ve doğusunda bulunan Tianşan ve Pamir dağ silsileleri ayırmaktadır (Soucek, s.14).

¹ Pers'çe "Altın Saçan" anlamını taşımaktadır.

² Bölgenin isimlendirilmesinde farklı bakış açıları mevcuttur. Doğu Türkistan adı haricinde bölgenin kaynaklarda geçen adları; Uyguristan, Uygurya, Çin Türkistan'ı, Xinjiang ve Şincang. Bölge için Doğu Türkistan kullanımı yerine Çinliler 1955'ten itibaren Şincang (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi adını kullanmaktadırlar. Çince'de 'yeni sömürge', 'yeni sınır', 'yeni kazanılan yer' anlamlarına gelen Sincan (hsin kiang telaffuzu ise şin çang Türkiye'deki yaygın kullanımıyla Sincan) adı, bölge için Mançu-Çin yönetimi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bölgenin eski çağlardan beri bir Çin yurdu olduğunu iddia eden Çin yönetimi, Doğu Türkistan ve Çin Türkistan'ı gibi kullanımları Çin egemenliğini tartışma konusu yapabilecek dış tarihsel bağları ima ettiği için kullanmamaktadır.

2.1.2.1. Batı Türkistan

Batı Türkistan'ın, Rus etkisi altında kaldığı süre zarfında bölgede Türk etkisinin azaltılması maksadı ile farklı uygulamalar ile karşılaşmıştır. Orta Asya'yı bir bütün olarak yönetememiş olan Rus'lar bölgede koloni politikaları uygulayarak farklı uluslar yaratmaya çalışmıştır (Olcott, s.29). Bölgenin isimlendirilmesinde Türkçe ve Türklükle ilgili tabirler yerine Slav tabirleri kullanılmaya başlanmıştır. Günümüz Kazakistan ve Kırgızistan'ın bulunduğu "Yedisu" bölgesi Ruslar tarafından Sovyet dönemine kadar Semireche olarak kullanılmıştır (Soucek, s.23).

Harita-2.1. : 19 ncu Yüzyıl Sonu ile 20 nci Yüzyıl Başı Arasında Rusya Kontrolündeki Batı Türkistan (Bregel, s.91)

Batı Türkistan yerine Orta Asya tabirinin kullanımı da coğrafi olmaktan çok politik olarak benimsenmiş ve bölgenin ortak bir kimlik altında birleşmesi istenmemiştir. Örneğin, Rusların etkin olduğu 18 nci yüzyılda kent halkından ve kırsal kesimde bulunan köylülerden Türkçe konuşanlara Türk yerine Sart denilmeye başlanmıştır. Bu şekilde bölgede Türk kimliği yerine farklı alt kimlikler yaratılmaya çalışılmıştır. Özellikle Tacikçe konuşan Türkler için bu kavram getirilmiş ve Buhara, Semerkant ve Taşkent gibi bölgelerde Sart tabirinin kullanımı Çarlık döneminin sonuna kadar devam etmiştir (Soucek, s.33). Sovyet devrimi sonrasında bu tabir özellikle Özbek topluluğu için kullanılmaya başlanmış ve daha sonra kullanımdan kalkmıştır (Bregel, s.94).

Harita-2.2. : Sovyetlerin "Halkların Sınırlarının Çizilmesi" Politikası Sonrası Türkistan Coğrafyası (Bregel, s.109)

Rus Türkistanı'nda yaşayan Türklerin dillerindeki lehçe farklılıkları özellikle Sovyetler döneminde halkın bölünmesi için kullanılmış ve 1924 yılında Asya'da bulunan Türklerin özellikle dil farklılıklarını esas alınarak politik sınır belirlemeleri yapılmış ve 1930'ların sonuna gelindiğinde bölgede bulunan beş devletin (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan) politik sınırları belirlenmiştir (Olcott, s.30).

Batı Türkistan'ın 20 nci yüzyıl başında Sovyet yöneticilerince parçalara ayrılmasında etnik yapının yanı sıra özellikle dil ve lehçe farklılıkları kullanılmıştır (Bregel, s.94). Bununla birlikte çıkar çatışmaları, ekonomik faktörler ve yönetimde bulunan komünist liderleri yönlendiren grupların etkisi ile sınırlar sık sık değişmiştir. Batı Türkistan'ın politik sınırlarının belirlenmesi, Sovyet devrimi sonrasında yoğun gayretlerle oluşturulan uluslaştırma çabaları sonrasında 1936 yılında tamamlanmıştır (Akiner, s.445).¹

Yüzyıllar boyunca Türk Bozkırları olarak adlandırılan Asya'nın kuzey bozkırlarında 16 ncı yüzyılda Kazan ve Astrahan Hanlıklarının Ruslara yenilmeleri ile başlayan Rus yayılcı kolonileştirme gayretleri sonucu ve 1950 de Kuruşev'in "bakir toprakların kullanıma açılması" politikaları ile Rus etkisi en üst noktasına ulaşmıştır (Soucek, s.28).

Sovyet yönetimi süresince gerek göçebe olarak yaşayan toplulukların zorunlu iskana tabi tutulması gerekse de zorunlu devletleştirme uygulamaları sonrasında Batı Türkistan'da yaşayan ve göçebe bir yaşam tarzıyla geçimini ağırlıklı olarak hayvancılıktan sağlayan topluluklar üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. 1930-1932 yıllarında uygulanan bu politikalardan en fazla Kazaklar etkilenmiştir. Yaklaşık 300 bin Kazak başta Çin olmak üzere buldukları coğrafyadan ayrılarak başka ülkeler göçmek zorunda kalmış, buldukları yurtlarını terk etmeyenler zorunlu ikamete tabi tutulmuşlar ve zorunlu

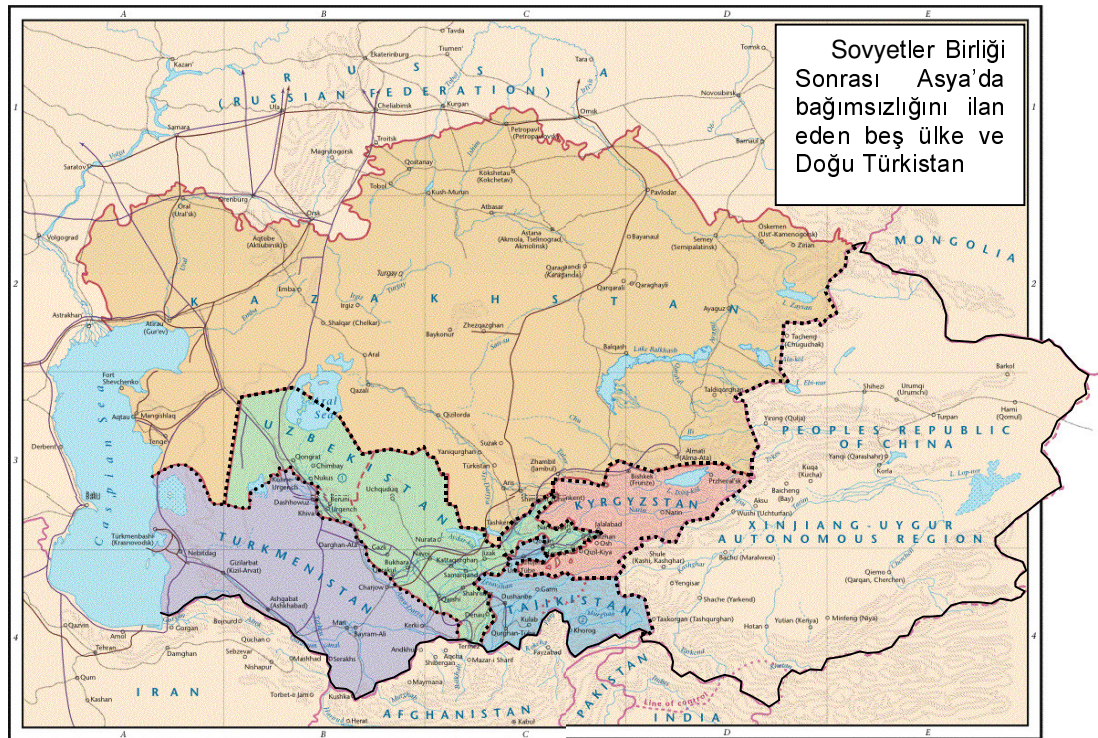
---

¹ 1924 yılında Sovyet Merkezi Asyası Halklarının Ulusal Sınırlarının Belirlenmesi (National Delimitation) çalışmaları kapsamında beş bölgesel idari yapı oluşturulmuştur. Bunlardan Özbekistan ve Türkmenistan kurulmalarının hemen ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin tam üyesi olmuşlar, Tacikistan birliğe Ekim 1929 yılında üye olmuş Kazakistan ve Kırgızistan Kasım 1936 tarihinde birliğe tam üye olmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bakınız AKINER Shirin, Political Process in Post Soviet Central Asia, Perspectives on Global Development and Technology, Volume 2, issue 3-4, s.431-458, 2003

devletleştirme faaliyetleri sonrası geçim kaynağı olan hayvanlarını kaybeden 1,5 milyon Kazak açlık ve salgın hastalıklar sonrası hayatını kaybetmiştir (Bregel, s.96).

Sovyetlerin baskıcı rejimi süresince uluslararası ilişkilere kapalı olan bölge ülkeleri 1991 yılında birliğin resmen sona ermesi sonrasında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bir dönem için Batı Türkistan yerine kullanılan Rus Türkistan'ı tabirinin kullanımı sona ermiştir. Bununla birlikte bölgede oluşan politik boşluk Asya'da bölgesel güç olma yolundaki Çin için bir fırsat yaratmıştır.

Harita-2.3. : Sovyetler Sonrası Orta Asya Politik Durumu (Bregel, s.111)

2.1.2.2. Doğu Türkistan

Türkistan'ın doğu kısmını oluşturan Doğu Türkistan, üç tarafı sıra dağlarla çevrili olan Tarım¹ ve Çungarya² havzalarından oluşan geniş bir coğrafyadır³.(Debasish, s.1) Çungarya havzası Altay dağlarının güneyinde ve Tianşan dağlarının kuzeyinde bulunmaktadır. Tarım Havzasının kuzey ve batı sınırları Tianşan dağları, güney doğuda Pamir ve Karakurum dağları, güneybatıdan Himalayalar ile çevrilidir. Bölgenin büyük kısmını oluşturan Taklamakan çölü doğuda Gobi çölünün batıya bir uzantısıdır (Dickens, s.1).

Doğu Türkistan, Türk etkisinin azalması sonrasında Rus ve Çin mücadele sahası olmuştur. Çin'in 1758 yılındaki işgalinden sonra Doğu Türkistan, Rusya ve Çin arasında tampon bölge olarak sürekli güç mücadelesi içinde yer almıştır (Dickens, s.29-30). 19 ncu yüzyılda bölgede Çarlık Rusyasının etkisinin artması Hindistan'da bulunan Birytanya için endişe yaratmış ve dönemin bu iki güçlü emperyalist devleti Doğu Türkistan coğrafyasında kendi oyunlarını oynamışlardır (Dickens, s.4)⁴.

Çin'in 1758'de Çungar Moğollarını yenmelerinin ardından bölge Mançu Hanedanlığına bağlanmış bununla birlikte bölgeye Çin'den nüfus hareketlerine izin verilmemiştir. Mançu döneminde bölge coğrafi özelliklerine uygun olarak kuzey ve güney bölgeleri Pei Lu ve Nan Lu olarak adlandırılmıştır (Soucek, s.263). Çin'in Doğu Türkistan'da etkili olması ancak

¹ Tarım Havzası Çinlerin Nanlu (güney rotası) olarak ta adlandırdıkları bölge olup burası aynı zamanda batılılarca "Kaşgarya" olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte bölge halkı buraya bu isimler yerine "Altışehir" veya "Uyguristan" demektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Svat SOUCEK, History of Inner Asia, Cambridge University Press, 2000.

² Jungarian, Zungharian, Dzungarian veya Dzhungarian olarak ta kaynaklarda yer almaktadır. Bölgenin adı burada 17. yüzyılda güçlü bir devlet kuran Mogollardan gelmektedir.

³ 1,650,000 km² (637,000 mil²) toprak büyüklüğü ile Çin'in toplam coğrafyasının altıda birini oluşturmakta ve 5 600 Km.lik sınır ile yedi ülke ile sınıra sahiptir. (Moğolistan ile 1435Km., Rusya ile 56 Km., Kazakistan ile 1 718 Km., Kırgızistan ile 980 Km., Tacikistan ile 450 Km., Afganistan ile 80 Km. Hindistan ile 350 Km. ve Pakistan kontrolündeki Keşmir ile 530 Km.)

⁴ Çin'de Mançu Hanedanlığı son dönemini yaşarken dönemin emperyalist iki ülkesi Britanya ve Rusya arasında coğrafyanın paylaşımında artık son kısımlar da tamamlanmış ve iki ülke önce 1895 yılında müteakiben 1907 yılında anlaşma imzalamıştır. Bu şekilde yapılan anlaşmalar ile Britanya Hindistan'ın Raj bölgesinin kuzey batı kısmını emniyete almış ve bu anlaşmalar sonrasında Rusya'nın Doğu Türkistan'da yayılması Britanya için endişe kaynağı olmaktan çıkmıştır.

1877 yılında Turfan ve Urumçi yakınlarında meydana gelen iki savaşta Çin'li General Tso Tsungtang'ın (Zu Zung Tang) Yakup Bey'i yenmesinden sonra olmuştur (Soucek, s.267). General Tso Tsungtang'ın komutasındaki Çin işgal ordusu Bedevlet devletini yıktıktan sonra tam 11 yıl süre ile bu bölgeyi sıkıyönetim ile idare etmiş ve 1888 yılında direkt Çin imparatoruna bağlı bir eyalet sistemi kurarak normal yönetime geçmiştir. Doğu Türkistan'ı idare eden genel valiler, Çin imparatorunun bu ülkedeki hem askeri hem de mülki vekili olarak dış işleri, maliye, askeri vb. bütün alanlarda Çin hükümetine danışmadan yetkilerini kullanabilmişlerdir.

Aynı dönemde 1870'de Çarlık Rusya'sı Doğu Türkistan'ın İli bölgesini ve bu bölgenin başkenti olan Gulca'yı işgal etmiştir. Rusya ve Çin arasındaki bu güç mücadelesi sonrasında Rusya bölgeden 1881 yılında çekilmiş fakat her iki tarafın sınır olarak farklı yaklaşımları nedeniyle bölgenin sınırları tam olarak belirlenememiştir. Rus Çin anlaşmazlığının en belirgin olduğu 1970 ve 1980'lerde bu durum sorun olarak varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında 2000'li yıllarda sınır sorunu sona ermiştir.

Çin'de Mançu hanedanlığının yıkılması ve cumhuriyetin kurulması ile birlikte Doğu Türkistan'da da yeni yönetim uygulamalarından etkilenmiş, 1911'den 1943'e kadar süren bu dönemde Urumçi'den bölgeyi yöneten üç yönetici olmuştur. Tamamı Çin'li olan (Han kökenli) bu yöneticiler sırası ile Yang Tseng-hsin (1912-1928), Chin Shujen (1928-1933) ve Sheng Shih-ts'ai (1933-1943)'dir (Soucek, s.269)¹.

Bu dönemin ilk yöneticisi olan Yang Tseng-hsin kendi ordusuna sahip kendi adına vergi toplayan ve Rusya ile ilişkilerini kendi yürüten bir yönetici olup bu dönemde bölge pratikte bağımsız bir hal almış bununla birlikte 1920'den sonra yönetimde Rus etkisi artmaya başlamıştır. Doğu Türkistan'ın değişik bölgelerinde farklı etkiler oluşmuş Gulca, Chuguchaq ve Altay

---

¹ Sheng Shih-ts'ai için Han etnik kökenine sahip Çin'li olarak bahsedilmekle beraber bazı kaynaklar Mançuryalı bir profesyonel asker olarak bahsetmektedir. (Bakınız Soucek Svat, History of Inner Asia, West Nyack, NY,USA, Cambridge University Press 2000, s.271)

kısımında Rus, Kaşgar ve Tarım bölgelerinde Britanya etkisi görülmüştür (Bregel, s.96). Bu dönemde Çin'ce günlük yaşamda ve gazetelerde kullanılmasına izin verilen tek dil olmuştur. Yang Tseng-hsin'in tüm sinikleştirme çabalarına karşın Doğu Türkistan'daki Türk milliyetçiliğini ve Müslümanlığın gelişimini engelleyememiştir (Soucek, s. 270).

Dönemin ikinci yöneticisi olan Chin Shujen (1928-1933) zamanında bölgede Müslümanlara ve Türklere yapılan baskılar sonucu ayaklanmalar çıkmış ve 1933 yılında Kaşgar'da çıkan ve "ilk devrim" olarak adlandırılan Hoca Niyazi ayaklanması meydana gelmiştir (Soucek, s. 270)¹. 1933 yılında kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti bölgede dönemin büyük güçlerince olumlu karşılanmamış; Sovyetler Birliği yanı başında bağımsız bir Türk devletinin varlığını birliğe bağlı diğer Türk devletleri için örnek oluşturacağından kendisine tehlike olarak görmüştür. İngiltere ise Orta Asya'da müstakil bir Türk İslam Devleti'nin kendi egemenliğindeki Hindistan için kötü örnek teşkil edeceği gerekçesi ile kabul etmemiştir. Kurulan bu devlet Sovyetler Birliğinin müdahalesi ile 1934 yılında yıkılmıştır.

Dönemin üçüncü yöneticisi olan Sheng Shih-ts'ai (Şin-Sı-Say) (1933-1943) bölgede oluşan bağımsızlık mücadelelerinin bastırılması maksadıyla Rusya ile iyi ilişkiler kurmuş ve kendisini komünist ilan ederek Sovyetler Birliğindeki Komünist partiye katılmıştır. Sovyetler Birliği bu dönemde Doğu Türkistan'da çıkarılan maden ve petrol için tek alıcı durumuna geçmiştir (Bregel, s.96). Sheng İkinci Dünya Savaşının ilk yıllarında Sovyetlerin geri çekilmelerini fırsat olarak görmüş ve Çang-Kay-Şek hükümetiyle anlaşmış böylece 1943'te Çin kuvvetleri Doğu Türkistan'a girmiştir. Milliyetçi Çin hükümeti General Sheng'i geri çekerek, yerine merkezden general U-Cing-Şin'i umumî vali olarak Ürümçiye göndermiştir.

---

¹ Ayaklanma ilk önce Çin sınırındaki Gaziyane Kumul şehrinde Salih Dorga ve Hoca Niyaz Hacı'nın liderliğinde 1931 yılının ilk baharında başlamıştır. Kısa sürde Kumul ve civarına yayılmış, 6 Ocak 1933 tarihinde Turfan daha sonra Korla, Karaşehir ve Uşak şehirlerinin yönetimi Türklere geçmiştir. 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti Kaşgar şehrinin Köncü (Göncü) mahallesinde ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_150.htm

Doğu Türkistan Türkleri 1944'de İli bölgesinde Milliyetçi Çin kuvvetlerine karşı "İkinci Devrim" olarak adlandırılan ayaklanmalar başlatmıştır (Soucek, s.272). Bu ayaklanmalar sonrasında bölgede 1944 Ekim'inde merkezi Gulca olmak üzere, Tarbagatay ve Altay vilayetlerinden oluşan Doğu Türkistan Cumhuriyet Devleti kurulmuştur. Bu devletin de ömrü uzun olmamış Rus ve Çin işbirliği ile devlet kısa sürede yıkılarak Çin'in yerel liderleri yönetime aldığı yeni bir dönem başlamıştır.

Doğu Türkistan'da 17 Aralık 1949 yılında Merkezi Ürümqi'de olan komünist rejimin yönetiminde bölgesel halk hükümeti kurulmuştur. Çin bölgeye otonom statüsü vermiş ve bölgeyi alt kısımlara bölmüştür. Sovyetlerin 1924 yılında Batı Türkistan'da uyguladıkları "Halkların Sınırlarının Çizilmesi" politikası benzerini uygulayarak "İli Kazak Otonom Bölgesi, Artuş Kırgız Otonom Bölgesi" gibi alt bölgeler oluşturmuştur (Soucek, s.273). Özerk bölge içinde etnik grupların dağılımına göre 8 Ağustos 1952'de 10 ayrı muhtar bölge tesis edilmiştir.

Harita -2.4. : Doğu Türkistan

2.2. Çin ve Tarihi Arka Planı

2.2.1. Çin'in Coğrafyası

Asya'nın Doğu ucunda ve Pasifik Okyanusunun Batı kıyısında yer alan Çin, 9,6 milyon km²'lik yüzölçümü ile dünyanın en fazla toprağa sahip ülkelerinden biridir. Çin'in topraklarının % 42.3'lük kesimi sömürgesi altında bulundurduğu Doğu Türkistan (1.66 milyon km²), Tibet (1.22 milyon km²) ve İç Moğolistan'a (1.18 milyon km²) aittir (Aynural, s.1). Kuzeyden güneye 5.500 km, batıdan doğuya ise 5.200 km'lik bir toprak parçası üzerine oturmuştur¹. Doğu ve güney sınırlarını Bohai, Sarı, Doğu Çin ve Güney Çin Denizleri çevirmektedir. Karasuları dahilinde 5.000'den fazla ada bulunmaktadır. 20.000 km'den uzun kara sınırı vardır. Çin Halk Cumhuriyeti; kuzeyde Rusya Federasyonu ve Moğolistan, doğuda Kuzey Kore; güneyde Vietnam, Laos, Myanmar, Hindistan ve Nepal, batıda ise Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'la komşudur. Doğu ve güneydoğusunda Japonya, Filipinler, Malezya, Brunei ve Endonezya ile deniz sınırı vardır.

Çin doğuda ve güneyde Pasifik okyanusu ile batıda ise yüksek Tibet platosu, kuzeyinde bulunan geniş Moğolistan coğrafyası ile sınırlıdır (Morton, s.1)². Çin batıdan doğuya doğru giderek alçalan (dört mil yükseklikten okyanus seviyesine kadar) bir coğrafyaya sahiptir. Yangzi ve Sarı Nehir Çin'in en belirgin iki nehri olarak tarih boyunca kültürel gelişimde etkili olmuştur.

Çin Quinling sıradağlarının fiziksel olarak ikiye böldüğü kuzey ve güney Çin'den oluşmaktadır. Nehirler ve sular kuzeyde Sarı Nehre akarken

---

¹ Çin'in coğrafi özellikleri farklı kaynaklarda değişik olarak belirtilmekle birlikte genel olarak 9,6 milyon km² (3,600 000 mil²) olarak belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız W. Scott MORTON, China : Its History and Culture, Blacklick OH, USA : McGraw-Hill Companies, 2004, s.5-17 ve David C. WRIGHT, History of China, Wesport, CT, USA:Greenwood Publishing Group, 2001, s.1-5

² Çin'in bu şekilde coğrafi olarak sınırlı olması tarih boyunca diğer medeniyetlerle olan ilişkilerini de etkilemiş ve sınırlı bir coğrafya içerisinde yalıtılmış bir şekilde kalmasına neden olmuştur (W. Scott MORTON, 2004, s.5).

güneyde Yangtze Nehrine akmaktadır. Suları iç göllerde sona eren Huai Nehri hariç tüm nehirler Pasifik Okyanusunda sona ermektedir (Morton, s.6)¹.

Harita-2.5. : Çin Halk Cumhuriyeti Haritası

(http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/china_pol01.jpg)

¹ Çin'de beş temel nehir sistemi mevcut olup; Kuzey Mançurya'da Sungari Nehri, Güney mançurya'da Liao Nehri, Kuzey Çin'de Sarı Nehir, merkezi Çin'de ise Batı Nehri ve Yangzi Nehridir. Yangzi Nehri 3200 mil ile Çin'in en uzun ve dünyanın altıncı uzun nehridir. Yılın her döneminde yük gemileri nehirde seyir yapılabilmektedir.

2.2.2. Çin'in Nüfusu

Çin yüzyıllar boyunca kırsalda yaşamış bir toplum yapısına sahip olup günümüzde nüfusunun %75'i kırsal alanda bulunan küçük köy ve kasabalarda yaşamaktadır (Morton, s.8).

Günümüzde yaklaşık 1,3 milyar nüfusu ile dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan Çin, özellikle son yüzyılda hızlı bir nüfus artışı göstermiştir¹.

Çizelge-2.1. : Çin'in Nüfus Gelişimi (MORTON W. Scott, China : Its History and Culture, Blacklick OH, USA McGraw-Hill Companies, 2004. s.9)

Yıllar	Nüfus (Milyon Kişi)
M.S. 1	57
1712	120
1900	440
1926	485
1953	583
1975	800
1979	960
2003	1,29

Çin bu büyük nüfus yapısı ile 56 farklı milliyet ve etnik grubu bünyesinde barındırmaktadır. Bu gruplar içerisinde en büyüğünü % 92 ile Han grubu oluşturmaktadır. Diğer etnik gruplar içerisinde Zuhang, Uygur, Özbek, Tatar, Hui Mançu, Koreli ve Tatarlar gibi halklar bulunmaktadır (Morton, s.9).

Çin coğrafi yapısı nüfus dağılımı üzerinde etkili olup nüfus güney kıyılarında yoğunlaşmıştır. Çin'de bulunan azınlıkların % 70'inin bulunduğu batı kısımları genele göre düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Çin azınlık nüfusunun en yoğun bulunduğu yer Doğu Türkistan'dır. Doğu Türkistan'daki

¹ Çin'in nüfusu 1,306,313,812 (Haziran 2005 tahmini) kişidir. Nüfus artış oranı 0.58% (2005 tahmini)'dir. Ortalama yaşam süresi 72,27 yıldır. Ayrıntılı bilgi için bakınız <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html>

etnik yapı 1949 yılından itibaren değiştirilmeye çalışılmış özellikle bölgenin kuzeyine etnik Han kökeninden olanlar yerleştirilmiştir (Debasis, s.2).

Çizelge-2.2.: Doğu Türkistan'ın Demografik Durumu (DEBASIS Chaudhuri, "A Survey of Economic Situation in Xinjiang and its Role in the Twenty First Century", China Report 41:1, 2005. s.2)

	1945	1982	1996	2002
Uygur	2,988,528	5,995,947	7,916,013	8,692,300
Han	222,401	5,283,971	6,432,816	7,595,700
Kazak	38,575	903,337	1,258,521	1,333,500
Hui	99,607	567,689	760,181	854,600
Kırgız	69,923	112,366	160,483	171,300
Moğol	59,686	117,510	155,415	163,800
Xibe	10,626	27,377	38,854	41,000
Rus	19,392	-	9,206	11,200
Tacik	8,210	26,573	38,900	40,700
Özbek	10,224	12,188	13,498	13,900
Tatar	5,614	-	4,700	4,800
Mançu	762	-	20,559	23,500
Duar	-	-	6,386	6,700
Diğer	81,802	74,577	77,368	98,900
Toplam	3,607,961	13,121,535	16,854,389	19,051,900

Doğu Türkistan'da nüfus hareketleri son elli yıllık dönem içerisinde değerlendirildiğinde Uygur nüfusun 1945 yılında bölgede % 82'lik bir orana sahipken günümüzde bu oran % 45'lere gerilemiştir. Çin genelinde nüfus artışı bu dönemde 2,4 kat artmış buna uygun olarak Uygur nüfusu 2.9 kat artmış bununla birlikte bölgesel anlamda nüfus artışı olarak Doğu Türkistan'da Han etnik kökenlilerin nüfusu son elli yılda 35 kat artmıştır.

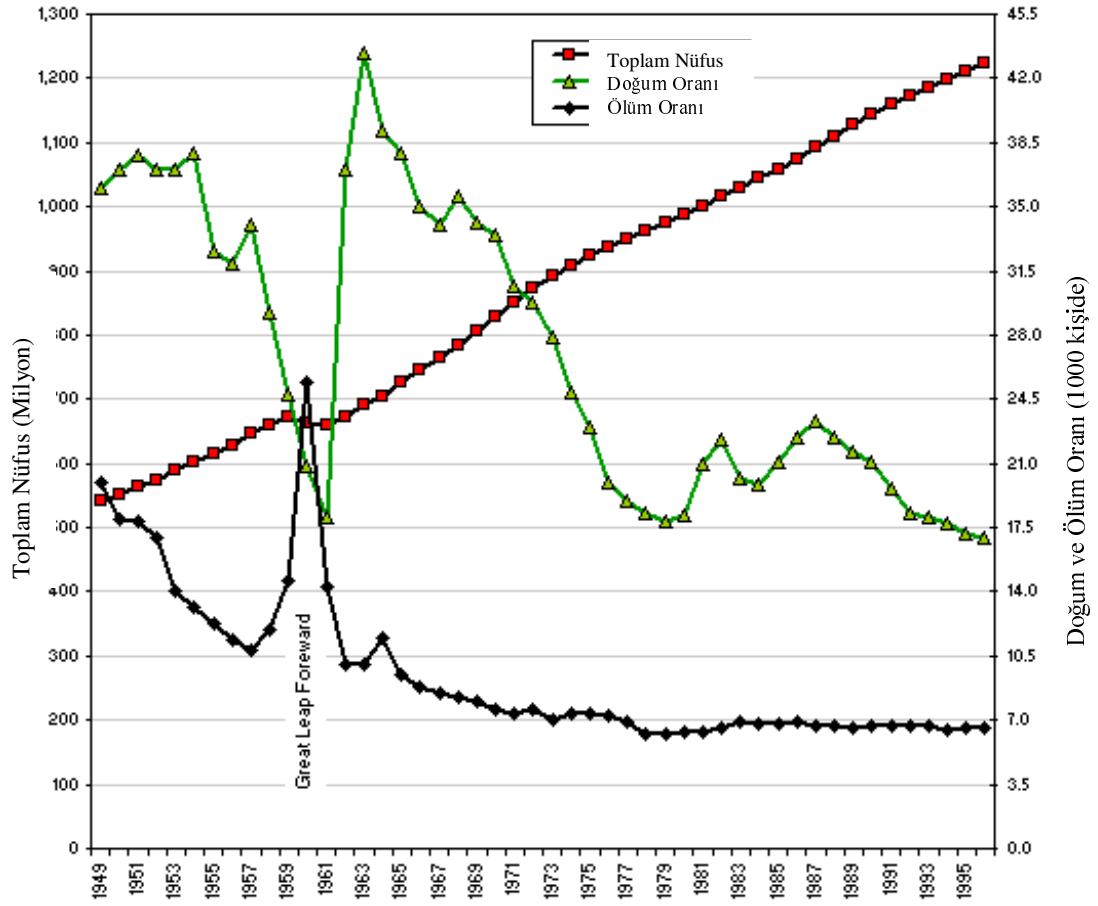
Büyük bir kısmı çöller, dağlık coğrafya ve steplerin kapladığı Doğu Türkistan'daki Çin'lilerin bu artışı Çin'in genel nüfus hareketlerine uygun düşmemekle birlikte ülkenin politikalarında özel bölgelere nüfus ihracının yer aldığı değerlendirilmektedir.

Çin ülke nüfusunun aşırı artışını engellemek ve dengeli bir nüfus politikası izleyebilmek maksadıyla uzun süreden beri nüfus planlaması yapmaktadır. Bu planlamaya göre; şehirlerde doğum izini bir çocuk ile sınırlı tutulurken kırsal kesimde bu oran ikidir. Bununla birlikte Doğu Türkistan'da nüfus planlaması şehirlerde iki kırsal kesimde üç olarak uygulanmaktadır. Çin'in genel nüfus planlaması göz önüne alındığında bu durumun Doğu Türkistan lehine olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte bu planlamada u bölgeye olabilecek nüfus göçünün özendirilmesi politikası da tespit edilebilmektedir (Aynural, s.2).

Çin'in Doğu Türkistan'ı sinikleştirme çabaları değerlendirildiğinde sadece nüfus planlamasının değil başka politikaların da bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. 1957-1958 yıllarında rejim muhaliflerini Çin bu bölgeye göndermiş, 1960'dan sonra alt yapının gelişmesi ve bölgeye demiryolunun gelmesi ile nüfus ihracı artarak devam etmiştir. (Aynural, s.3)

Din açısından incelendiğinde Çin, değişik bir görünüm içindedir. 100 milyondan fazla insan çeşitli dinlere mensuptur. En çok taraftarı olan Budizm, İslâm, Katolik, Protestan, yerli din Taozim'in yanı sıra Şamanlık ve Doğu Ortodoks Hristiyanlığı ile Naxi halkının mensup olduğu Dongba dinidir. Tibetliler, Moğollar, Lhoba, Moinba, Tu ve Yugurlar, Dai, Blang, Deang da Theravada Budizmine, Hui, Uygur, Kazak, Kırgız, Tatar, Özbek, Tacik, Dongxiang ve Bonan halkları İslâma, az sayıda Miao, Yoo ve Yi Katolik veya Protestanlık dinine bağlıdır. Han Çinlilerin bir kısmı Budizm, Katolik, Protestan veya Taoizme de inanırlar. Ülkede % 1-2 Budist, % 1-2 Müslüman,

% 3-4 de Hristiyan mevcuttur. Geri kalanlar ise Ateist veya yerel Çin inanışlarına mensuptur¹.

Şekil - 2.1. : Çin'in Son 50 Yıllık Nüfus Gelişimi

2.2.3. Çin'in Tarihi Gelişimi

Çin, ülkesini dünya krallığı ile gök krallığı arasında bulunan "Orta Krallık" olarak adlandırmıştır². En eski yazılı medeniyetlerden biri olan Çin, aynı zamanda yine en eski yerleşik uygarlıklardan biridir. Çin hanedanları, büyük toprakları yönettikleri gibi, farklı etnik gruplardan olan halkları da

¹ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/18902.htm>

² Günümüzde, Çinliler devletlerini orta devlet diye adlandırmaktadır. Çin adı ise, XVI ncı yüzyılda bölgeye gelen batılı devletler tarafından verilmiştir. Çin kelimesi Çince'de "Orta Krallık" anlamına gelen iki karakter ile ifade edilmektedir. Bu karakterlerden ilki "Orta", ikincisi ise "ülke/krallık" anlamına gelmektedir. Çin'in merkez konumu vurgulanmak istendiği zaman Orta Krallık ifadesi yaygın olarak kullanılmaktadır. (Pehlivan Türk, s. 127)

yönetmiş, bu yönetim sürecinde değişik stratejiler uygulamışlardır. Bu stratejilerin birçoğu günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (Pehlivantürk, s.127).

Köklü bir geçmişe sahip olan Çin, tarih boyunca güçlü devletler kurmuştur. M. Ö. 221 yılında Han sülâlesinden İmparator Şih Hang-ti, bütün Çin ana karasındaki parçalanmış devletleri bir araya toplayarak, bugünkü manada birleşik Çin Devleti'ni kurmuştur. Feodal topluluklardan devlet aşamasına geçen Çin, giderek kendi bürokrasisini ve devlet felsefesini geliştirmeye başlamış, bu sayede belli merkezler, özellikle başkent önem kazanmıştır. Bu da, Çin'in güvenlik stratejilerinin temel çıkış noktalarından biri olan "merkez" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çin merkeziliğinin (Sinocentrizm) çekirdek prensibini "Çin imparatorluk kurumunun iyilikseverliği ve saygınlığı ve bunun en üst noktada göğün altındaki herkese genişletilmesi" oluşturmaktadır. Sistemin merkezden dışa doğru olan yapısı incelendiğinde; merkezde güç imparatorun kişiliğinde yoğunlaşmıştır. Onun çevresinde devlet düzeneği vardır ve Çin bu düzenek ile idare edilmektedir (Pehlivantürk, s.130). Çinliler, kendi değerlerinin merkezi olan bu coğrafi alanı adeta kutsal ilan ederek savunmaya başlamışlardır. Merkezin kaybı, sadece ülkenin kaybı değil, aynı zamanda Çin değerlerinin de kaybı anlamına gelmiştir.

Tarihi arka plan olarak geniş bir birikime sahip olan Çin'in bu bölümde Ming ve Qing hanedanlıklarından genel olarak bahsedilerek Çin Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti incelenecektir.

14. yüzyılda Moğollara karşı oluşan dinsel hareketlerden birinde yer alan ve Budist rahibi olan Zhu Yuanzhang 1367 yılında Nanjing'deki isyanda başarılı olmuş ve ertesi yıl Pekin'de Moğolları yenerek Han kökeninden gelen bir imparator olarak Ming hanedanlığını kurmuştur (Wright, s.87).

Ming hanedanlığında imparatorlar tüm yetkileri elinde toplayarak baskıcı bir rejim oluşturmuş ve "Ming despotizmi" olarak adlandırılan bir yönetim yaygın olarak bu dönemde uygulanmıştır. Üçüncü Ming imparatoru Yongle döneminde (1403-1425) imparatorluğun başkenti Nanjing'den Pekin'e

taşınmış ve bu şekilde Moğolların Çin'de Yuan hanedanlığını yeniden kurma ve bölgeye hakim olma hareketleri daha yakından takip edilerek engellenmiştir.

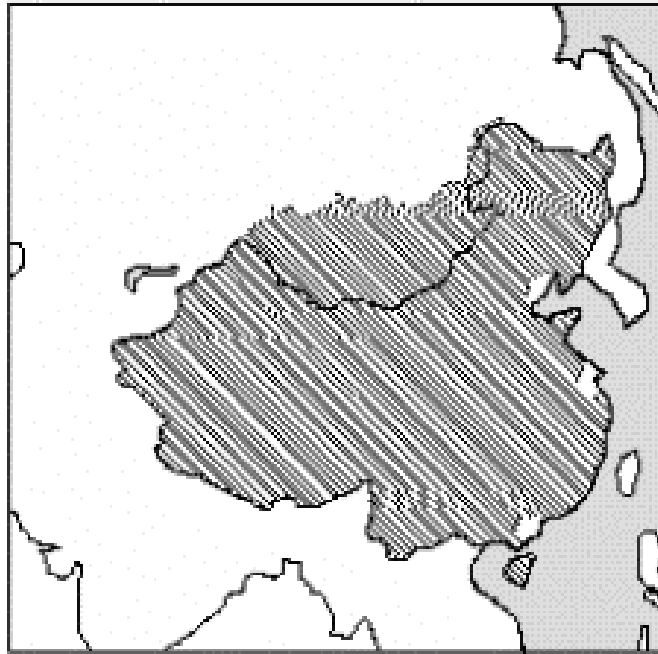
Yongle'nin Moğol tehdidine karşı uyguladığı strateji, Moğolistan'a periyodik olarak girmek ve burada bulunan grupları birbirlerine düşman ederek kendi aralarında savaşmalarını sağlamaktır. Özellikle batı ve doğu Moğollarını birbirine karşı savaştıran Yongle'nin ölümünün ardından bu strateji fazla devam ettirilmemiş bunun sonucu olarak Ming hanedanlığı Moğollarla savaşmak durumunda kalmıştır. 16 ncı yüzyıla birlikte Çin için Moğol tehdidi yerini Mançu tehdidine bırakmıştır (Wright, s.90).

İdari ihmaller ve kötü yönetim 17 nci yüzyıl başlarında Çin'de özellikle kırsal alanda büyük oranda hoşnutsuzluklar yaratmış ve köylü isyanları 1630 ile 1644 yılları arasında kuzey ve güney Çin'de yaygın bir hal almıştır. 1644 yılında kendisi de bir köylü olan Li Zicheng adındaki isyancının Pekin'e girmesi sonrasında son Ming imparatoru intihar etmiş ve bu durum Mançu'ların Çin'i işgalinin yolunu açmıştır. Mançu'lar 1644'de Pekin'e girmiş ve köylü isyanlarını bastırmış ve sonrasında 1911 yılına kadar sürecek Qing adını verdikleri hanedanlığı kurmuşlardır (Wright, s.91).

Ming hanedanlığından Qing hanedanlığına geçiş Çin'de büyük oranda sorunsuz yaşanmış, güney Çin'de Qing hanedanlığına karşı çeyrek yüzyıl süren mücadele Mançu imparatoru Kangxi'nin (1662-1722) Tayvan adasını ele geçirmesi sonrasında sona ermiştir. Qing hanedanlığı ile Çin, 18 nci yüzyılda büyük nüfusa sahip zengin ve güçlü bir devlet olarak hüküm sürmüştür. Qing hanedanlığı süresince Çin, çok etnik yapıya sahip bir imparatorluk durumuna gelmiştir. 19 ncu yüzyıla kadar Qing hanedanlığı Mançurya, Doğu Türkistan, Tibet, Qinghai ve Moğolistan'ı imparatora doğrudan bağlı, Çinlilerin yerleşimine açılmamış özel alan olarak yönetmiştir (Wright, s.93). Bu alanlara Çin'lilerin geçişi ve yerleşimi özel kurallarla düzenlenmiştir.

Çin'de yabancılarla ticarete 18 nci yüzyılın ortalarına kadar sadece Güney Çin'de liman şehri olan Canton'da Ekim ile Ocak ayları arasında izin

verilmiştir. Ticarete izin verilen bu süre içerisinde bir çok bürokratik işlem gerekmekte ve yabancıların Çin'de ikamet etmelerine izin verilmemektedir. Diğer ülkelerle yapılan diplomatik ilişkilerde temsilcilerin sürekli olarak Çin'de kalmalarına da izin verilmemektedir. Bu dönem içerisinde Çin'in diğer ülkelerle ilişkilerinde ticari olarak İngilizler ön plana çıkmaktadır. İngiliz-Çin ticari ilişkileri bu dönemde Çin'in lehine bir durum göstermekte, Çin ipek, porselen ve çay satarken karşılığında genelde gümüş ve yün almaktadır. 19 ncu yüzyılda ticaret değişmeye başlamış ve İngilizler Bengal'de ürettikleri afyonu Çin'de satmaya başlamışlardır. Çin'de gittikçe artan afyon bağımlılığı sonrası afyonla mücadele kapsamında Çin İngiltere ile karşı karşıya gelmiş ve kötüleşen ilişkiler sonrası 1840 yılında İngiltere, Çin'e savaş ilan etmiştir. İngiliz savaş gemileri Yangzte Nehrinden Nanjing'e kadar gelmiş ve Çin 1841 Ağustos ayında Nanking anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır (Wright, s.99-102).

Harita –2.6.: Qing Hanedanlığının Son Dönemi¹

Nanking anlaşması ile birlikte Çin tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Bu anlaşma sonrasında Çin dönemin emperyal güçleri ile kendisi için ağır şartlar

¹ Qing Hanedanlığının son döneminde Çin'in kontrolünde olan bölgeler. Bakınız Swaine, Michael D. Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present s Future. Santa Monica, CA, USA: Rand Corporation, The, 2000. s.44

taşıyan benzer anlaşmalar imzalamıştır (Amerika ile Temmuz 1844'de Wanghsia Antlaşması ve Kasım 1844'de Fransızlarla Whampoa Antlaşması). Tek taraflı tavizlerin olduğu ve eşitlikten uzak bu anlaşmalar ile birlikte Çin tarihinde “Utanç Yüzyılı”¹ olarak adlandırılan dönem başlamıştır (Swaine, 2000, s.130). Çin'in dış güçlere verdiği bu tavizler ülke içinde Mançu yönetimine karşı ayaklanmaları kışkırtmış ve ülke bir asır sürecek Asya'nın hasta devleti durumuna gelmiştir (Lambridis ve Koukoulis, s.481)

Çin 19 ncu yüzyıl boyunca iç karışıklık ve dış baskı altında yaşamış ve bu yüzyılın sonlarına doğru milliyetçilik düşüncesi gittikçe yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde halk hareketine önderliği cumhuriyetçi ve Qing hanedanı aleyhtarı Sun Yat-sen yapmaya başlamıştır². Sun Yat-sen özellikle ülke dışındaki Çinliler arasında sivrilmeye başlamış ve Japonya'da bulunan öğrencilerin desteği ile 1905 yılında Tokyo'da “Birleşik Lig” adlı örgütü kurmuştur. Bu hareket önceleri özellikle ülke dışındaki Çinlilerin ekonomik yardımları ile ayakta kalmış, dönemin halk hareketi liderlerinden Huang Xing'in bu harekete katılması ile birlikte Çin'de bulunan askeri bazı yetkililer de harekete katılmaya başlamıştır. Müteakiben Qing hanedanlığının “Yüz Günlük Reform” hareketi nedeniyle ülkeden kaçmak zorunda kalan reformcular da bu harekete katılmışlardır. İzlenen zayıf siyaset ülke içerisinde karışıklıklara neden olmuş, Mançu hanedanlığının yaptığı yenilik gayretlerine rağmen isyanlar devam etmiş ve 1911 yılında Hankou'da çıkan askeri bir isyandan sonra “Cumhuriyetçi Devrimciler” Shanghai, Wuchang ve Hankou'da yönetimi ele geçirmişlerdir³.

Şubat 1912'de altı yaşındaki son Mançu imparatoru Xuan Tong'un çekilmesi ile Çin'de Qing hanedanlığı sona ermiş ve 1949 yılına kadar

---

¹ Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulduğunda batılı ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda son yüzyıl içerisinde Çin'e imzalattığı 1000'den fazla ikili anlaşma mevcuttur. Bakınız China's Foundations: Guiding Principles of Chinese Foreign Policy, Thomas KANE, Comperative Strategy , 2001, s.2

² Sun Yat-sen hareketin felsefesini “Halkın üç Prensibi” şeklinde oluşturmuştur. Bunlar “Milliyetçilik, Demokrasi ve Halkın Geçimi” şeklinde özetlenmektedir. Milliyetçilikten kasıt ülke üzerindeki Mançu egemenliğini sona erdirmek, Demokrasiden kasıt seçilmiş cumhuriyetçilerin yönetime getirilmesi ve Halkın geçimi ile genel anlamda sosyalizm benzeri bir yapı ile halkın üretim ve topraktan pay alabilmesinin sağlanmasıdır.

³ İsyanı başlatan bu askeri birlik 1909 yılında Qing hanedanlığının yapısal reform adı altında oluşturduğu komutanlığını Yuan Shikai'nin yaptığı modern seçin bir birliktir.

sürecek dönem başlamıştır. Bu yeni dönemin başlaması ile birlikte döneme fikri açıdan yön vermiş olan Sun Yat-sen ülkeye dönmüş ve kendisine teklif edilen devlet başkanlığına geçmiştir. Bununla birlikte güç devrimi gerçekleştiren Yuan Shikai'nin elinde bulunmaktadır. Ülke yönetiminde bu dönem sonrasında etkili olacak Milliyetçi Çin Partisi (Kou Min Tang (KMT)) 1912 yılında kurulmuştur. Çin'in kuzeyinde ve güneyinde yönetim genelde orduyu yöneten askerlerin elinde kalmıştır. Kuzeyde güç Kuzey Ordusunda bulunmaktadır (Morton, s.183).

Yeni dönemin ilk yılının başlangıcı olan 1912'den itibaren 1920'ye kadar geçen sürede kurulan cumhuriyet gerçek anlamda bir demokratik iyileştirme sağlayamamıştır. Cumhuriyet fikrini sadece Avrupa'da öğrenim görmüş az sayıda öğrenci grubuyla, bir miktar orta tabakanın benimsediği daha ilk günlerde anlaşılmiş, başlangıçta cumhuriyete destek vermiş olan komutanlar, Mançu hanedanına son vererek yerlerine kendilerinin geçme isteklerini açığa çıkarmışlardır. 1913 yılında yapılan parlamento seçimlerinde çoğunluğu sağlayan KMT yapılacak anayasada yürütmenin parlamentoya karşı sorumlu olmasını sağlamak istemiştir. Bu arada Yuan Shikai parlamentonun karşı çıkmasına rağmen, yeniden inşa gerekçesiyle yabancı bankalarla kendi başına, borç para almak için anlaşma yapmış ve çıkan bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra kendini resmen cumhurbaşkanlığına seçirmiştir. Yetkilerini sınırlı kılmak isteyen parlamentoyu 10 Ocak 1914'de dağıtarak, kendi istediği şekilde bir anayasa hazırlanması maksadıyla yeni bir görevlendirme yapmıştır. Bu durum, Yuan Shikai'nin önderliğini yaptığı Kuzey Mahalli Diktatörlerinin egemenliğinde bir dönemin başladığı şeklinde özetlenebilir. Rejimin özelliği, içerde baskı ve istibdada dayanan, dışarıda ise emperyalist devletlere bağlı bir yönetimin iş başında olması şeklinde özetlenebilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra İtilâf Devletleri'nin yanında yer alan Japonya, Almanların Çin'deki liman ve demiryollarına el koymuş, arkasından 18 Ocak 1915 tarihinde Yuan Shikai'ne Çin'i sömürge haline getirmeyi amaçlayan "Yirmi Bir Talep" adlı bir belgeyi vermiştir (Morton, s.182). Japonların verdikleri ultimatoma karşısında bütün şartları kabul edilmiş

ve Japonya, yapılan anlaşma ile Mançurya, Shandong ve madencilik bölgelerinde geniş ayrıcalıklar kazanmıştır. Ocak 1916'da bazı komutanların iştirakiyle başlayan askeri ayaklanma sonrasında İmparatorluk girişiminden vaz geçen Yuan Shikai bir süre sonra hastalanarak ölmüştür (Morton, s.179).

Birinci Dünya savaşının başlaması ile birlikte Japonya Çin'in Shandong bölgesi üzerinde hak iddia etmeye başlamıştır. 1915 yılında Japonya'nın talepleri artmaya başlamış bu durumda Pekin hükümeti Japonya'nın; Shandong bölgesi, güney Mançurya ve Moğolistan'daki yetkisini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1917 yılında Pekin hükümeti Japonya'ya bırakmış olduğu yerleri geri alabilmek maksadı ile dönemin ittifak güçleri ile birlikte Almanya'ya savaş ilan etmiş 1918 yılına gelindiğinde Japonya ile Shandong bölgesinin Japonya'ya bırakılması konusunda gizli bir anlaşma yapmıştır.

1919 yılında savaş sonu anlaşmalar yapılmaya başlandığında Pekin hükümetinin Japonya ile yaptığı gizli anlaşma ortaya çıkmış ve bu durum ülkede öğrenci hareketlerine neden olmuştur. Bu hareketlerden en büyüğü 4 Mayıs 1919'da yapılmış ve yaklaşık altı yıl süren bu toplumsal hareketlilik "4 Mayıs Hareketi" veya "Yeni Kültür Hareketi" olarak adlandırılmıştır (Wright, s.127)¹.

1917 yılında Güney eyaletlerinden Guangzhou'da askeri milis kuvvetlerin başında olan Sun Yat-sen, sönümlenme durumunda olan cumhuriyetçi düşünceleri 4 Mayıs hareketi ile yeniden alevlendirmiş ve 1919 yılında KMT'yi Pekin hükümeti karşısında yeniden kurmuştur.

---

¹ 4 Mayıs Hareketi temelde Shandong bölgesi için Japonya'ya karşı yapılan bir öğrenci/halk hareketidir. Almanlar Jiazhou'yu 99 yıllığına deniz üssü olarak kiralayıp Qingdao'da bir bira fabrikası kurduklarında Shandong 1898'de aşağı yukarı bir Alman Kolonisi halini almıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte Almanya'nın yenilmesi sonrası Versay Anlaşması sırasında Çin halkında bu bölgenin Çin'e verileceği beklentisini doğmuştur. 1919 tarihinde Çin yönetiminin Japonya ile alınacak borç karşılığı Shandong bölgesinde Japon haklarını tanıma ve Japonların bölgede demiryolu yapımı ile asker bulundurması hususlarında gizli anlaşma yaptığı ortaya çıkmıştır. Buna tepki olarak Beijing Üniversite öğrencilerinin başlattığı harekete daha sonra geniş oranda halkın katılması ile mevcut Çin hükümeti düşmüştür. Yeni gelişen milliyetçilik açısından bu bir zafer olarak değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız Wright, David C. History of China. Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, 2001. s 126-128.

1921 yılında Sun Yat-sen güney hükümetinin başkanı olmuştur. Müteakiben kuzey ile ilişkiler kurarak birleşme yönünde çabalarına başlamıştır. Birleşme yönündeki çabalarına batılı ülkelerden yeterince destek alamayan Sun Yat-sen yönünü Sovyetler Birliği'ne çevirmiştir. Sovyetler birliği Çin'li devrimci yöneticilerin batı ile olan bağlarını atması ve "Batı Emperyalizmine" karşı birlikte savaşı gündeme getirmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği 1921 yılından itibaren ikili bir politika izlemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği bir yandan Sun Yat-sen'in desteklerken diğer yandan da Çin'de yeni kurulan Çin Komünist Partisini (CCP) desteklemiştir. Bu şekilde Çin'de daha sonraki dönemlerde de devam edecek olan milliyetçiler ve komünistler arasındaki güç mücadelesi başlamıştır (Morton, s.186-190).

Sun Yat-sen 1925 yılında öldüğünde milliyetçi hareketin başına daha önce Sovyetler Birliğinde eğitim almış olan Chiang Kai-shek geçmiştir. Chiang 1926 yılında kuzeye yönelik askeri harekete başlamış ve iki yıl içinde Çin üç ayrı bölgede üç ayrı yönetime sahip olmuştur. Bunlardan birincisi uluslararası olarak tanınan ve askeri bir yönetim olan Pekin yönetimi, ikincisi Wuhang'da KMT hareketinin sol kanadında yer alan ve CCP'nin etkisinde bulunan yönetim ve üçüncü olarak Nanjiang'da bulunan KMT'nin sağ kanadını temsil eden sivil askeri rejim. 1927 yılında Çin Komünist partisi etkisini yitirmeye başlamış ve Nanjiang'da bulunan Chiang rejimi ülkede yönetimi ele geçirmiştir. 1928-1937 yılları arasında ülkede rejim Chiang tarafından kısmen kontrol altına alınmıştır.

Chiang Kai-shek'in yönetime hakim olmasından sonra komünistlere yönelik hareket özellikle 1933'te yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak Komünistlerin baskıdan kurtulmak ve oluşan çemberi yarmak için 6000 mil uzunluğunda Çin'in altı eyaletini ve 62 şehrini kapsayan bir yıl süren "Uzun Yürüyüş"ü gerçekleştirmişlerdir¹ (Morton, s.193).

---

¹ Komünist orduların yaptığı yürüyüş yakalanıp imhadan kurtulma amaçlı olarak güneye doğru ilerleme şeklinde başlamıştır. 1935 yılı Ocak ayında ordu dinlenme maksatlı olarak Guizhou bölgesindeki Zunyi'de konaklamış ve Mao Zedung burada "Japonlarla savaş için Kuzeye yürüyüş" düşüncesi ile ön plana çıkmış ve Politbüro'nun yeni sözcüsü olmuştur. Uzun Yürüyüş sırasında Ordu içinde farklı yaklaşımlar olmuş Mao Zedung ve Zhang Guotao ayrı

1937 ile 1945 yılları arasında Çin ile Japonya arasında Mançurya'nın yönetimine hakim olma ve toprak talepleri konusunda sürekli sorun yaşanmış bu durum ülke içindeki milliyetçiler ile komünistler arasında zaman zaman birlik oluştursa da geçen zamanla birlikte Çin içsel olarak iki kampa bölünmüştür. İkinci Dünya Savaşı süresince Çin'in yönetimi ve idaresinde en etkin güç Amerika Birleşik Devletleri olmaya başlamıştır. Bir müttefik olarak 1941 yılından itibaren milliyetçi hükümete askeri ve mali yardımlarda bulunmaya başlamıştır. 1943 yılından itibaren ABD, Sovyetler Birliği ve Japonya'ya karşı Çin'i birleştirmek istemiş milliyetçilere yoğun mali yardım devam etmiştir. 1946 ve 1947 yıllarında Çin'de milliyetçiler ve komünistler arasında iç çatışmalar çıkmış 1948'de Komünist askeri birlikler milliyetçi birlikler karşısında başarılı olmaya başladığında¹ Chiang Kai-Shek liderliğindeki KMT, ordusuyla birlikte Çin ana karasından Tayvan adasına çekilerek, ABD hükümetinin desteğiyle Çin'in meşru hükümetinin hala kendisi olduğunu savunmuş ve 1949 yılında Taipei Çin Cumhuriyetinin başkenti ilan etmiştir (Morton, s.196-199). Komünistlerin bu askeri başarıları sonrasında Mao Zedung 1 Ekim 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.

Bu durum fiili olarak iki devleti ortaya çıkarmıştır. Dünya, Çin'in meşru hükümeti olduğunu iddia eden, biri anakarada diğeri adadaki iki alternatif arasında bir seçim yapmak durumunda kalmıştır. İki hükümet arasındaki anahtar fark politik olduğu için, dünyanın geri kalanı Sovyetler Birliği ve ABD arası gerilimde, Soğuk Savaştaki konum alışlarına göre bir tercih belirlemiştir. Bu da Tayvan hükümetinin uzun süre Birleşmiş Milletlerde Çin koltuğunun sahibi olmasına neden olmuştur.

Mao Zedung önderliğindeki Çin kendini uluslararası sisteme kapatmış ve planlı ekonomilerle "Komünist Devrimi" adını verdiği stratejiyi uygulamaya

---

yollardan kuzeye ilerlemiş ve Kasım 1935'te CCP'nin etkili olduğu Baoan ve Yunan bölgelerine ulaşmışlardır.

¹ Çin'in kuzeyi (Mançurya) Japonların savaş sonrası çekilmeleri ile birlikte güç boşluğunu doldurulması hususunda ABD ve Sovyetler Birliği arasında KMT ve CCP kullanılarak mücadele sahası olmuştur. 1948 yılında Mançurya'da 300,000 KMT askeri CCP askerlerine teslim olmuş daha sonra Huian Nehri bölgesinde bulunan KMT askerlerinin 1/3'ü teslim olmuştur.

başlamıştır. 1949 ile 1965 yılları arasında öncelikle CCP kontrolündeki Halkın Kurtuluş Ordusu (PLA) tüm ülkede kontrolü ele geçirmiş müteakiben 1950 ile 1953 yılları arasında toprak reformu gerçekleştirilmiştir. 1950 yılında gerçekleşen Kore savaşında Çin'in "gönüllü"lerle Kuzey Kore'ye yardım etmesi ve sonrasında sağlanan başarı Çin'in dış politikada kendini daha güçlü görmesini sağlamıştır. 1953-1957 yılları arasında ilk beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konulmuş ve 1959 yılında ileriye büyük sıçrayış adında yeni bir hareket başlamıştır¹.

Çin'de CCP'nin gücünün gittikçe artmaya başlaması ve yönetimi tamamen ele geçirmesi ile birlikte anayasal olarak düzenlemelere gidilmiştir. Çin'de kuruluşunu müteakip 1949, 1954, 1975, 1978 ve 1982 yıllarında olmak üzere beş anayasa hazırlanmıştır. Yapılan bu anayasaların hemen hepsinde bütün azınlık bölgeleri ve azınlıkların oturdukları daha küçük bölgeler Çin'in bölünmez parçaları sayılmakta ve ayrılmalarına müsaade edilmemektedir. İlk yapılan 1949 Anayasası, 1954'te yerini işçi-köylü işbirliğine dayanan bir anayasaya bırakmıştır. Bu tarihten dört yıl sonra 1958'de halk komünlerinin kurulması ile ortaya çıkan değişim sürecinde 1954 Anayasası büyük ölçüde askıya alınmıştır. Devletin üst yönetici kadroları toplanamamış ve devlet başkanlığı görevleri boşlukta kalmıştır. 1970 yılında yeni bir anayasa taslağı hazırlanırken merkezi yönetimin organlarına yeni bir işlerlik kazandırılması ön planda tutulmuştur. Böylece, 1975'de yapılıp, kabul edilen anayasada devlet başkanlığının kaldırılması, merkezi yönetim parti önderliğine bağlanması, silahlı kuvvetlerin denetiminin Merkez Komitesi Başkanı'na verilmesi ile grev hakkının tanınması gibi değişiklikler getirilmiştir (Morton, s.242-248).

1978 yılında ise tekrar bir Anayasa yapılmış, bu Anayasa ile de yasama organının yetkileri artırılarak ekonomik gelişmeye ağırlık verilmiştir. Daha sonraları parti ve devlet yönetiminde bir dizi düzenlemeleri takiben 1982

---

¹ Bu hareketin amacı on beş yıl içerisinde İngiliz çelik üretimini geçmek olarak belirlenmiştir. Bu amaç gerek ülkedeki bilimsel altyapının yetersiz oluşu gerekse de kaynak sıkıntısı nedeniyle birkaç yıl içerisinde sona ermiştir.

Anayasası ile dört modernleşme programına uyan bir yenileşme başlatılmış ve devlet başkanlığı makamı yeniden oluşturulmuştur.

Çin'in batı ile olan ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi Sovyet – ABD ilişkilerinin gerginleştiği 1960 sonlarında başlamaktadır. Önceleri Pekin hükümetini tanımayan ülkeler zaman içerisinde yavaş yavaş olsa da konum değiştirmiş ve Pekin'i tanıyan ülke sayısı gittikçe artmıştır. BM'de Çin koltuğuna oturmak üzere Pekin hükümetini Çin'in meşru temsilcisi sayan önerge, 1971 yılının Ekim ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bu şekilde Çin Birleşmiş Milletlere girmiş Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nde daimi üye sıfatı ile Tayvan'ın yerini almıştır (Morton, s.220).

Mao 1976'da öldüğünde arkasında insanlık tarihinin bildiği en bürokratik sistemlerden birini bırakmıştır (Dali, s.19). Deng Xiaoping'in iktidarı ele geçirmesi sonrasında Çin'in bürokratik sisteminde, ülke içerisinde uyguladığı rejimde ve dış politikada değişimler başlamıştır. 1978 ile 1992 yılları arası reform süreci olarak Çin tarihinde yerini almıştır. Bu dönemde hızlı bir ekonomik gelişim sağlanmaya başlamış yabancı yatırımı, teknoloji transferi ve enerji ihtiyacı bu dönemde hükümetin yoğunlaştığı alanlar olmuştur. 1978'de Kamboçya'nın Vietnam tarafından işgali sonrasında müdahale eden PLA'nın modernizasyona ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmış ve 1982'de orduda modernizasyon faaliyetleri başlamıştır. 20 yıllık süre içerisinde Çin sofistike silah sistemi ihraç eder duruma gelmiş ve PLA ve PLAN gittikçe yüzyılın ihtiyacına cevap verir hale gelmiştir.

Ülkedeki demokratikleşme sürecinde Tianenmen Meydanında meydana gelen öğrenci hareketleri ve buna müdahale 1989 yılının en önemli gelişimi olmuştur. Öğrenci olayları sonrasında parti genel sekreterliğine Jiang Zemin getirilmiştir. 1997 yılında yapılan 15 nci CCP Kongresinde üçüncü nesil lider olarak Jiang Zemin, Li Peng gibi önceki nesle göre iyi eğitilmiş yöneticiler işbaşına gelmiştir. Kasım 2002 tarihindeki 16 ncı ve Mart 2003 tarihindeki 17 nci Parti Kongreleri ile dördüncü nesil yöneticilerin işbaşına geldiği belirtilmektedir. Son kongrelerle yedi üyeli Politbüro Daimi Komitesinin altı üyesi ve Merkezi Askeri Komisyonun yetmiş yaşın üzerindeki tüm generalleri

emekliye ayrılmışlardır. Parti genel sekreterliğine Hu Jintao getirilmiştir (Morton, s.243).

Çin'in idari yapısı kısaca incelenecek olursa; Çin Halk Cumhuriyetinin yönetim sistemi yetki birliği ilkesine göre sürdürülmektedir. Bu sistemde tek olan parti belirleyici rodedir. Devlet ve tek parti yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik şekilde düzenlenmiş olan ve kabaca birbirine koştur bir yapılanma gösteren geniş bir bürokrasiye dayanır. Bu bürokrasi bölgesel ve işlevsel temelde düzenlenmiştir. Böyle bir uygulama 10 milyondan fazla memurun görev yaptığı bir kadrolaşmayı zorunlu kılmıştır.

Devlet idaresinin en üst organı olan Ulusal Halk Kongresi, yönetim bölgeleri, özerk bölgeler, doğrudan merkezi yönetime bağlı belediyeler ve Halk Kurtuluş Ordusunun beş yıllık bir dönem için seçtiği temsilcilerden meydana gelmektedir.

3. ÇİN VE ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Yirminci yüzyıl uluslararası sistemindeki değişiklikler 2 nci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan iki kutuplu sistem etrafında şekillenmiştir. 2 nci Dünya Savaşı sonrası güç dengesi oluşturma çabaları savaşın asıl ve gizli galibi arasında devam ettiğinden, çevresel alana giren devletlerin hayatlarını idame için giriştikleri çabalarda bu aktörlerin şekillendirdikleri ortamda cereyan etmiştir (Arı, s.123). Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların başında uğradığı değişim kapsamında Orta Asya'da beş yeni bağımsız devlet ortaya çıkmış ve bu durum "Geniş Orta Asya" coğrafyasının stratejik yapısında temel değişikliklere neden olmuştur (Jonson, s.1). Değişikliklerin etkilediği ülkelerden biri olan Çin, bu duruma ayak uydurabilmek için hızlı bir modernleşme gayreti içine girmiş ve Çin 1990'larla birlikte ekonomik gelişme ve reform alanlarına yoğunlaşarak "açıklık" politikasını izlemeye başlamıştır. İzlediği politika nedeniyle barışçıl ve düzenli bir uluslararası ve bölgesel yapıya ihtiyaç duyan Çin iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi esasına dayanan politikalar üretmeye başlamıştır (Xing, s.152).

Çin'in bölgesel yaklaşımları yeni dönemde ürettiği politikaların bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Önceki dönemlerde gösterdiği kararsızlığı yenen Çin, günümüzde bölgesel problemlerin çözümünde etken güç olarak ortaya çıkmakta ve problemlerin çözümünde proaktif yaklaşım gösteren taraf olarak gözükmektedir (Shambaugh, 2006, s.24).

Çin kendine özgü diplomasisini, özgüvenle, her alanda ve proaktif bir şekilde yürütmekte, ekonomisi bölgesel büyüme ve kalkınmada motor güç görevini yerine getirmekte, silahlı kuvvetleri her geçen gün daha modern bir hal almakta bu sinerji ile Çin, bulunduğu coğrafyada etken bir güç olarak ortaya çıkmaktadır (Shambough, 2006, s.23). Çin aynı zamanda bütün bu

gelişmeleri özellikle 2003-2004 yıllarında bölgesel ve küresel ölçekte yürüttüğü “Barışçıl Büyüme” propagandası ile desteklemektedir.¹

3.1.Çin’in Mevcut Dış Politikasını Oluşturan Temel Etkenler

Çin’in stratejisinin oluşumu incelendiğinde bu stratejinin modern Çin’in kurucusu olarak kabul edilen Sun Yat-sen döneminden itibaren şekillendiği görülmektedir. Sun Yat-sen, Çin’in küresel güç olması gerektiği düşüncesindedir. Sun Yat-sen’den sonra iktidara gelen tüm yöneticiler tarihi, kültürü, nüfusu, coğrafyası ve daha da önemlisi büyüyen ekonomik gücü ile Çin’in, her ne kadar son iki yüzyılda bu gerçekleşmemiş olsa da , küresel güç olarak büyük devletler arasında yerini alması gerektiğini savunmuşlardır.

Deng Xiaopin döneminde Çin’in dış siyasetinde değişimler başlamıştır. 1960 ve 1970’lerde rejim ihracı ve sınır anlaşmazlıkları ile dış siyaseti yönlendiren Çin, 1970’lerin son döneminde Deng’in yaptığı dış geziler sonrasında politikasında değişimler göstermeye başlamıştır. Deng Çin’in küresel bir güç olabilmesi için stabil ve barışçıl bir ortama ihtiyaç duyduğunu fark etmiş ve bulunduğu bölgede sorun üreten ve dengesizlik kaynağı olma durumundan güvenlik üreten ülke durumuna geçmek için sorunlara barışçıl yaklaşım tarzı sergilemeye başlamıştır. Bu düşünce Deng döneminden sonra da Çin’in politikalarında etkili olmaya başlamıştır. Deng oluşturulan yeni politikalarda lider ülke aramak yerine, ülkesinin kendine güvenin asıl olduğunu sürekli yineleyerek ülkesinin kendine güvenli politikalar üretmesini sağlamaya çalışmıştır (Yunling and Shiping, s.49).

Deng döneminde Çin’in güvenlik stratejisi tutarlı bir teori/varsayım ve üç hedefi temel olarak almış ve zaman içerisinde bu strateji gelişerek

---

¹ Barışçıl Büyüme teorisi ilk olarak Zheng Bijian tarafından ortaya atılmıştır. Bu konudaki detaylı bilgi için bakınız “A New Path for China’s Peaceful Rise and the Future of Asia Bo’ao Forum for Asia, 2003”, “China’s Peaceful Rise : Speeches of Zheng Bijian, 1997-2005. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2005” ve “Xu Jian, A Peaceful Rise : China’s Strategic Option, International Studies (Mart 2004), s.1-20”.

olgunlaşmıştır. “Dünya küresel güvenlik sisteminde meydana gelen büyük çaplı değişimlere rağmen; gerginliklerin yumuşamaya doğru meyletmesi hususları göz önünde bulundurulduğunda günümüz devletleri uluslararası ilişkilerde “barış ve gelişme”yi daima ana hedef olarak belirlemelidir.” görüşü Çin’li yetkililerin stratejilerinin temelinde yatan varsayım olarak yerini almıştır (Gill, s.247).

1982 yılında Deng tarafından; “Dünya barış ve gelişmeye doğru meyletmektedir, bir dünya savaşı olasılığı uzaktır ve Çin’in çok ihtiyaç duyduğu iç gelişmesinin sürdürülebilmesi için stabil bir uluslararası ve bölgesel ortama ihtiyaç duymaktadır” düşüncesini temel alan ve bunun sonucu belirlenen stratejik karar verilmiştir. Bu stratejik varsayımın şekillendirdiği güvenlik yapısı içerisinde Çin’in güvenlik stratejisi temelde üç hedefe ulaşmaya çalışmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

İlk olarak; Çin öncelikle çevresinde stabil bir ortam oluşturup bunu sürdürmeye çalışmalıdır. Çin bu şekilde kendisine yönelik dış tehditleri azaltacağından enerjisini ekonomik, politik ve sosyal gelişimine ve reformlarına aktarabilecektir.

İkinci olarak; Çin büyüyen ve gelişen ekonomik gücü ve etkisini dikkatli bir şekilde idame etmelidir. Çin’in çevresinde bulunan ülkelerle çatışma alanı yaratacak hususlardan uzak durup artan gücü nedeni ile komşularının endişelerini gidermesi gerekecektir.

Son olarak; Çin değişen dünya düzeni ile birlikte şekillenen tek kutuplu yapının değişmesi hususunda gayretlerini sürdürmelidir. Çin tek kutuplu yapının sona erdirilmesi çabaları sırasında kendi periferisinde hegemonyası ve etkisi gittikçe artmakta olan ABD ile doğrudan çatışma ortamı yaratmayacak şekilde politikalar üretmelidir (Gill, s.247).

Deng Xiaoping’in ölümü sonrasında Çin devlet başkanı ve komünist partisi liderliğine gelen Jiang Zemin, Çin’li yetkililerin Çin’in periferisindeki

gittikçe gelişen etkisine önem veren ve bu alanda yoğunlaşan eskisine oranla daha aktif dış politika izlenmesini istemiştir. Hong Kong'un Çin'e devri, 15 nci Çin Komünist Parti Kongresinin toplanması ve bu kongre ile yeni yönetim yapısı ve politikaların belirlenmesi ile ABD-Çin devlet başkanlarının görüşmesi 1997 yılında gerçekleşen bir dizi olay olmakla birlikte anılan yılda Çin'in öncelikli politikası ekonomi hususunda olmuştur. Çin'in yıllardan beri sürdürdüğü zarar eden kamu kuruluşlarının ıslahı çalışmaları Asya'da meydana gelen ekonomik kriz ile daha da hassas hale gelmiştir. Asya ekonomik krizi Çin'in önceliklerini ekonomi alana çekmiş bu dönemde dış politika ikinci öncelikli konu olmuştur. Genel uluslararası eğilimler ve ABD ile giderek artan ilişkiler Çin'in bu ekonomik krizlerden minimum zarar göreceği şekilde ve kendi bölgesel ekonomik reform çabalarını devam ettirebilecek bir yapıda çıkmasına neden olmuştur (Sutter, 2006, s.290).

Jiang Zemin dönemiyle birlikte Çin ulusal stratejisi de değişen dünya dengeleriyle birlikte yeniden şekillenmeye başlamıştır. Çin ulusal stratejisinin temelinde yer alan, ulusal çıkarlara tehdit teşkil eden yabancı güçlere karşı reaksiyoner yapılanma oluşturmak yerine günümüzde gittikçe artan pozitif bir yaklaşımla; içinde bulunduğu uluslararası ortamda meydana gelen olaylara reaksiyon gösteren bir güç yerine buna şekil verebilen bir küresel güç durumuna yükselmeyi sağlayacak yeni bir yapılanmaya doğru meyletmektedir. ABD'nin tek süper güç olduğu mevcut tek kutuplu küresel sistemden, Çin'in de aralarında bulunacağı çok kutuplu bir küresel sisteme geçmeyi sağlayacak uzun vadeli küresel değişime katılım bu stratejide ulaşılmak istenen hedeflerden biridir. Çin, İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya düzeninde bu günkü durumundan çok daha zayıf bir durumda iken karşı karşıya kaldığı uluslararası kısıtlama ve tehditlerin ve daha sonraki tek kutuplu dünya düzeninde karşılaştığı kısıtlama ve tehditlerin çok kutuplu bir küresel düzende daha da yumuşayacağını değerlendirmektedir. Çok kutuplu bir yapının oluşması beraberinde karşılıklı çıkarların oluşturacağı farklı oluşumları meydana getirebilecek, bu durum da Çin harici diğer olası süper güçlerin bir araya gelerek Çin'e karşı bir güç oluşturabilme riskini azaltacaktır. Çin kendine yönelik stratejik bir pakt oluşumu riskinin kısa

vadede gerçekleştiremeyeceğini değerlendirmekle birlikte, tek kutuplu dünya düzeninde ABD'nin soğuk savaş sonrası geçerliliğini yitirmiş güvenlik paktlarını yeniden tanımlayabileceğini ve Çin'i Asya'da gelecekte bir koalisyon ile çevreleyebileceği endişesini de taşımaktadır (Goldstein, 2005, s.47)

Çin dış politikası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya düzeninin çökmesi ve soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte, çok kutuplu yeni bir dünya düzeninin oluşumu ve bu kutuplardan biri olarak Çin'in yerini alması düşüncesi ile hareket etmiştir. Bununla birlikte, uluslararası güç dengeleri ve güç dağılımının ABD'ye beklenenin üzerinde bir avantaj sağlaması sonrasında Çin'li yöneticiler süper güç olma düşüncesinin kısa vadede ulaşılabilecek bir hedef olmadığı gerçeğini görmüşler ve bu düşünce kısa sürede gerçekçi bir politika ile uzun süreli bir dönüşüme yerini bırakmıştır. Bu dönüşümün kısa vadeli olmayacağı birkaç on yıllık süreci kapsayacağı değerlendirilmiştir (Goldstein, 2005, s.48).

Çinli yöneticilerin 1950'lerden beri, özellikle 1955 yılında yapılan gelişmekte olan ülkelerin katıldığı Bandung Konferansı'nda, savunuculuğunu yaptığı "Barışçıl Bir Arada Yaşamın Beş Prensipleri"¹ güvenlik alanında uyguladığı stratejilerin temelini oluşturmuştur. Çin yaklaşık 40 yıl süresince bu prensipler çerçevesinde yürüttüğü bölgesel güvenlik stratejisini 1990'ların ortalarında "yeni" kavramıyla bölge ülkelerine daha da etkili bir şekilde ifade etmeye başlamıştır. Çin devlet başkanı Jiang Zemin, 1999 yılında Cenova'da icra edilen BM silahsızlanma Konferansı öncesinde yaptığı konuşmada ülkesinin güvenlik stratejisine ait bakışını şu şekilde açıklamıştır;

" Dünya soğuk savaş mentalitesinin terkinin gerektiren, günümüzün ihtiyaçlarına cevap veren yeni bir uluslararası politik, ekonomik, güvenlik yapısı ve güvenlik konseptinin oluşumunu sağlayan köklü değişikliklere uğramaktadır...Yeni güvenlik konseptinin özünde

---

¹ Bandung Konferansında ifade edilen beş prensip şunlardır: Egemenlik ve bölgesel bütünlük hususunda karşılıklı saygı, Karşılıklı saldırmazlık, Birbirinin içi işlerine karşılıklı olarak müdahale etmemek, Eşitlik ve karşılıklı yarar ve Barışçıl bir arada yaşama.

karşılıklı güven, karşılıklı çıkar, eşitlik ve işbirliği olmalıdır. BM Sözleşmesi, Barışçıl Bir Arada Yaşamamın Beş Prensipli ve diğer uluslararası ilişkileri yönlendiren yaygın kabul edilmiş prensipler barışı korumak için politik zemin olarak hizmet etmelidir. Aynı zamanda karşılıklı işbirliği ve ortak refah barışı korumanın ekonomik garantisi olacaktır. Anlaşmazlıkları çözümede ve barışı korumada doğru davranış tarzı, tarafların eşit bir tabanda yürüteceği diyalog, danışma ve görüşmelerin sürdürülmesidir.¹

Bu konuşma ve son zamanlarda Çin'in bulunduğu bölgede uyguladığı güvenlik stratejilerini en uygun olarak "Yeni Güvenlik Konsepti"² ile ifade edilmektedir (Gill, s.248).

Çin'in dış politikasını oluşturan bütün bu etkenler ve tarihi arka planı incelendiğinde şu değerlendirmeye ulaşmak mümkün gözükmektedir: "Çin'in, günümüzde ve gelecekte karşılaşılabileceği her türlü tehdidin bertaraf edilebilmesi için ihtiyaç duyacağı en etkili gücü ekonomisi olacaktır değerlendirmesinden hareketle, Çin'in uygulayacağı strateji ekonomik gelişmeye hizmet edecek bir yapıda olacaktır." Bu durumda, Çin'in son yirmi yıldan beri uyguladığı ve 2050 yılına kadar sürdüreceği öngörülen stratejisi "Çin'in ekonomik, sosyal ve politik sahalarda gelişmesine konsantre olabileceği bir güvenlik, ekonomi ve politik alan şekillendirilerek bu alanın emniyetinin alınması" şeklinde ifade edilebilir (Yunling and Shiping, s.47).

¹ Çin devlet başkanı Jiang Zemin'in 1999 tarihinde BM Cenoval Silahsızlanma Konferansı öncesinde yapmış olduğu konuşmanın tam metni için bakınız <http://nti.org/db/china/engdocs/jzm0399.htm>

² Üçüncü ASEAN Bölgesel Formu (ARF) Dışişleri Bakanları toplantısının yapıldığı 1996 Haziran'ında Çin ilk kez "Soğuk Savaş Mentalitesi"nin sona erdiğini ve yeni bir güvenlik konseptinin başladığını belirtmiştir. Dışişleri bakanı Qian Qichen'in "Bölgedeki ülkelerin birlikte katılımı ile yeni bir güvenlik konsepti ortaya çıkmaktadır. Bu güvenlik konseptinin odağında diyalog yolu ile güvenin artırılması ve işbirliği ile güvenliğin sağlanmasıdır." şeklindeki açıklaması sonrasında yeni güvenlik konsepti Çinli yetkililerce her fırsatta gerek ikili ilişkilerde gerek çok taraflı görüşmelerde gerekse de uluslar arası açıklamalarda belirtilmeye başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız Xu Xin, Chinese Approach to Multilateralism in the Asia Pasific: A Path to China's Peaceful Rise, Ritsumeikan Asia Pasific University ve Ryo Asano, China's Perception of Threats, Himeji Dokkyo University, External Strategy of Chinese Leadership The Japan Institute of International Affairs, Şubat 9-10, 2004, Tokyo

3.2. Çin'in Bölgesel Politikaları

Çin sınırlı küresel çıkarları olan bölgesel bir güç olarak ele alındığında, Çin'in Asya'da bölgesel olarak uyguladığı stratejiler ulusal stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Asya, Çin ulusal çıkarlarının her alanının (politik, güvenlik ve ekonomik) mevcut olduğu bir coğrafyadır (Yunling and Shiping, s.50).

Çin'in bölgesel stratejisinin güvenlik, ekonomi ve politik eksenini incelendiğinde; Orta Asya güvenlik ekseninde, küresel güç odaklarının tamamının bulunduğu ve söz sahibi olmaya çalıştığı bir coğrafyadır. Bu durum Çin'in bölgesel politikalarının oluşumunu etkilemektedir. Bulunduğu coğrafyada büyük güç odakları tarafından çevrelenip izolasyon ile karşı karşıya kalmamak için bu güçlerle, en azından birlikte çalışabilirlik ilişkilerini sürdürme gayreti, Çin bölgesel politikalarında temel eksen olmaktadır. Çin Orta Asya'yı ülkesine karşı oluşabilecek her türlü dış tehdit veya oluşumun engellenmesinde bir siper olarak görmektedir. Bu kapsamda, Çin'in bölgesel güvenlik stratejisinin ikinci temelini, bölge dışı küresel güç odaklarında oluşturulabilecek her türlü koalisyon, oluşum veya işbirliğinin engellenebilmesi için bölge ülkeleri ile samimi ilişkilerin oluşturulup sürdürülmesi oluşturmaktadır (Yunling and Shiping, s.51).

Çin, ekonomik bölgesel bir güç olarak, ekonomisinin büyümeye devam ettiği sürece gücünün de artacağına farkındadır. Çin'in ekonomik gücünün artmasına paralel olarak karşı karşıya kaldığı en önemli hususlardan biri bölge ülkelerinin bu ekonomik gelişimi bir tehditten çok fırsat olarak görülmesini sağlamak olacaktır. Bu şekilde bölge ülkeleri Çin'in artan gelişimine muhalefet etmek veya endişe duymak yerine bu gelişimden yararlanması mümkün olacaktır. Bölge ülkelerinde yaygın olarak şu görüş mevcuttur "Daha önceki dönemlerde ASEAN ülkelerine giden doğrudan yabancı yatırımları günümüzde yönünü Çin'e çevirmiştir ve yatırımlar Çin'e yapılmaktadır, bu durumun Çin'e ASEAN ülkelerine karşı birçok sektörde haksız bir şekilde rekabette avantaj sağlamaktadır." Bu inanış yüzünden

ASEAN ve diğer bölge ülkelerinde oluşan, Çin'in haksız rekabet yapar duruma geleceği endişesinin Çin tarafından yatıştırılması gerekmektedir. Günümüzde "Karşılıklı ekonomik bağımlılık müşterek çıkarların oluşumunu sağlar ve bu durum ülkeler arası çatışma olasılığını azaltır." değerlendirmesini neoliberalizm düşüncesinin temelini oluşturan varsayım olarak kabul edersek, bölge ülkelerine teknoloji sağlayan, yatırım yapan ve aynı zamanda büyük bir pazar olarak hizmet edecek ülke görünümü ile Çin'in bölgesel gelişimin lokomotif olması Çin için uygulanabilecek en iyi strateji olarak öne çıkmaktadır (Yunling and Shiping, s.51).

Bölgesel güç olmadan küresel güç olunamayacağının farkında olan Çin politik etki alanını genişleterek bölgesel olarak politik bir güç olabilmek için temel hedef olarak Asya'yı belirlemiştir¹. Bölgesinde gelişen her türlü olayda olayların gelişimi ve şekillenişinde sorumlu ülke görünümü ile bölge ülkelerinde etki yaratmaya çalışan Çin bölgesel sorunların çözülmesi için gayret gösteren ülke görünümü yaratmaya çalışmaktadır (Yunling and Shiping, s.52)².

Çin'in bölgesel stratejilerinin uygulama yöntemleri incelendiğinde, "Olaylara aktif olarak katılım, gerektiğinde geri çekilen taraf olma, karşılıklı güven telkin etmek, karşılıklı bağımlılıkların artırılması, ortak çıkar alanlarının yaratılması ve gerilimlerin azaltılması" şeklinde özetlenebilir. Uygulanan bu strateji daha önceleri uygulanan stratejilere oranla daha aktif, esnek ve kapsamlı olarak gözükmektedir (Yunling and Shiping, s.54).

---

¹ Çin kısa ve orta vadede bölgesel güvenlik stratejisini belirlerken birinci öncelik olarak ABD ile karşı karşıya kalmayacağı bir stratejik dengiyi sürdürme prensibini belirlemiştir. Müteakiben bulunduğu bölgede potansiyel tehdit ve anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmesinin engellenmesi yer almaktadır. Son olarak güvenlik alanında bulunduğu bölgede Çin'in lider olacağı bir yeni bir mekanizma yaratmak yer almaktadır. Bakınız Xu Xin, Chinese Approach to Multilateralism in the Asia Pasific: A Path toChina's Peaceful Rise, Ritsumeikan Asia Pasific University, 2004

² Çin bölgesel güvenlik açısından Asya Pasifik bölgesine yönelik temel prensiplerini 1994 yılında ilk ASEAN Bölgesel Formu'nun dışişleri bakanları toplantısında dile getirmiştir. Çin'in temel prensipleri üç başlıkta toplanmıştır. İlk olarak Çin'de huzur ve refah ortamının devam ettirilmesi, daha sonra uzun vadede barış ve düzenin Çin'in çevresinde tesisi ve devam ettirilmesi ve son olarak ta karşılıklı saygı ve eşitlik prensipleri esası üzerinden karşılıklı diyalog ve işbirliğinin başlatılmasıdır.

Çin'in mevcut stratejisinin Orta Asya'ya yansması ve uygulamaları değerlendirildiğinde;

- ✓ Çin'in sınırları ve yakın bölgesinde güvenlik ile ilgili sorunların çözümlenmesi ve güvenlik ortamının tesis edilerek idame edilmesi,
- ✓ Ekonomik gelişmelerin Çin'in iç ve batı bölgeleri de dahil olmak üzere Orta Asya'ya doğru yaygınlaştırılması,
- ✓ Artan enerji ihtiyacının öncelikli olarak bölgesel olacak şekilde karşılanması,
- ✓ Dünya düzenini yönlendirebilecek şekilde Çin'in stratejik bir güç olarak ortaya çıkması,

şeklinde özetlenebilecek dört temel husus ortaya çıkmaktadır (Burles, s.14).

3.2.1. Sınırlarda Güvenlik Ortamının Yaratılması

Çin'in Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi Sovyetler Birliği'nin dağılması öncesinde 1980'lerde başlamıştır. Sovyetler Birliği lideri Mikhail Gorbachov'un 1986 yılında Vladivostok'ta yaptığı ünlü konuşma Çin – Sovyetler Birliği yakınlaşmasının temelini oluşturmaktadır. Bu konuşma Sovyetler Birliğinin, Çin'in Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gelişmesini ve iyileştirilmesini engellediğine inandığı üç husustaki, uzlaşma isteğini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin arzu ettiği bu anlaşma; Sovyetler Birliği askerlerinin Afganistan'dan ve Moğolistan'dan çekilmesi ve Vietnam'a verilen desteğin azaltılması hususlarını içermektedir. İki ülke arasındaki sorunların sonuncusu 1989 Nisan'ında Vietnam'ın Kamboçya'da bulunan askerlerini geri çektiğini açıklaması ile son bulmuştur. Sovyetler Birliği ile Çin ilişkileri 1989 Mayıs'ında Pekin'de Gorbachov ve Deng Xiaoping arasında icra edilen ikili zirve sonrasında normale dönmüştür.

1991 Mayıs'ında Çin ve Sovyetler Birliği liderleri 7500 Km.lik ortak sınırlarının %98'i üzerinde anlaşmaya ve uzlaşmaya varmışlardır (Burles, s.16).

Çin, Sovyetler Birliği ile olan sınır sorunlarının tamamını çözmeden Sovyetler Birliği dağılmıştır¹. 1991 yılında kurulan yeni devletler ile Çin 3000 Km.lik ortak bir sınıra sahip olmuştur. 1992 Ekim'inde Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya temsilcileri Çin yetkilileri ile Pekin'de bir araya gelmiş ve görüşmelerde 1991 anlaşmasının geçerli olduğu ve gelecek görüşmelerin bu temel üzerinden devam edeceği ortak deklarasyonu yayınlanmıştır (Moltz, s.517).

Çin Sovyetler birliği sınır ilişkilerinin en hassaslarından biri olan 1700 Km.lik Kazakistan-Çin tarihi sınır sorununun büyük kısmı 1991 yılında çözülmüş olmakla birlikte, Çin Başbakanı Li Peng'in Kazakistan'ı ziyaretinde Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev ile 26 Nisan 1994 tarihinde sınırın sorunlu olan 73 Km.lik kısmı üzerinde de anlaşmaya varmışlardır (Zardykhon, s.179).² Eylül 1997 ve Haziran 1998 antlaşmaları ile Çin-Kazakistan sınırı hususundaki tüm sorunlar çözülmüş ve her iki ülke tarafından sınır sorunu kalmadığı bildirilmiştir (Allison, s.154).

Çin ile Kırgızistan arasındaki sınır sorununun çözümlenmesi diğer sınırlarına göre daha uzun süre almış ve bu husustaki görüşmeler 2002 yılına kadar devam etmiştir. Kırgızistan - Çin sınır sorunu Kırgızistan'ın 125.000

---

¹ Rusya ile Çin arasındaki sınır 1860 yılında çizilmiştir. Sınır konusundaki tartışmaların temelini General Kazakeviç'in kendi inisiyatifi ile Amur Nehri Üzerindeki bazı adaları Rusya topraklarına katması gösterilmektedir. Sınır hususundaki anlaşmazlıkların giderilmesi amacıyla 1964 yılında Amur ve Ussuriy nehirlerinin akıntı yolu dikkate alınarak yeniden sınır belirlenmiş ancak 1969 yılında Ussuriy Nehri üzerindeki Rusya kontrolünde bulunan "Damansk Adası"nda iki ülke sınır muhafızları arasında 2 ve 15 Mart 1969 tarihlerinde çatışmalar çıkmış Eylül 1969 tarihinde görüşmeler sonrasında ada Çin'e verilmiştir. Bu bölgedeki adaların aidiyeti hususundaki anlaşmazlık 1991 yılına kadar sürmüştür ve 16 Mayıs 1991 tarihinde sınırın yaklaşık %98'i çözüme kavuşmuştur. Amur Nehri üzerindeki "Tarabarov" ve "Bolşoy Ussuriysk" adaları hakkındaki görüş ayrılığı devam etmiştir.

² 1700 km.lik Çin-Kazakistan sınırı Rusların 1881 Petersburg Antlaşması, 1883, 1904 ve 1915 antlaşmaları ile oluşturduğu tarihi bir sorun sahasıdır. Daha sonraki dönemlerde Çin'in gelişme ve genişleme hareketleri ile 1968 ve 1971 yıllarında Çin, Kazakistan sınırında değişiklik taleplerinde bulunmuş, bu sınır Rus-Çin güç mücadelesinin sorunlu sahalarından biri olarak varlığını 1991 yılına kadar sürdürmüştür. Bakınız ZARDYKHAN Zharmukhamed, Kazakhstan and Central Asia : Regional perspectives, 2002, s.176-180

hektar büyüklüğündeki bir bölgeyi 2002 yılında Çin'e terk etmesi ile sona ermiştir. Tacikistan ile Çin arasındaki sınır anlaşmazlığı Tacikistan'ın Çin'e bir miktar toprak bırakması ile 2002 yılında tamamlanmıştır (Andican, s.12).

Çin'in 1992 yılından itibaren sınırlarındaki mevcut problemlerin çözümlenmesi ve sınır güvenliğinin artırılması yönündeki politik, askeri ve ekonomik bir dizi anlaşma ve görüşmelerin sonucu 1997 yılında Rusya ile olan sınırlarını belirlemiştir¹ (Weitz, s.3).

Çin açısından bütün bu gayretlerin ve görüşmelerin amacı; anlaşmazlık sahası yaratan sınır sorunlarının yaratacağı gerginliklerin azaltılması, mevcut anlaşmazlıklar için görüşmelerin yapılabileceği platformlar oluşturulması ve her iki ülkenin ortak sınırı yakınındaki alanlarda ekonomik gelişmenin artırılmasıdır. 1996 ve 1997 yıllarında Şangay ve Moskova'da imzalanan çok taraflı anlaşmalar bölgedeki güvenlik anlaşmalarının en önemlileridir (Burles, s.18)².

Çok taraflı olarak imzalanan bu iki anlaşma Çin'in Orta Asya ülkelerine yönelik politikalarının uygulamalarında coğrafyanın ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Teoride Çin'in Orta Asya ülkelerine yönelik politikalarının Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, ve Özbekistan'a eşit mesafede ve oranda uygulandığı düşünülebilir. Bununla birlikte, pratikte, güvenlik alanında Çin'in gayretlerinin büyük kısmı Kazakistan, Kırgızistan, ve Tacikistan üzerine yoğunlaşmıştır. Çin, coğrafik

---

¹ Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında iki ülke arasında 4248 Km'lik sınır oluşmuştur. (Rus Moğol sınırının doğusunda 4194 Km. batısındaki bölüm 55 Km.) Sınırdaki istikrar ve silah kontrolü hususunda 1994 Temmuz'unda Rus ve Çin Savunma Bakanları bir dizi güven ve güvenlik artırıcı önlem hususunda anlaşmaya varmışlardır. Bu önlemler arasında izinsiz füze yerleşimini önlemek, iletişim araçlarının frekanslarının bozulmasını engellemek, ulusal sınırları yanlışlıkla ihlal eden gemileri ve uçakları uyarmak yer almıştır. Aynı yılın Eylül ayında birbirlerine karşı nükleer silahları ilk kullanan taraf olmama hususunda anlaşmaya varmışlardır. 1998 Nisanında Çin ve Rusya devlet başkanları arasında bir kırmızı hat kurulmuştur. Bu kırmızı hat Çin'in başka bir ülkeyle kurduğu ilk kırmızı hat olmuştur.

² Bu anlaşmalar Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katıldığı çok taraflı askeri anlaşmalardır. Bu anlaşmalar ile Çin bu dört ülke ile olan sınırlarının 100 km. yakınındaki askeri faaliyetleri sınırlandırmaktadır. Rusya 1996 anlaşmasını saldırgan olamayan anlaşma olarak nitelendirmiştir. Bakınız Ajans France Presse; Border Treaty with China Is Non-Aggression Pact: Deputy Foreign Minister, 1996, 30 Nisan

yakınlığı nedeniyle bu üç ülkenin güvenlik hususundaki endişeleri ile daha fazla ilgilenmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan'ın Çin ile olan ortak sınırı Çin'in bu ülkeler ile belirgin ekonomik etkileşim içine girmesini mümkün kılmaktadır. Tacikistan, Çin ile yapılan bu çok taraflı anlaşmalara iştirak etmektedir. Bununla birlikte ülkesinde mevcut olan iç karışıklıklar nedeniyle Çin ile ekonomik ilişkileri diğerlerine oranla daha az olmakta ve beklentilerin çok altında kalmaktadır. Sınırlarda mevcut anlaşmazlıkların çözümüne yönelik olarak yapılan çok taraflı iki anlaşmaya taraf olamayan Türkmenistan ve Özbekistan ile Çin'in ekonomik ve askeri ilişkileri diğer üç ülkeye nazaran daha az seviyede devam etmektedir. Bununla birlikte özellikle Uygur nüfusun Türkmenistan'a nazaran daha fazla olduğu Özbekistan Çin için politik alanda daha öncelikli olmaktadır (Burles, s.20).

Çin'in komşuları ile olan güvenlik kaynaklı gerilimlerin azaltılmasına yönelik diplomasisi yeni dönemde güvenlik önceliklerini de yansıtmaktadır. Çin'in doğu sınırlarında ortaya çıkan dinamik ekonomik gelişmeler ve bu bölgede yeni ekonomik merkezlerin ortaya çıkması ile kuzeyden gelebilecek istila tehdidinin ortadan kalkması Çin'in 1980'lerde güvenlikle ilgili olarak politikalarında değişikliklere neden olmuştur. Önceleri düşmanca bir ortam içerisinde mevcudiyetin sürdürülmesi politikasını devam ettiren Çin daha sonra devam eden ekonomik gelişmelerinin artırılmasını sağlayacak araştırmalardan vazgeçerek uluslararası dengesizliklerin engellenmesi politikasına doğru kaymaya başlamıştır. Bu bağlamda, Çin sınırlarında veya sınırlarının yakınlarında çatışma veya soruna neden olabilecek potansiyel dengesizlikleri minimize etme maksadı ile politikalar üreterek yeni komşuları ile ilişkilerini geliştirme uğraşı içerisine girmiştir (Burles, s.24).

Orta Asya ülkeleri ve Rusya ile sınır güvenliğini artıran Çin güvenlik alanında kendini önceki dönemlere göre daha güvende hissetmeye başlamıştır¹. Rusya'nın süper güç özelliğini yitirmesine rağmen bölgede tek

---

¹ Rusya ve Çin arasında bulunan sınır sorununun çözümünde Rusya devlet başkanının geliştirdiği siyaset etkili olmuştur. Rusya devlet başkanı V.Putin 14 Ekim 2004 tarihindeki Pekin ziyaretinde sınır anlaşmazlık konusunu gündeme getirmiş ve anlaşmaya varılmasını sağlamıştır. Tartışmalı olan sınır bölgesi Çitinsk Eyaletinde Argun Nehri'nin üst kısmındaki

potansiyel tehdit kaynağı olarak bulunması ve 1960/1970'lerde sınır sorunları nedeni ile çatışma yaşamış olması nedeniyle Çin için Rusya potansiyel askeri tehdit olarak varlığını devam ettirmektedir. Bununla birlikte çok taraflı olarak yapılan anlaşmalarla sınırlarını güvenceye alan Çin, Rusya ile mevcut sorun sahalarını ortadan kaldırarak kendisi için güvenlik alanını genişletmektedir. Çin, 1860'den beri devam eden sınır sorununu kendi lehine hallederken kuzeyini de kısmen de olsa güven altına almaktadır. Bu şekilde sınır sorunu veya Rusya'ya yönelik güvenlik sorunu nedeniyle kuzeydoğu ve kuzey sınırlarına harcayacağı enerjisini ekonomisinin gelişmesine aktarabilecek veya diğer bölgelerde bulunan güvenlikle ilgili sorunlara daha fazla enerjisini ayırabilecektir.

Çin sınırlarında güvenliği artırırken kuzey komşusu Rusya ile askeri alanda daha fazla yakınlaşma ve işbirliği içerisine girmektedir. 18-25 Ağustos 2005 tarihleri arasında, Çin ve Rus topraklarında düzenlenen, adı 'Barış Görevi 2005' olan Çin-Rus askeri tatbikatı, bu husustaki en somut gelişmelerden biridir.

Tatbikat, üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşama, Rus topraklarında, diğer iki aşama ise, Çin topraklarında gerçekleştirilmiştir. Senaryoya göre, Şandong yarımadasında bulunan üçüncü bir ülkede etnik çatışmalar ortaya çıkmakta, bu çatışmalara terör saldırıları da eklenince, Çin ve Rusya, Birleşmiş Milletler'in kendilerine verdiği yetki uyarınca savaştan iki tarafı ayırmak için operasyon düzenlemektedir. 10.000 askerin katıldığı, ileri teknoloji silahların sergilendiği bu tatbikat, senaryosu bakımından geçtiğimiz aylarda Kafkaslarda ve Orta Asya'da yaşanan olaylara bakıldığında oldukça gerçekçi bir görünüm sergilemiştir. Putin'in başkanlık ettiği kabine toplantısında Sergei Ivanov, tatbikat kararı için: "Tarihte ilk kez Çin ile Çin topraklarında oldukça büyük bir askeri tatbikat yapma kararı aldık." şeklinde konuşarak, bu tatbikatın Rusya için önemini vurgulamıştır.

"Bolşoy Ostrov" ile Amur Nehri üzerindeki "Tarabarov" ve "Bolşoy Ussuriysk" adaları bölgesinden geçecek şekilde yeniden çizilmiştir. Rusya bu anlaşma ile "Tarabarov" ve "Bolşoy Ussuriysk" adaları üzerinde Çin'in egemenliğini kabul etmiştir. Bakınız Fatih Özbay, Rusya Çin İlişkileri Nereye Gidiyor?, Stratejik Yorum, 2006, s.3-4

Rus-Çin yakınlaşmasının diğer önemli bir halkası ise, Çin devlet konseyi üyesi Tang Ciaşuan'ın kabulünde Putin tarafından ortaya konmuştur. Bu kabul sırasında Putin: Çin ile düzenli güvenlik istişarelerinde bulduklarını açıklayarak, iki ülke arasındaki stratejik askeri işbirliğini daha da geliştireceklerini açıklamıştır. Çin için ise, stratejik istişare oldukça önem taşımaktadır; çünkü tarihinde ilk kez Çin, bir başka devletle ulusal güvenliğine ilişkin bir istişare mekanizması oluşturmaktadır.

Tatbikat kararının Çin Savunma Bakanlığı tarafından Ağustos ayı başında duyurulmasıyla, bölgesel ve küresel güçlerden de tepkiler gelmiştir. Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerle, ABD, bu tatbikata oldukça tepkili yaklaşmışlardır. Konuyla ilgili olarak Rus Savunma Bakanı, yaptığı açıklamada, bu tatbikatın herhangi bir üçüncü ülkeye karşı olmadığını ve bunun böyle görülmemesi gerektiğini, buna rağmen tehdit olarak algılanması halinde ise, bunun o ülkelerin kendi problemleri olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, Rusya'nın ABD, NATO üyesi ülkeler ve Hindistan ile tatbikatlar yürüttüğünü hatırlatarak, Rusya'nın stratejik ortak olarak nitelendirdiği Çin'le neden tatbikat yapamayacağı sorusuna da dikkatleri çekmiştir.

Rusya, tatbikat öncesi 4 Ağustos 2005 tarihinde, Çin topraklarında geçici olarak konuşlanacak olan Rus birliklerinin statüsüne ilişkin Çin'le bir tezkere imzalamıştır. Yabancı askerlerin Çin topraklarında konuşlanmasıyla ilgili olarak imzalanan bu tezkere Çin Halk Cumhuriyeti için de bir ilki oluşturmaktadır. Komünist dönemde, ilk kez bu derece büyük yabancı askeri birlikler ve ekipmanları Çin topraklarına geçici olarak yerleşmiştir. Rusya, ilk önce tatbikat bölgesinin Uygur Özerk bölgesi olmasını istemiştir. Bunun temel nedeni bu bölgenin Orta Asya bölgesine bitişik olması ve Rusya'nın Kırgızistan'da bulunan Kant hava üssünün önemini bu tatbikatla göstererek, Orta Asya devletlerine ve Çin'e karşı hem güvence hem de güç gösterisi yapmaktı; ama Çin, buna şiddetle karşı çıkarak onun yerine Tayvan'a yakın olan Çejiang kıyı bölgesini önermiştir. Böylece, Çin de Tayvan sorununun çözümünde Rusya gibi bir askeri gücü arkasına alarak, Tayvan ve ABD'ye bir gözdağı vermek istemiştir. Bu durumda da Rusya bu öneriyi kabul etmemiş

ve nihayetinde tatbikatın, Vladivostok ile Şandong Yarımadası arasındaki bölgede yapılması kararlaştırılmıştır.

Rusya haricinde diğer Orta Asya ülkeleri konvansiyonel olarak askeri anlamda Çin için tehdit teşkil etmemektedirler. Bununla birlikte bu ülkeler, mevcut demografik yapıları ve bu yapının Çin Türkistan'ına benzerliği nedeni ile Çin'in içişlerini ve politikalarını etkileme açısından Rusya'dan daha fazla etkiye sahiptirler. Çin Türkistan'ında yaşayan 19 milyonluk nüfusun büyük bir kısmı etnik olarak Uygur Türküdür ve Çin'de egemen olan Han Çinlisi etnik yapısı bu bölgede çoğunluğu oluşturmamakta ve bölgede Kazak, Kırgız, Tacik ve Moğol halkları bulunmaktadır.

Çin Türkistanı'nın Uygur ağırlıklı nüfusa sahip olması, ve komşu ülke halklarından çok sayıda insanın burada yaşıyor olması, Çin'li yöneticiler için dış etkilere ve Çin karşıtı düşünceye sahip yer olması nedeniyle devamlı bir endişe kaynağı olmuştur (Soucek, s.290).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Batı Türkistan'da bulunan Türklerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Çin'li yöneticilerde Türk ve İslam etkisinin Çin Türkistan'ında da etkili olabileceği endişelerini oluşturmuştur. Çin Türkistan'ında bulunan Uygurların bağımsızlık hareketleri ve Doğu Türkistan adıyla bağımsızlık mücadelesinde bulunması bu endişeleri daha da derinleştirmiştir (Soucek, s.290).

Doğu Türkistan'ın dengeli bir hale gelerek buradaki sorunların çözülmesi Çin için bir çok açıdan önemlidir. Öncelikle bu bölgede oluşabilecek sorunların Çin'in diğer bölgelerinde de sorunların oluşmasına neden olabilir, bu durumda Çin'in bütünü için tehdit teşkil edebilir. Çin sınırlarının korunması hususunda günümüzde birçok ülkeden daha fazla hassas davranmaktadır. Bunun sebebi olarak yüzyıllardan beri karşı karşıya kaldığı tehditler ve farklı devletlerin Çin'i istilası ve devletlerinin yıkılması olarak özetlemek mümkündür. Doğu Türkistan olayında da bu bölgede Çin nüfuzunun kaybedilmesi ve Doğu Türkistan devletinin kurulması beraberinde

Çin'in diğer bölgelerinde de, özellikle etnik Çin nüfusunun az olduğu iç Moğolistan ve Tibet'te, bağımsızlık hareketlerini cesaretlendirip hızlandırabilir. Bu durum Tayvan'la birleşme politikasını yürüten Çin için bu hedefin ulaşılamaz hale gelmesi demek olacaktır (Burles, s.30).

Doğu Türkistan bölgesindeki sorunların çözülmüş olması ve bölgenin dengeli bir hale gelmesi Çin açısından gerek devam eden ekonomik büyüme gerekse de genel ulusal güvenliği açısından önem taşımaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren, Doğu Türkistan'daki ekonomik gelişmelerin ve güvenliğin tüm ülkenin ekonomik gelişiminin ve güvenliğinin bir yansıması olacağı bölgede sık sık dile getirilen bir tema olmaya başlamıştır (Burles, s.31).

Güvenlik açısından bakıldığında Doğu Türkistan Çin için kuzeyden gelebilecek tehditler için tarih boyunca tampon görevi görmüştür. Dağlık ve steplerden gelebilecek tehlike bu geniş arazide nispeten az olan nüfusun bulunduğu bölgede karşılanabilmiş ve Çin'in güvenliğinde geçiş alanını oluşturmuştur. Günümüzde ise geniş arazisi ve düşük nüfus oranı ile Doğu Türkistan Çin ordusu için en uygun tatbikat ve nükleer deney alanı olarak görülmektedir (Burles, s.31).

Doğu Türkistan mevcut doğal kaynakları ile Çin'in ülke içi kaynakların dağılımında önemli bir yere sahiptir. Çin'de bulunan 147 maden ve doğal kaynakların 115 türü Doğu Türkistan bölgesinde de bulunmaktadır. Bölgede buluna bu madenlerden en önemlisi petroldür. Turfan, Çungarya ve Tarım bölgeleri petrol kaynakları açısından zengin olan alanlardır. Çin'in gelecekteki enerji ihtiyacının karşılanmasında bu bölgede bulunan petrol yataklarının ülkenin geleceği açısından önemli olduğu Çin'li yöneticilerce değerlendirilmektedir (Burles, s.10).

3.2.2. Ekonomik Gelişimin ve Ticaretin Güvenli bir Ortam ve Gelişme İçin Kullanılması ;

Çin'in ekonomik gelişiminin son 25 yılına bakıldığında, bu gelişimin tam bir başarı olduğu gözükmemektedir. 25 yılda Çin ekonomisi 9 kez büyümüş 1978 yılında ticaret hacmi olarak dünyanın 34 ncüsü iken, 2005 yılında 5 nciliğe yükselmiştir (Zhang, s.152)¹. Günümüzde yıllık % 9 büyüme oranı ile Çin'in 2010 yılında Alman ekonomisini ikiye katlayacağı ve 2020 yılında Japonya'yı geçerek dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olacağı tahmin edilmektedir (Castro, s.85).

Çizelge-3.1.: Gayri Safi Milli Hasıla Olarak İlk On Ülke (Goldman Sachs)²

2005 Yılı			2050 Yılı Tahmini		
Sıra	Ülke	GSMH Milyar \$	Sıra	Ülke	GSMH Milyar \$
1	ABD	11,351	1	Çin	44,453
2	Japonya	4,366	2	ABD	35,165
3	Almanya	1,966	3	Hindistan	27,803
4	İngiltere	1,647	4	Japonya	6,673
5	Çin	1,529	5	Brezilya	6,074
6	Fransa	1,455	6	Rusya	5,870
7	İtalya	1,212	7	İngiltere	3,782
8	Kanada	728	8	Almanya	3,603
9	İspanya	655	9	Fransa	3,148
10	Meksika	642	10	İtalya	2,061

Çin'in önceki yıllara nazaran ekonomik politikaları 1978'de Deng iktidarı ile farklılaşmaya başlamıştır. Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikalarının değişmeye başladığı 1980'li yıllarda, öncelikle Çin-Sovyet politikalarının odak noktası Sovyet askeri tehdidinin dengelenmesi üzerine kuruludur. Deng Xiaoping döneminde başlatılan reformların temelini oluşturan dış dünya ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi prensibi Sovyetler Birliğine karşı fazla etkili

¹ Çin'in gelişen ekonomisi 2050 yılında birinciliğe yükseleceği tahmin edilmektedir.

² İleriye yönelik olarak hazırlanan bu tahmin Goldman Sachs'tan alınmıştır.

olamamıştır.1980'li yıllarda her iki ülkenin ticaret hacminde büyük artışlar olmasına rağmen (1982 yılında 389 milyon \$ olan ticaret hacmi 1987 yılında 2,5 milyar \$'a yükselmiştir.) aynı dönemde Çin'in gelişmiş ekonomik ülkelerle (Japonya ile 1987 yılında ticaret hacmi 23,7 milyar \$, aynı dönemde ABD ile 7,8 milyar \$) olan ilişkileri çok daha hacimlidir. Çin'in, Sovyetler Birliği ile ticaret hacminin az olmasının nedeni olarak; 1980'lerin ilk yarısında iki ülke arasındaki özellikle güvenlik alanındaki gerginlikler ve 1980'lerin ikinci yarısı içinde Sovyetlerde yaşanan ekonomik çöküntü gözükülebilir. Bununla birlikte bu durumu etkileyen önemli hususlardan biri de, hızlı ekonomik gelişimini sürdürmek isteyen Çin'in ihtiyaç duyduğu, sermaye, teknoloji ve ekonomik pazarı gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerin sağlayabileceğidir. Sovyetler Birliği'nin bu hususları karşılayamayacağı düşünüldüğünde Çin'in ekonomik gelişimini sürdürmek için mevcut kaynaklarını öncelikle Orta Asya sınırlarına değil de sahil kısımlarına vermesi oldukça mantıklı gözükmektedir (Burles, s.12).

Çin'in günümüzde bölgesel ekonomik stratejileri değerlendirildiğinde karşımıza iki yaklaşım çıkmaktadır. Bunlardan birincisi bölge ülkelere karşı Japonya'nın uyguladığı strateji olup burada Japonya bölge ülkelere doğrudan yatırım yapmakta fakat kendi iç pazarını bu ülkelere kapalı tutmaktadır. İkinci yaklaşım ise ABD'nin uyguladığı bölge ülkelere kendi iç pazarını açmak ve bölge ülkeleri ile karşılıklı bağların oluşmasını sağlamaktır. Çin ekonomisinin gelişmesi ve bölge ülkeleri ile daha fazla entegrasyonun sağlanabilmesi için bu uygulamalardan ABD'nin yaklaşımının kendisi için daha uygun olacağını değerlendirmiştir. Çin, bölge ülkelere kendi iç pazarını açmış, bu ülkelerin Çin'de ticari temsilcilik buldurmalarına izin vererek Çin'in ekonomik büyümesinin bu ülkeler tarafından bir tehditten çok yararlanılacak bir fırsat olarak algılanmasını sağlamaya çalışmıştır (Yunling ,s.53).

Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hususu Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Çin politikalarında öncelikli yer almaya başlamıştır. Rusya ile ticari ilişkilerini artıran Çin 1993 yılında bir önceki yıla

oranla ticaret hacmini ikiye katlamıştır. Aynı şekilde 1997 yılında yapılan bir ticaret anlaşması ile Rus-Çin ticaret hacminin 2000 yılında 20 milyar \$'a ulaşmasını hedef almıştır. Yine aynı dönemde Çin Orta Asya'da en önemli ticaret ortaklarından Kazakistan ile ticari ilişkilerini geliştirmiş ve 1997 yılında yapılan anlaşma ile 2000 yılında 1 milyar \$'lık ticaret hacmi hedeflenmiştir (Burles, s.12). Günümüzde Kazakistan Çin'in Orta Asya'daki en büyük ortağı haline gelmiştir.

Günümüzde Orta Asya ülkeleri ve Çin arasındaki ticaret hacmi giderek gelişmesine rağmen bölgesel olarak değerlendirildiğinde Orta Asya genel anlamda Çin ticaretinde büyük bir yer tutmamaktadır. Bölge ülkelerinin dünya ticaretindeki yerinin çok gerilerde olması ticareti ağırlıklı olarak tek tarafa doğru kaydırmaktadır. Ülkelerin ticari olarak dünya sıralamasındaki yeri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge - 3.2.: Dünya Ticaretinde Orta Asya Ülkeleri ve Çin (Dünya Ticaret Örgütü, 2005 yılı uluslar arası ticaret istatistikleri http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm)

		Dünya Ticaret Sıralamasında Yeri	
		İthalat	İhracat
Çin	Ticari Mal	3	3
	Toplam Ticaret	9	7
Kazakistan	Ticari Mal	54	64
	Toplam Ticaret	74	53
Türkmenistan	Ticari Mal	89	104
	Toplam Ticaret	90	83
Özbekistan	Ticari Mal	84	103
	Toplam Ticaret	111	137
Tacikistan	Ticari Mal	133	141
	Toplam Ticaret	163	157
Kırgızistan	Ticari Mal	139	151
	Toplam Ticaret	145	151

Ekonomik işbirliği açısından bakıldığında bağımsızlık sonrası dönemde Çin süratle sınırdaş olduğu bu ülkeler ile kara ve demiryolu bağlantısı kurmaya başlamış ve ucuz tüketim malları bölgeyi ekonomik olarak istila etmiştir. Ayrıca Çin, denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkelerine kendi Pasifik sahillerinde çıkış imkanı sağlayarak,. Önceden tüm ulaşım ve iletişim irtibatları geleneksel olarak Rusya üzerinden gerçekleştiren Orta Asya ülkelerine, Çin üzerinden denize ulaşma fırsatı vererek alternatif bir güzergah oluşturmuş ve bu sayede Moskova'ya olan bağımlılıklarını azaltma fırsatı doğmuştur (Kesici ve Cankara, s.9).

1990'lı yıllarda ticaret ve ekonomik işbirliği Çin'in Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde temel eksen olmaya başlamıştır. Çin başbakanı Li Peng'in 1994 yılında Kazakistan ziyaretinde ülkeler arası ilişkilerdeki temel yaklaşımlar şu esaslara dayandırılmıştır;

- ✓ Eşitlik prensibi ve karşılıklı çıkarların gözetilmesi,
- ✓ İşbirliği yöntemlerinin geliştirilmesi,
- ✓ Yerel kaynakların tam ve etkin olarak kullanımı,
- ✓ Yeni ulaşım yollarının inşası,
- ✓ Dostluk göstergesi olarak küçük ekonomik yardımlar,
- ✓ Ortak gelişim için çok yönlü işbirliği

Li Peng aynı zamanda bu ziyaretinde Çin'in Orta Asya'da ne ekonomik nede politik olarak etki alanı yaratmaya çalışmadığını belirtmiştir (Xing, 1999, s.155)

Tarih boyunca Çin kuzey sınırlarını tehdit kaynağı olarak, güneyini ise genişleme için bir fırsat olarak görmüştür (Castro, s.91). Orta Asya ülkeleri ile olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi birçok açıdan Çin'in ulusal politikalarına

hizmet edecektir. Öncelikle ticari ilişkilerin gelişmesi Çin'in Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinin sadece güvenlik alanında kalmasını engelleyerek bir çok alanda ilişkilerin gelişmesine olanak sağlayacaktır. Bu alanlardan biri olan ticari ilişkiler Çin'e Orta Asya ülkeleri ile karşılıklı ekonomik fırsatlar ve işbirliğini geliştirme olanaklarını yaratmaktadır.

Ekonomik olarak bakıldığında Çin için Orta Asya; ihracatını geliştirebilmek için dinamik ve erişilebilir bir pazar ve Rusya dışında mallarını dünya pazarına ulaştırabileceği zaruri bir dağıtım kanalını olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'in bölgeye olan coğrafi yakınlığı gelişmiş ülkeler için kolaylıkla ulaşılamayan Orta Asya pazarı açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Bu coğrafi avantajı ile Çin bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinde Pazar payını artırma potansiyeline sahip olmaktadır. Bunun bir göstergesi olarak son dönemde Çin ile Kazakistan arasındaki ekonomik ilişki büyüme göstermektedir. Kazakistan, Çin'in Orta Asya'daki en büyük ticari partneri durumuna gelmiştir (Kesici ve Cankara, s. 10).

Ekonomik bağların gelişmesinde Sovyetler döneminde zorunlu olarak göçe tabi tutulan ve bir kısmı Doğu Türkistan'a iltica etmiş olan Kazaklar ile Kazakistan'daki Kazakların etnik bağları da iki ülke arasındaki ticaretin daha fazla gelişmesini için uygun ortamın yaratılmasına yardımcı olabilecektir. Alma Ata-Urumçi tren yolunun açılması, Çin'in Kazakistan'a dış dünya ile ticaret yapabilmesi için Lianyungang limanını açması ve Kazakistan'daki petrol yatakları için büyük yatırımlar yapması, Çin'in Kazakistan için ekonomik önemini gözler önüne sermektedir. Bu tren yolu sadece Orta Asya ülkelerine, Çin'in iç pazarına ve doğudaki limanlara ulaşma şansı tanımakla kalmamış aynı zamanda Çin, Ortadoğu ve Avrupa arasında karadan yeni bir rotanın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kesici ve Cankara, s. 10).

Oluşturulan kültürel ve fiziki altyapı ile Çin'in Kazakistan'daki ekonomik rolü ticaretin de ötesine geçmiş, siyasi stratejinin ilk etabını oluşturmuştur. Çin, Kazakistan'daki önemli enerji ve sanayi yatırımlarını üstlenmekte ve

Kazakistan'a mallarını dünya pazarlarına taşıyabileceği, Rusya'dan geçmeyen bir ulaşım koridoru sağlamaktadır (Kesici ve Cankara, s. 10).

Türkistan cumhuriyetleri ve Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin genel olarak hacmine bakıldığında Çin kendi mallarının alınabilmesi için bu ülkelere kredi vermekte ve ticareti artırıcı her türlü önlemi almaya çalışmaktadır. 2004 yılı itibari ile Çin Kırgızistan'ın ithal sıralamasında yüzde 26,3 ile birinci sırada, ihracatında ise yüzde 12 ile üçüncü sıradadır. Kazakistan ile benzer durum söz konusu olup bu ülkenin ithalatında yüzde 15,4 ile ikinci sırada, ihracatında ise yüzde 9,9 ile dördüncü sıradadır. Bununla birlikte Çin'in Tacikistan ile ekonomik ilişkileri diğerler sınır komşusu göre oldukça geri kalmıştır Çin 2004 yılında Tacikistan'ın ithalatında yüzde 4,8 ile altıncı sırada iken ihracatında çok gerilerde yer almaktadır. Özbekistan ile ortak sınıra sahip olmamasına rağmen 2004 yılı itibari ile bu ülkenin ithalatında yüzde 4,8 ile beşinci sırada yer alırken ihracatında yüzde 14,7 ile ikinci sırayı almaktadır (Andican, s.16).

Orta Asya ülkeleri ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir parçası Çin'in bölge ülkelerine yapmış olduğu yatırımlardır. Özellikle enerjinin sağlanması kapsamında büyük ölçekli yatırımlardan kaçınmayan Çin 2005'te milli petrol şirket aracılığı ile Kazakistan'ın en büyük petrol şirketlerinden biri olan PetroKazakistan'ı almış ve bölgede altyapı yatırımları yapmaya başlamış, daha sonraki dönemde ise boru hatları için yatırımlara devam etmiştir (Andican, s.19).

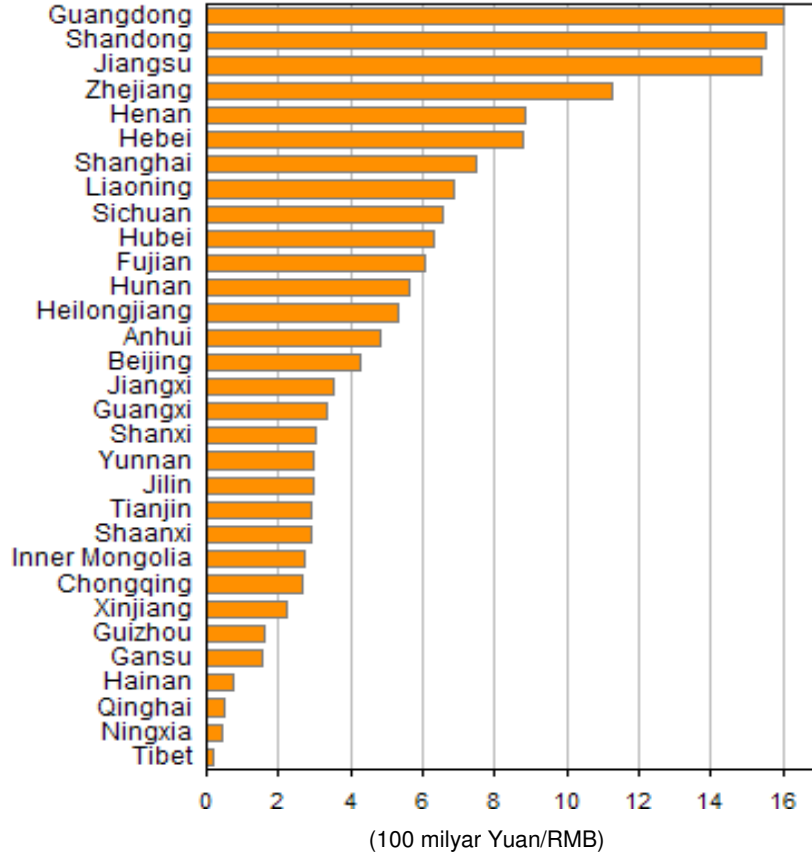
Çin'in uzun dönemli politikalarının temeli olan ekonomik açılım kapsamında Orta Asya ülkeleri ile olan ekonomik gelişmeler Çin'in bölgede uyguladığı stratejilerle uyumlu olmasının yanı sıra Çin'in iç sorunu olan bölgeler arası ekonomik gelişimdeki dengesiz dağılımın engellenmesi içinde fırsat yaratacaktır¹.

---

¹ Çin'in uyguladığı ekonomik politikalar sonucu olarak günümüzde gayri safi milli hasılasının %57'sini doğu sahil kısımlarında, % 26'sını merkezi bölgesinde ve sadece %17'sini batı

Bu şekilde Çin'in az gelişmiş bölgelerinin de ekonomik gelişim ve canlanmadan pay alması sağlanabilecektir¹.

Şekil -3.1. :Bölgelere Göre GSMH Üretimi 2004 Yılı²

Çin'in ülke dahilinde bölgesel ekonomik gelişim farklılıklarına sahip olması, bölgesel liderlerin Çin yönetimine sınır bölgelerinde ve bitişik bölgelerde ticari ve ekonomik gelişim amaçlı bölgesel oluşumlar yaratılması hususunda baskı yapmasına neden olmaktadır. Geri kalmış bölgelerdeki ekonomik ve sosyal gelişimin artırılması hususunda başarısız olunması durumunda Çin'in ulusal ekonomik gelişimi ve stabil yapısı da zarar

kısından üretmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız Renato Cruz De Castro, Exploring the Prospect of China's Peaceful Emergence in East Asia, Asian Affairs, an American Review; Summer 2006; 33, 2,s.85-102

¹ 1980 yılından itibaren Çin ekonomisini dinamosu durumunda olan Guangdong bölgesi diğer bölgelere oranla en gelişmiş bölge durumundadır.

² Çin istatistik yılı, 2005, Tablo 3-10

görecektir. Bu durum Çin'in ulusal birliği ve sınır güvenliği açısından olumsuz gelişimlere sebep olabilecektir (Burles, s.14).

Çin, ülkesi içinde bulunan ayrılıkçı akımlarla mücadelede ve sorunlu bölgelerinde¹ özellikle Doğu Türkistan'da uzun dönem dengeli ve sorunsuz bir ortamın oluşturulup bunun sürdürülebilmesini sağlayacak politikalarının temelinde Orta Asya ülkeleri ile artan ticari ilişkiler ile desteklenen büyük ekonomik kalkınma düşüncesini yerleştirmiştir. Doğu Türkistan, Çin için Orta Asya coğrafyası ile bağlantı özelliği taşımasına rağmen 1980'li yılların başına kadar ticari ilişkiler oldukça kısıtlı olarak devam ettirilmiştir. 1981-1985 yılları arasında Doğu Türkistan ile Sovyetler Birliği ticaret hacmi yıllık 1 milyon dolar seviyesinde kalmıştır. 1986 yılında Rus-Çin ticaret anlaşması sonrasında ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Güvenlik alanında 1990'larda yapılan anlaşmalar sonrasında ticaret hacmi katlanarak artmıştır (Debasis, s.21).

Çizelge - 3.3.: Doğu Türkistan'ın Dış Ticaret Hacmi (10.000 ABD \$)
(DEBASIS Chaudhuri, "A Survey of Economic Situation in Xinjiang and its Role in the Twenty First Century", China Report 41:1, 2005. s.21)

Yıl	Toplam İthalat ve İhracat	İhracat Hacmi	Toplam Ticarete İhracatın Oranı %
1978	2,439	937	39,9
1980	3,160	1,710	54,1
1990	41,025	33,530	81,7
1995	142,798	76,880	53,8
2000	226,399	120,408	53,2
2001	177,148	66,849	37,7
2002	269,186	130,849	48,6

¹ Bu sorunlu bölgeleri Tibet, Doğu Türkistan ve İç Moğolistan olarak belirtmek mümkündür. Bu bölgeler Çin'in tamamı göz önüne alındığında az gelişmiş bölgeleridir.

1996 yılında bu bölgede bulunan bölgesel parti merkez komitelerinin yapmış oldukları toplantılarda, ulusal ayrımcılık ve yasa dışı dini hareketler Doğu Türkistan için güvenlik ve huzur alanında temel tehlikeler olarak belirtilmiştir. Komite bu toplantıda, ayrılıkçı hareket ve dini faaliyetlere başvurulmasının azaltılması için propaganda ve eğitim gayretlerinin artırılması ve bölgedeki dini hareketlerin kontrolünün daha da sıkılaştırılması taleplerinde bulunulmuştur. Bununla birlikte komite Doğu Türkistan'da meydana gelecek büyük ölçekteki ekonomik gelişmelerin bölgesel problemlerin çözümünde en etkili unsur olacağını belirtmiştir¹. Komite Doğu Türkistan'da yaşayan farklı milliyetlerdeki halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi ve ekonomik gelişimin artırılması için ekonomik alanda bir fırsat yakalandığını belirtmiştir (Burles, s.14).

Çin, Doğu Türkistan ve Orta Asya üzerindeki stratejilerini yaşama geçirebilmek için öncelikle bölgede etkin bir altyapı ihtiyacını fark etmiş ve buna uygun olarak öncelikli olarak ulaşım yollarının iyileştirilmesi için çaba sarf etmeye başlamıştır². 1984 yılında başlayan kara ve demir yolu inşası düşüncesi Deng Xiaoping döneminde daha da hızlanmaya başlamıştır. Deng döneminde Rus-Çin ilişkilerinin olumlu ortamda seyretmeye başlaması ile birlikte demiryolu projesi daha da kapsamlı hale getirilmeye başlanmıştır. Bu husustaki çalışmaların sonucunda Doğu Türkistan Kazakistan arasında Urumi-Aqtoğhay demir yolu 1990 yılında kullanıma açılmıştır. Sonraki dönemde bu proje daha da kapsamlı hale getirilerek Avrasya kara yolu ile entegre hale getirilmiş, 1992 yılında demiryolunun işletimi bilgisayar kontrollü olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde Lanzhou ve Urumi'de tren yolu çift şeritli hale getirilmiştir (Debasis, s.8).

---

¹ Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin önlenmesi ve gelir dağılımının ülke içerisinde bölgesel olarak adaletli dağılımını sağlamak amacıyla merkezi hükümet 2000 yılında "Batıya Büyük Açılış" adlı bir ekonomik program başlatmıştır. Bakınız DEBASIS Chaudhuri, A Survey of Economic Situation in Xinjiang and its Role in the Twenty First Century, China Report 41:1, 2005.

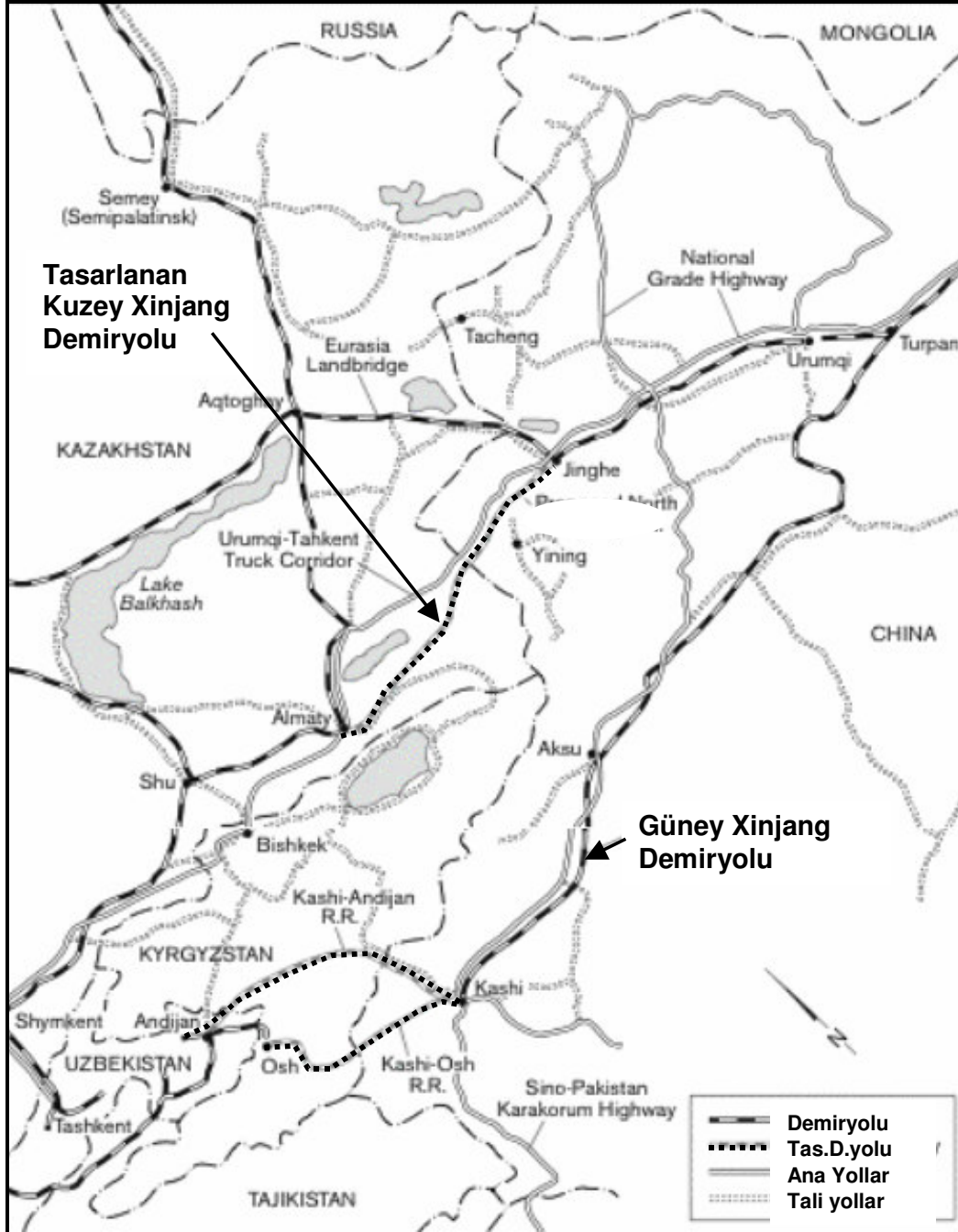
² Çin 1950'li yıllarda ağırlıklı olarak bölge altyapısını geliştirmek üzere yatırım yapmış ve 1958 yılında Urumi-Korla ve Kaşgar-Tashkhurgan karayolunu yeniden onarmıştır. 1955 yılında başlayan Xin-Lan tren yolu 1961 yılında Urumi'ye ulaşmıştır.

Çin'in 1996-2000 yıllarını kapsayan beşinci beş yıllık kalkınma planında Doğu Türkistan'ın Tarım bölgesinden Kaşgar'a uzanan bir tren yolu yapımı programa alınmıştır. 1999 yılında tamamlanan bu tren yolu Güney Xinjiang Demiryolu olarak adlandırılmaktadır. Bu demiryolunun inşası sırasında Çin bölgesindeki önemli ekonomik kaynaklardan Asya Gelişim Bankasına (Asian Development Bank-ABD) Kaşgar'dan başlayıp Kırgızistan'ı geçen ve Sovyet döneminde inşa edilmiş demiryolu ağının bulunduğu Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te sona eren ikinci bir demir yolunu finanse etmesi için lobi yapmıştır. Bu tren yolunun geçeceği güzergah hususunda gerek Çin gerekse Kırgızistan farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. Her iki ülkede tren yolunun Sovyet dönemi tren yolu ağının bir ayağı olan Andican'dan geçmesi için hemfikir olmakla beraber Çin tren yolunun Asya Gelişim Bankası desteği ile inşa edilecek "Kuzey Xinjiang Demiryolu"nun Urumi Jinge hattını takip ederek Jinge'den Almaty üzerinden güneye doğru inmesi gerektiğini değerlendirmiştir. Çin bu şekilde Urumi Taşkent arasındaki kara yoluna alternatif bir tren yolu oluşturmuş olacaktır. Kırgızistan ise demiryolunun Kaşgar-Andijan arasında inşa edilmesi gerektiğini değerlendirmekte ve bunun gerçekleşmesine çalışmaktadır (Garver, s.206).

Kara ve demiryolu ile gerek batısına gerekse de Orta Asya'ya ulaşım imkanı kazanan Çin yönetimi özellikle 1950 sonrasında bölgede Çinlileştirme politikası uygulamaya başlamış bunun sonuçlarını 2000'li yıllarda Doğu Türkistan'ın kuzey kısmında bazı bölgelerde çoğunluğu sağlayarak elde etmiştir. 1953 ila 1982 yılları arasında Doğu Türkistan'ın iç göç alma ve nüfus artış oranı ile Heilongjiang'dan sonra ikinci bölge olmuştur. İç göçlerle bölgesel nüfus üzerinde etkili olan Çin yönetimi kuzey kısmına yerleştirdikleri Çinlilerle Doğu Türkistan'ı kısmen de olsa kontrol altına almaya çalışmıştır¹.

---

¹ 1949 yılına kadar Doğu Türkistan'da yaşayan nüfusun yüzde 25'i kuzeyde yaşarken 1980'lerde kuzeyin nüfusu güneyi geçmiştir.

Harita-3.1.: Doğu Türkistan ve Orta Asya Arasındaki Kara ve Demiryolları (Garver, s.207).

Benzer bir programı Tibet için de yürüten Çin bu yüksek bölgeye ulaşmak için büyük yatırım ile Pekin - Lhasa arasında tren yolunun yapımını

tamamlamıştır¹. Doğu Türkistan ile Orta Asya arasındaki kara ve demiryolu bağlantılarının tamamlanması ile ekonomik olarak bölgenin daha da canlanması sağlanacaktır.²

Çin bölgesel olarak kuzeybatısında ekonomik bir çekim alanı oluşturarak bölge ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirme çabasına girerken aynı zamanda bölge ülkelerine Rusya'nın etkisinde çıkmaları için bir fırsat da yaratmış olmaktadır. Soğuk savaş öncesinde yıllarca tek bir ülkeye bağımlı olarak yaşayan bu ülkeler kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kaldıklarında bölgesel işbirlikleri kendileri için en uygun hal tazı olmaya başlamıştır. Çin'in hegemonyacı bir davranıştan uzak eşitlik prensibi ile yaklaşıyor olması bölgesel oluşumlara bu ülkelerin sıcak bakmasına neden olmaktadır.

Çin oluşturmakta olduğu kara ve demiryolu ağı ile Asya'nın içlerine ulaşabilmeyi sağladığı gibi bu ağı gelecekte nüfus ihracı için de kolaylıkla kullanabilecektir. Bölge büyük bir nüfus baskısına sahip Çin için nüfusun taşınarak yerleştirilebileceği iki milyon kilometrekarelik bir alan oluşturmaktadır (Andican, s.13). Günümüzde ağırlığın ekonomik gelişmede olduğu düşünüldüğünde bu ulaşım ağının potansiyeli ve kullanım alanı değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte gelecekte ekonomik gelişimini tamamlamış ve küresel güç olma gayretine girmiş olacak Çin'in yüzyıllardır kendini çevreleyen doğal engellerden bu ulaşım ağı ile kurtulması mümkün olabilecektir.

---

¹ Başkent Beijing'den Tibetin başkenti Lhasa'ya kadar uzanan Qinghai-Tibet demiryolu Tibet'i Çin demiryolu ağına bağlamıştır. 1140 Km uzunluğunda olan demiryolu 4,2 milyar dolara mal olmuştur. 5072 mt. Yüksekliğe çıkarak dünyanın en yüksek noktasına çıkan demiryolu olmuştur.

² Asian Development Bank (ADB) tarafından finanse edilen ve Urumi'yi Bişkek'e bağlayan daha sonra kuzeye doğru devam ederek Almaty'ye uzanan karayolu inşa çalışmaları devam etmektedir. Çin aynı zamanda Urumi-Horgos-Almaty-Bişkek arasında bulunan karayolunun iyileştirilmesi için yatırımlarda bulunmaktadır. Bu yolun Orta Asyada taşımacılıkta temel yol haline gelmesi ADB'nin buraya yatırım yapmasına neden olmaktadır. Bu hususta detaylı bilgi için bakınız ADB, 2020 Projesi: Çin Politikalarının Desteklenmesi, "Batı Bölgelerinde Rekabetin Güçlendirilmesi" bölüm 6, "Ulaşım Politikaları" [http:// www. adb. org/ Documents/ Reports/ 2020_ Project/ chap06.pdf](http://www.adb.org/Documents/Reports/2020_Project/chap06.pdf).

3.2.3. Artan Enerji İhtiyacı ve Bölgesel Temin

Yolları

20 nci yüzyılda sanayi devriminin yoğunlaşması sonucunda, dünyamızın kaynaklara olan ihtiyacı özellikle 1950'lerden sonra büyük artış göstermiştir. 21 nci yüzyılın en önemli özelliği ise Çin gibi büyük nüfusa sahip bir ülkenin sanayileşmede gösterdiği gelişimin bu kaynaklara olan talebi daha da çok artırmasıdır. Bu noktada yalnız petrol ve doğalgaz değil bakır, altın, platin ve boksit gibi sanayiinin gereksinim duyduğu öteki hammadde kaynaklarına olan talepte çok süratli bir şekilde artmıştır. Çin'in ekonomik olarak büyük gelişim gösterdiği 1990'lı yıllar aynı zamanda enerji ihtiyacının da hızla arttığı dönem olmuştur. Enerji kaynakları açısından incelendiğinde Çin enerji tüketiminde en ağırlıklı kaynak % 69 ile kömürdür, bunu % 21 ile petrol izlemektedir. Doğal gaz günümüzde % 2 seviyesi ile ihmal edilebilir düzeydedir (Pamir, s.63).

Çizelge-3.4.: 2005 Yılı İtibari İle Enerji Tüketiminde İlk 15 Ülke (BP Statistical Review of World Energy Haziran 2006 <http://www.bp.com/statisticalreview>)

Enerji Tüketimi	Petrol	Doğal Gaz	Kömür	Nükleer Enerji	Hidro Elektr.	2005 Yılı Toplam
Milyon ton petrol eşdeğeri						
ABD	944,6	570,1	575,4	185,9	60,6	2336,6
Çin	327,3	42,3	1081,9	11,8	90,8	1554,0
Rusya Federasyonu	130,0	364,6	111,6	33,9	39,6	679,6
Japonya	244,2	73,0	121,3	66,3	19,8	524,6
Hindistan	115,7	33,0	212,9	4,0	21,7	387,3
Almanya	121,5	77,3	82,1	36,9	6,3	324,0
Kanada	100,1	82,3	32,5	20,8	81,7	317,5
Fransa	93,1	40,5	13,3	102,4	12,8	262,1
İngiltere	82,9	85,1	39,1	18,5	1,7	227,3
Güney Kore	105,5	30,0	54,8	33,2	1,2	224,6
Brezilya	83,6	18,2	13,5	2,2	77,0	194,5
İtalya	86,3	71,1	16,9	-	9,6	183,9
İran	78,4	79,6	1,1	-	2,8	162,0
Saudi Arabia	87,2	62,6	-	-	-	149,8
İspanya	78,8	29,1	21,4	13,0	5,2	147,4

Çin tahmini olarak 225 yıl daha yeteceği öngörülen 300 milyar tonluk yüksek kalite kömür rezervleri ile (bu rezervlerin çok büyük bir kısmı Shanxi Bölgesinde bulunmaktadır) enerji ihtiyacını ağırlıklı olarak kömürle karşılamaktadır¹. 1990'ların sonlarına doğru üretiminde azalma görülmesine rağmen son yıllarda üretim artışları yaşanan kömür beraberinde Çin için çevre sorunları da yaratmaktadır² (Johnson, s.120).

Çizelge-3.5.: Kömür Tüketiminde Önde Gelen Ülkeler (BP Statistical Review of World Energy Haziran 2006 <http://www.bp.com/statisticalreview>)

Kömür Tüketimi						2004 ile	2005 yılı	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	arasındaki farkı	2005 yılı toplamına oranı
Milyon ton petrol eşleniği								
Çin	667,4	681,3	713,8	853,1	978,2	1081,9	10,9%	36,9%
ABD	569,1	552,3	552,0	562,5	566,2	575,4	1,9%	19,6%
Hindistan	169,1	172,1	181,7	188,4	203,7	212,9	4,8%	7,3%
Japonya	98,9	103,0	106,6	112,2	120,8	121,3	0,7%	4,1%
Rusya Federasyonu	106,0	109,0	103,9	109,4	106,8	111,6	4,8%	3,8%
Güney Afrika	81,9	80,6	83,5	89,3	94,5	91,9	-2,5%	3,1%
Almanya	84,9	85,0	84,6	87,2	85,4	82,1	-3,6%	2,8%
Polonya	57,6	58,0	56,7	57,7	57,3	56,7	-0,7%	1,9%
Güney Kore	43,0	45,7	49,1	51,1	53,1	54,8	3,4%	1,9%
Avustralya	48,3	49,6	52,3	50,9	52,4	52,2	-0,1%	1,8%
İngiltere	36,7	40,0	36,6	38,8	38,1	39,1	2,8%	1,3%
Tayvan	28,9	30,8	32,9	35,3	36,8	38,2	4,2%	1,3%
Ukranya	38,8	39,4	38,3	39,0	38,1	37,4	-1,6%	1,3%
Kanada	29,4	32,0	31,0	30,6	30,5	32,5	6,8%	1,1%
Kazakistan	23,2	22,5	22,8	25,2	26,5	27,2	2,8%	0,9%
Türkiye	25,5	21,8	21,2	21,8	23,0	26,1	14,0%	0,9%

Çin 2003 yılından sonra Japonya'yı da geçerek ABD'nin ardından dünyanın en çok petrol tüketen ikinci ülkesi konumuna yükselmiştir. 2005 yılı itibari ile 16 milyar varillik ispatlanmış petrol rezervine sahip olup günlük

¹ Kömür rezervleri hususunda farklı kaynaklarda değişik değerlendirmeler yapılmaktadır. BP Statistical Review of World Energy Haziran 2006 kaynağında 114 milyar ton ile dünya rezervinin yüzde 13'üne sahip olduğu belirtilmektedir.

² Tüketilen kömür oranı ile bağlantılı olarak havadaki artan sülfür dioksit oranı Çin'i dünyada asit kirliliğine sahip gelişmekte olan birkaç ülke arasında yer almasına neden olmaktadır. Çin günümüzde sülfür dioksit emisyonu bakımından Rusya ve ABD'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Pekin, Şangay ve Şian dünyada sülfür dioksit yoğunluğu en fazla olan kentlerdendir. Ekonomik gelişimin kaynak ihtiyacı ve çevre üzerine etkileri konusunda bakınız Todd M. Johnson, Development of China's Energy Sector: Reform, Efficiency and Environmental Impacts, Oxford Review of Economic Policy Vol:11 No:4, 2002, s.118-132

petrol üretimi 3,5 milyon varil, günlük petrol tüketimi ise 6,7 milyon varildir. Mevcut durum itibari ile 10-15 yıllık bir kullanım ömrü kalan Çin'in mevcut petrol yatakları Daqing ve Şengli bölgelerinde yer almaktadır. Son dönemde Doğu Türkistan'ın Tarım Bölgesinde petrol arama çalışmaları devam etmektedir. Çin'in mevcut petrol rezervleri dünya petroleri içerisinde oldukça küçük bir yer işgal etmektedir.

Çizelge – 3.6.: 2006 Yılı İtibari İle Dünya Petrol Rezervleri(Milyar Varil)
 (“Worldwide Look at Reserves and Production,” Oil & Gas Journal, Vol. 103, No. 47 (December 19, 2005), s. 24-25)

Ülke	Petrol Rezervi	2006 Rezervindeki Oranı
Suudi Arabistan	264,3	% 20,40
Kanada	178,8	% 13,83
İran	132,5	% 10,25
Irak	115	% 8,89
Kuveyt	101,5	% 7,85
Birleşik Arap Emirlikleri	97,8	% 7,56
Venezuela	79,7	% 6,16
Rusya	60	% 4,64
Libya	39,1	% 3,02
Nijerya	35,9	% 2,77
ABD	21,4	% 1,65
Çin	18,3	% 1,41
Katar	15,2	% 1,17
Meksika	12,9	% 1
Cezayir	11,4	% 0,88
Brezilya	11,2	% 0,87
Kazakistan	9	% 0,69
Norveç	7,7	% 0,59
Azerbaycan	7	% 0,54
Hindistan	5,8	% 0,44
Diğer Bölgeler	68,1	% 5,26
Dünya Toplamı	1292,5	% 100

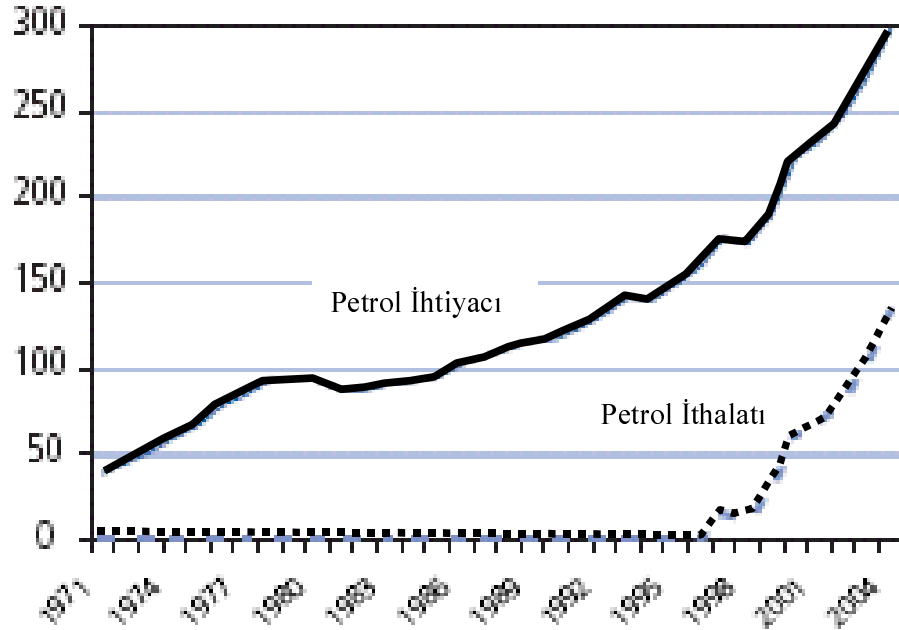
Çin'in Doğu Türkistan hariç iç bölgelerinde bulunan petrol rezervlerinin hızla azalmaya başlaması, stratejik petrol stokunun bulunmaması ve uluslararası alanda petrol fiyatlarının gittikçe yükselmesi Çin'i petrol ithal kaynaklarını ve enerjiyi çeşitlendirmeye itmektedir. Enerji ihtiyacının gittikçe artmaya başlaması ile birlikte Çin nükleer enerjiye yönelik olarak çalışmalarını hızlandırmış ve 1993'ten itibaren nükleer enerjiyi kullanmaya başlamıştır. Nükleer enerji kullanımında dünya ölçekli olarak büyük bir yere sahip olmamakla birlikte özellikle 2000 yılından itibaren hızlı bir şekilde nükleer enerji kullanımını artırmış ve artan enerji ihtiyacının bir kısmını bu şekilde karşılamaya çalışmıştır.

Çizelge-3.7.: Nükleer Enerji Kullanımında Ülkelerin Genel Durumu (BP Statistical Review of World Energy Haziran 2006 <http://www.bp.com/statisticalreview>)

Terawatt-hours	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005 yılının 2004 yılına oranı	2005 yılı içindeki payı
ABD	793,6	809,3	821,1	803,9	830,0	821,5	-0,8%	29,6%
Fransa	415,2	421,1	436,8	441,1	449,4	452,6	1,0%	16,3%
Japonya	319,7	321,0	314,9	230,4	285,9	293,0	2,8%	10,6%
Almanya	169,6	171,3	164,8	165,1	167,1	163,0	-2,2%	5,9%
Rusya Federasyonu	130,5	136,9	141,6	148,6	144,7	149,7	3,7%	5,4%
Güney Kore	109,0	112,1	119,1	129,7	130,7	146,8	12,6%	5,3%
Kanada	72,8	76,7	75,5	74,9	90,4	92,0	2,1%	3,3%
Ukrayna	77,3	76,2	78,0	81,5	87,0	88,8	2,4%	3,2%
İngiltere	85,1	90,1	87,8	88,7	80,0	81,6	2,3%	2,9%
İsveç	57,4	72,1	68,1	67,4	76,7	71,8	-6,0%	2,6%
İspanya	62,2	63,7	63,0	61,9	63,6	57,5	-9,3%	2,1%
Çin	16,7	17,5	25,1	43,3	50,4	52,3	4,0%	1,9%
Belçika ve Lüksemburg	48,2	46,4	47,4	47,7	48,0	49,0	2,2%	1,8%
Tayvan	38,5	35,5	39,6	38,9	39,5	40,0	1,5%	1,4%
Çek Cumhuriyeti	13,6	14,7	18,7	25,9	26,3	24,7	-5,8%	0,9%
Dünya Toplamı	2582,8	2655,3	2699,6	2643,2	2761,9	2771,1	0,6%	100,0%

Hızlı ekonomik kalkınması ile birlikte enerji ihtiyacı artan Çin, 1996 yılına kadar enerji alanında petrol hususunda kendi kendine yeten ülke konumunda iken bu tarihten sonra hızla petrol ithal eden ülke olmaya başlamıştır. Ülkenin

kalkınmasına paralel olarak ülkedeki petrol tüketiminin artması sınırlı kaynakları bulunan Çin'i kısa sürede enerji açlığına doğru itmiştir.

Şekil -3.2.: Çin'in 1971-2004 Yılları Arası Petrol İhtiyacı ve Petrol İthalatı (milyon metrik ton)

Çizelge-3.8.: 2000 ile 2005 Yılları Arasında Petrol Tüketiminde İlk Onbeş Ülke (BP Statistical Review of World Energy Haziran 2006 <http://www.bp.com/statisticalreview>)

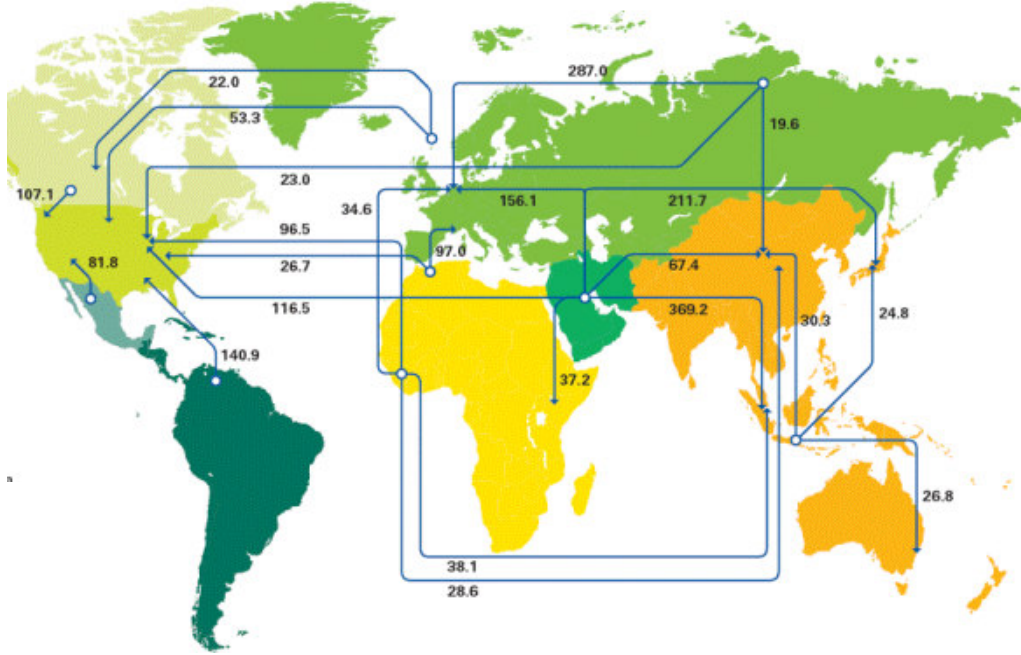
Petrol: Tüketim	Günlük Bin Varil	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2004 ile 2005 yılları arasındaki toplamına farkı oranı	
								farkı	oranı
ABD		19701	19649	19761	20033	20732	20655	-0,2%	24,6%
Çin		4772	4872	5288	5803	6772	6988	2,9%	8,5%
Japonya		5577	5435	5359	5455	5286	5360	1,4%	6,4%
Rusya Federasyonu		2583	2566	2606	2645	2714	2753	1,4%	3,4%
Almanya		2763	2804	2714	2664	2634	2586	-1,7%	3,2%
Hindistan		2254	2284	2374	2420	2573	2485	-3,5%	3,0%
Güney Kore		2229	2235	2282	2300	2283	2308	0,8%	2,7%
Kanada		1937	2023	2067	2132	2248	2241	-0,2%	2,6%
Meksika		1884	1899	1837	1885	1898	1978	3,3%	2,3%
Fransa		2007	2023	1967	1965	1978	1961	-0,7%	2,4%
Sudi Arabistan		1536	1551	1572	1684	1805	1891	4,5%	2,3%
Brezilya		1855	1896	1853	1785	1776	1819	2,4%	2,2%
İtalya		1956	1946	1943	1927	1873	1809	-3,5%	2,2%
İngiltere		1697	1697	1693	1717	1764	1790	1,7%	2,2%
İran		1319	1331	1429	1513	1575	1659	5,4%	2,0%

Çin günümüzde petrol ihtiyacını ağırlıklı olarak Orta Doğu, Afrika ve Rusya'dan sağlamaktadır. Petrol ile ilgili olarak günümüzde üç büyük devlet şirketi Çin'de işlemleri düzenlemektedir. Bu şirketler China National Petroleum Corporation (CNPC), China Petrochemical Corporation (Sinopec) ve China National Offshore Oil Corporation (CNOOC) şirketleridir (Pamir, s.66).

Çizelge-3.9.: Dünya Petrol İthalat ve İhracatı Genel Durumu (milyon ton) (BP Statistical Review of World Energy Haziran 2006 <http://www.bp.com/statisticalreview>)

NEREDEN	NEREYE						Toplam
	ABD	Kanada	Avrupa	Çin	Japonya	Diğer Asya Pasifik	
ABD	-	7,4	11,6	0,4	4,0	3,5	54,1
Kanada	107,1	-	0,8	-	0,3	-	108,5
Meksika	81,8	1,7	10,5	-	-	1,6	102,6
Orta ve Güney Amerika	140,9	5,3	15,1	5,3	0,1	3,3	173,1
Avrupa	53,3	22,0	-	0,6	0,3	6,0	104,3
Eski SSCB Ülkeleri	23,0	-	287,0	19,6	2,3	3,5	349,0
Orta Doğu	116,5	7,1	156,1	67,4	211,7	369,2	982,1
Kuzey Afrika	26,7	8,4	97,0	3,2	0,1	5,4	151,7
Batı Afrika	96,5	2,0	34,6	28,6	3,0	38,1	216,7
Güney ve Doğu Afrika	-	-	1,3	6,7	4,0	1,2	13,2
Avustralya	0,7	-	-	1,2	3,2	5,8	10,9
Çin	1,6	0,1	0,2	-	2,3	14,0	20,7
Japonya	-	-	0,4	3,3	-	1,0	5,1
Diğer Asya Pasifik	8,3	0,2	6,1	30,3	24,8	14,6	112,7
Diğer Alanlar	10,3	5,5	34,3	0,3	2,1	2,1	56,8
Toplam İthalat	666,7	59,7	655,0	166,9	258,2	469,3	2461,5

Çin petrol ithalatını ağırlıklı olarak deniz yolu ile güney kıyılarından yapmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda gittikçe artan bir oranda boru hatları ile petrole erişim hususunda gayret içerisine girmiştir. Günümüzde Rosneft, Lukoil ve TNK-BP Rus petrolerini boru hatları ile pazara ulaştıran şirketlerdir. Bunlardan Rosneft uzun vadeli olarak Çin ile yapmış olduğu anlaşma nedeni ile demiryolu ile yıllık olarak 9 milyon ton petrol sevk etmekte, TNK-PB'de tren yolu ile petrol sevkiyatı için görüşmelerine devam etmektedir (Ritchie, s.1). Ayrıca Çin ilk kez boru hattı ile Orta Asya petrolerine 2006'da ulaşmıştır.

Şekil -3.3.: Çin'in Petrol İthalat ve İhracat Yolları (milyon ton)

Çin'li uzmanlarca Orta Doğu ve Sibiry'a'dan sonra üçüncü büyük olarak kabul edilen Orta Asya enerji rezervlerine erişim maksadıyla ilk faaliyetler Çin ile Kazakistan arasında gerçekleşmiştir. Hazar bölgesi petrolünün Doğu Türkistan'a ulaştırılması Çin için enerji temini açısından büyük bir gelişme olacaktır (Kesici ve Cankara, s.8).

Çin CNPC ile Kazakistan'ın Aktubinsk petrol şirketinin yüzde 60 hissesini 4.3 milyar dolara satın almış ve Zhanazhol ile Kenkiyak petrol alanlarının imtiyaz haklarını ele geçirmiştir. Çin ile Kazakistan arasında 3000 km'lik boru hattı yapımına karar verilmiş, Rus topraklarını kullanmadan Kazak petrollerinin ihracına imkan verecek bu boru hattı aynı zamanda Rus petrol boru hattı sistemi ile de entegre edilmesi planlanmıştır. 3000 km'lik boru hattının Kazakistan bölümünün ikinci etabını oluşturacak 998 km'lik Atasu-Alaşanko petrol boru hattının, Kazakistan'ın batısından orta kesimlerine uzanan ve yapımı 2003 yılında tamamlanan ilk etap Atrau-Kenkiyak boru hattı ile Atasu'da birleşerek, Çin'in Kazakistan sınırında yer alan Aleşanko sınır kapısına kadar uzatılması hedeflenmiştir (Dokuzlar, Yılmaz ve Pala, s.297).

Çin Orta Asya ve Rus petrollerine boru hatları ile ulaşabilmek için öncelikle Rusya ile Doğu Sibiryaya petrollerine erişim maksatlı olarak Angarsk-Daqing boru hattı üzerinde çalışmalara başlamış müteakiben Kazakistan'ın Kashagan¹ ve Hazar petrollerine erişim için Alashankou-Dushanzi boru hattını hayata geçirmek için çalışmalara başlamıştır. Kazak petrollerine ulaşma gayreti aynı zamanda Kazakistan tarafından da benimsenmiş bu boru hattı ile Kazakistan ilk kez Rusya sınırlarından geçmeyen bir hatta sahip olmuştur (Bay, s.61).

Çin Kazak Alashankou- Dushanzi petrol boru hattı 29 Haziran 2006 tarihinde ilk petrolün Dushanzi rafinerisine ulaşması ile birlikte yaşama geçmiştir². Kazakistan'ın Aktobe yataklarından çıkartılan petrol ve Rus Hazar havzası petrolünün yarı yarıya beslediği hat Çin'in ilk sınır aşan boru hattı olma özelliğine de sahip olmuştur. Boru hattınının 1200 Km'lik kısmı Kazakistan'ın Atasu bölgesinde başlamakta ve Alashankou'da Çin'e girmekte ve Doğu Türkistan'da Dushanzi'de bulunan rafineride³ son bulmaktadır. 2004 yılında inşasında başlanan ve 15 ayda tamamlanan Boru hattı yıllık 10 milyon ton Kazak ve Rus petrolünü Çin'e ulaştırmak üzere inşa edilmiş olup gelecekte kapasitesi iki katına çıkarılacaktır (Jaipurayar, s.11).

---

¹ Hazar havzasında yaklaşık beş yıl önce bulunan bu petrol yatağı dünyadaki en büyük beş petrol yatağından biri olarak kabul edilmektedir. Kazakistan geçtiğimiz yıl günlük 1.2 milyon varil petrol üretimi yaparken bu petrol yatağı ile 2015 yılında günlük 3 milyon varil üretime ulaşması (bu rakam İran'ın üretimine eşittir) beklenmektedir. Bakınız Bay Fang, U.S. News & World Report , Washington, Sep, 11, 2006, Vol.141, Iss.9 s.60-62

² Boru hattı Çin-Kazak Poru hattı Şirketi tarafından hayata geçirilmiştir. Kazakistanın KazTransOil ile Çin'in CNPO altında faaliyetlerini yürüten China National Oil and Gas Exploration and Devolepment Corperation şirketlerinin % 50'şer hisseye sahip olarak bu ortaklığı kurmuşlardır.

³ Dushanzi'de bulunan rafineri halen yıllık olarak 6 milyon ton ham petrolü rafine edebilmektedir. Çin boru hattınının etkin kullanımını sağlamak maksadıyla tesisi yenileme çalışmalarına başlamış ve 4 milyon tonluk kapasite artırımına gitmektedir. 2008 yılında tamamlanacak yenileme ile ilave olarak yıllık 1.2 milyon ton etilen üretilebilecektir. Bakınız Mriganka Jaipurayar and Winnie Lee in Hong Kong. Platt's Oilgram Price Report. New York: Aug 1, 2006.Vol.84, Iss. 45; s.11

Şekil - 3.4.: Çin-Kazak Petrol Boru Hattı
 (www.marcon.com/print_index.cfm?SectionGroupsID=51&PageID=405)

Çin kısa süre içerisinde realize ettiği boru hattı ile Kazak petrolerinin batı istikametinde akışına paralel olarak doğuya doğru bir akışı da sağlamıştır. Çin bu boru hattı ile yıllık petrol ithalatının yaklaşık yüzde 9'unu karşılayabilmektedir. Çin petrol ihtiyacını ağırlıklı olarak deniz yoluyla sağladığından petrol yolunun güvenliğini mevcut askeri gücü ile tam olarak kontrol altına alamamaktadır. Karadaki bu boru hattı ile petrol sevkiyatını daha güvenli olarak sağlayabilecektir. Bununla birlikte boru hattının Doğu Türkistan'dan geçmesi Çin için ikinci bir güvenlik sorununu da beraberinde getirmektedir. Çin ülkesinde yaşayan azınlıkların % 70'inin bulunduğu batı bölgesi Çin güvenliğinde önemli bir yer tutmaktadır (Debasis, s.2).

Batı Türkistan Cumhuriyetleri ile köprü görevi gören Doğu Türkistan Çin'in bölgeden ithal edeceği enerji kaynakları için geçiş noktası olacaktır (Aynural, s.8). Çin uzun dönemden beri Doğu Türkistan'ın Tarım havzasını

bir enerji dağıtım merkezi haline getirmek istemektedir. Böylelikle Çin Hazar ve Orta Asya'dan alacağı enerjiyi Gerektiğinde Japonya ve Güney Kore'ye aktarabilecektir. "Pasifik Köprüsü" olarak adlandırılan bu projenin başarılı olması durumunda Rusya'nın mevcut enerji kartı Çin'e geçmiş olacaktır (Kayyum ve Kesici, s.9).

Çin, dünya petrolünün yaklaşık % 10'una sahip Rusya ve Kazakistan ile mevcut petrol anlaşmalarını geliştirerek enerji ihtiyacını kuzeybatı komşuları ile çözmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Çin bölgede kendi istediği manada ve sinik bir ortam yaratarak stabil bir durum oluşturmak maksadıyla bölgeye nüfus ihracına devam etmektedir. Bu şekilde bölgede Çin hakimiyet ve kontrolünü pekiştirmek, Doğu Türkistan'da yaşayanları bölgede azınlık durumuna düşürerek asimile etmek istemektedir (Aynural, s.4).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Coğrafyanın tanımlanması ve isimlendirilmesinde bakış açısı, düşünsel arka plan ve kültür etkili olmaktadır. Günlük yaşamımızda farkında olmadan kullandığımız birçok coğrafi tanımlama bizim bu coğrafyaya nereden baktığımızın da ip uçlarını vermektedir. Orta Asya, Merkezi Asya, İç Asya Bilad al-Türk veya Türkistan bütün bu isimlendirmeler hemen hemen aynı bölgeyi tanımlamaktadır. Aynı coğrafyanın farklı bakış açıları ile isimlendirilmesi ve yorumlanması kapsamında nerede durulduğu önem taşımaktadır. Orta Asya kavramı günümüzde ülkemizde çoğunlukla Sovyetler sonrası bağımsızlığını kazanan beş ülkenin siyasi sınırlarının oluşturduğu bir alan olarak algılanmakta coğrafi olmaktan çok siyasi bir anlam taşımaktadır. Kelime anlamı olarak Asya Kıtasının orta kısmı olarak anlanırken mevcut yüklenen anlamda daha çok siyasi sınırlar anlaşılmaktadır.

Asya'nın Ortası olarak betimlenen bu coğrafi bölge zaman içerisinde doğu ve batı olarak belirgin bir şekilde coğrafyanın da zorlama ile siyasi olarak iki kısma ayrılmış ve Çin ile Rusya tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Rusya kontrolünde bulunan bölge buradaki halkların bağımsızlıklarını kazanması ile birlikte son on beş yıl içerisinde Rusya kontrolünde çıkmayı başarmış bununla birlikte doğu kısmında Çin kontrolü artarak devam etmiştir.

Çin büyük coğrafyası ve nüfusu ile yüzyıllardan beri bulunduğu coğrafyada önemli bir güç olmuştur. Çin'in batı tarafından etki altına alındığı ve tek taraflı anlaşmalara zorlandığı bir yüzyıllık dönem sonrasında başlayan milliyetçi hareketler her ne kadar komünist hareketle sürekli olarak çatışmış olsa da özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Çin politikalarında etkisini sürdürmüştür. Bu etki özellikle toprak bütünlüğü konusunda kendisini göstermiş ve Hong Kong, Tayvan, İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan toprak bütünlüğü açısından Çin için hassas noktalar olmuştur. Toprak bütünlüğünü her şeyin üzerinde gören Çin bu hususun sağlanması için Hong

Hong örneğinde olduğu gibi barışçı yöntem izleyebilirken Doğu Türkistan örneğinde olduğu gibi askeri güç ve baskı kullanabilmektedir.

Günümüz Çin dış siyasetinin oluşumu ve gelişimi incelendiğinde Deng Xiaopin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 1970 sonlarından itibaren şekillenmeye başlayan bu politikada amaç rejim ihracından, güvenli bir ortamın yaratılmasına doğru kaymıştır. Barış ve gelişmeye doğru yönelen bir dünyada Çin'in de bulunduğu bölgede stabil bir ortam yaratması ve bu ortam içerisinde ekonomik gelişimini sürdürmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda öncelikle çevresinde stabil bir ortam yaratma gayreti içerisinde giren Çin tarihi olarak adlandırılabilir sınır sorunlarının çözümüne özel önem vermiştir.

Gerek Sovyetler Birliği döneminde gerekse de Sovyetlerin parçalanarak yerine yeni Cumhuriyetlerin kurulması aşamasında Çin başarılı bir politika izleyerek ikili veya çok taraflı anlaşmalarla sınır sorunlarını çözme yoluna gitmiştir. Bu Durum Çin'e güvenlik üreten ülke özelliği kazandırmış ve müteakiben oluşacak ikili ilişkilerde güven unsurunun oluşmasına neden olmuştur.

İki kutuplu düzenin sona ermesi ile birlikte çok kutuplu bir düzene geçileceği beklentisi içine giren Çin kısa sürede bu beklentisinin yerine gelemeyeceğini görmüş ve gerçekçi bir dış politika ile bölgesel bir güç olma yoluna gitmiştir. Uzun vadede düşünüldüğünde bölgesel güçten küresel güce geçme maksadıyla politikalar üretmeye başlamıştır. Bölgesel güç olmanın tüm özelliklerini Asya coğrafyasında yerine getirmeye çalışan Çin öncelikle sorunsuz bir ortamda mevcut gelişiminin artarak sürmesinin mümkün olabileceğini görmüş ve sorun sahalarının sona ermesi için inisiyatif alan ülke konumuna gelmiştir.

Ekonomik olarak bölgesel ve küresel bir güç olarak ortaya çıkan Çin bu gücünün artarak devam edebilmesi için Asya'da öncelikle barışla başlayan daha sonra ekonomi ile güçlenen bir politika üretmiştir. Hızla büyüyen ekonomisinin ülke içerisinde dengeli dağılmıyor oluşu potansiyel olarak huzursuzluk kaynağı olarak gözükmektedir. Çin'in ayrıcalıklı statüye sahip topraklarında (İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan) ekonomik gelişme

diğer bölgelerin çok gerisinde kalmaktadır. Ülkenin az gelişmiş bölgelerinden biri olan Doğu Türkistan etnik sorunlarla birlikte Çin için toprak bütünlüğü konusunda endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Orta Asya'da Sovyetler sonrası oluşumların bir benzerini ülkesinde yaşamak istemeyen Çin, Doğu Türkistan'da ekonomik gelişmenin artırılması için alınan bir dizi önlem ile etnik huzursuzluk giderilmeye çalışılmıştır. Doğu Türkistan bölgesinde sağlanacak dengeli ve huzurlu bir ortam Çin açısından gerek devam eden ekonomik büyüme gerekse de toprak güvenliği açısından özel önem taşımaktadır.

Çin'in mevcut ekonomik gücünün bulunduğu bölgede yönlendirici olması ve Sovyetler Birliği sonrası Orta Asya ülkelerinin ekonomik anlamda tamamen güçsüz olmaları ilişkilerde Çin'e büyük bir hareket esnekliği sağlamaktadır. Kazakistan ve Türkmenistan hariç diğer üç Orta Asya ülkesi dünya ticaret hacminde son sıralarda yer almaktadır. Bu ülkelerin ekonomik gelişim için ortağa ihtiyaç duyması ve Çin'in yanı başlarında büyük bir pazar ve ekonomik güç olarak bulunuyor olması bu ülkelerle Çin arasında ekonomik ilişkinin artmasına olanak tanımaktadır. Orta Asya'nın önemli ticari aktörlerinden Kazakistan'la ilişkilerini geliştiren Çin bölgede ekonomik olarak etkin olmaya başlamıştır.

Orta Asya ile olan ekonomik ilişkilerin artırılması için uygun ortamın yaratılması kapsamında bölgede alt yapı çalışmalarına ağırlık veren Çin kara ve demiryolu ile bölgeye ulaşmaya çalışmaktadır. Son dönemde Çin ülkesi içerisinde ayrıcalıklı statüye sahip bölgelerine de ulaşım maksadıyla büyük yatırımlar gerçekleştirerek kara ve demiryolu yapımını hızlandırmıştır. Tibet'e ve Doğu Türkistan'a yapılan alt yapılar ile bu bölgelere ulaşımın kolaylaşmış olması yüzyıllardan beri farklı kültürlere ve ırklara ait bu bölgelerde sinikleştirme siyasetinin uygulanmasını sağlayabilecektir. Bu kapsamda uzun süreden beri devam eden ayrıcalıklı bölge statülerinde yakın dönemde farklılıkların olması beklenebilecektir. Gerek Doğu Türkistan'ın kuzey kısmında gerekse de Lhasa'da bunun ilk örneklerini görmek mümkün olmaktadır.

Hızla gelişen ve büyüyen ekonomisi Çin için büyük bir güç olsa da beraberinde enerji ihtiyacını da doğurmaya başlamıştır. Enerjiye olan bağımlılığının artması ile birlikte kaynak çeşitlemesi ile çözüm arayışları sonrasında yirmi birinci yüzyıl başı ile birlikte Çin petrol ithalatçısı durumuna düşmüştür. Halen gittikçe artma eğiliminde olan petrol ihtiyacının karşılanmasında ağırlıklı olarak denizaşırı yolları kullanan Çin deniz ticaret yollarının kontrolünü sağlayabilecek bir donanmaya sahip olmadığından stratejik enerji ihtiyacını kara yolu ile de sağlama yoluna gitmeye başlamıştır. Bu kapsamda kuzey komşusu ile birlikte Orta Asya ülkelerinden de enerji temin yollarına gitmiştir.

Büyük yatırım gereken boru hatlarını kısa süre içerisinde gerçekleştiren Çin Hazar petrolerinden yararlanabilmek için devlet kontrolündeki firmaları ile Orta Asya ülkelerinde sözleşmeler imzalamaktadır. Bu kapsamda özellikle Kazakistan ile gerek doğal gaz gerekse de petrol hususunda yakın ilişki içerisinde bulunan Çin Doğu Türkistan üzerinden ülkesinin ihtiyaç duyduğu petrolü temin etmeye çalışmaktadır. Doğu Türkistan'ın kuzey kesimlerini demografik olarak etnik Han Çinlisi ile sürekli olarak destekleyen Çin bu bölgede rafineriler kurmaktadır.

Sonuç olarak yirminci yüzyıl başında yaşadığı utanç yüzyılı sonrasında ilişkilerini aşırı ihtiyatlı ve merkez kontrolünde sürdüren Çin, ülkesinin toprak bütünlüğü konusunda çok hassas davranmakta ve önleyici politikalar üretebilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında benzer durumun Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'da gerçekleşmesine izin vermemiştir. Orta Asya ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişki içerisine girmiş bununla birlikte hegemonyacı bir tutum yerine sınır sorunlarını çözmek isteyen eşit ülkeler statüsünde Orta Asya ülkelerine yaklaşmıştır. Bu durum uluslar arası alanda tanınma ve eşitlik bekleyen Orta Asya ülkeleri üzerinde olumlu etki yaratmış ve tarihi olarak nitelenebilecek sınır sorunları çözülmüştür. Sınır sorunlarının çözümü sonrasında Orta Asya ülkeleri ile ortak ve eşit platformda siyasi ilişkilere başlamış bu durum sonrasında Doğu Türkistan hususunda uyguladığı siyaseti Orta Asya ülkelerince kritik

edilmemiştir. Doğu Türkistan'a yönelik ekonomik iyileştirmeler ve alt yapı yatırımları ile Orta Asya ülkelerinin bu alana olan ilgisini azaltmıştır.

Orta Asya ülkeleri ile ticaret hacmini artıran Çin müteakiben stratejik enerji ihtiyacının bir kısmını Orta Asya'dan sağlamaya başlamış bu durum Orta Asya ülkelerine enerji kaynaklarını Rusya'dan bağımsız ihraç olanağı tanımıştır. Çin'in yakın gelecekte mevcut politikasını sürdüreceği, bölgesel olarak barış ortamını devam ettirerek güvenlik üreten ülke konumunda bulunacağı, ekonomik olarak bölgesel ilişkilerini artıracaağı özellikle Kazakistan ve müteakiben Hazar havzasında bulunan ülkelerle petrol anlaşmaları yapacağı, ekonomik olarak gelişimini tamamlamadan askeri olarak bölgesel veya küresel bir oluşuma yönelmeyeceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler, Alfa Basın Yayım Dağıtım, İstanbul 1997.

BREGEL Yuri, Historical Atlas of Central Asia, Leiden, NLD:Brill, NHEJ, NV. Koninklijke, Boekhandel en Durkkerij, 2003.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, Eylül 2001.

MORTON W. Scott, China : Its History and Culture, Blacklick OH, USA McGraw-Hill Companies, 2004.

SOUCEK Svat, History of Inner Asia, West Nyack, NY, USA: Cambridge University Press, 2000.

ABRAHAM Filip and HOVE Jan Van, "The Rise of China: Prospects of Regional Trade Policy", Review of World Economics 2005, Vol. 141 (3) s.486-509.

AKINER Shirin, "Political Process in Post Soviet Central Asia", Perspectives on Global Development and Technology, Volume 2, issue 3-4, 2003, s.431-458.

ALLISON, Roy "Structures and Frameworks for Security Policy Cooperation in Central Asia", Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2001.

ANDİCAN Ahat, "Çin Satrancında Orta Asya", Avrasya Dosyası, Cilt:12 Sayı:1, 2006, s.7-36

ARMACOST Michael H. and OKIMOTO Daniel I., "The Future of America's Alliances in Northeast Asia", Asia-Pacific Research Center publications, 2004.

ASANO Ryo, "China's Perception of Threats", The Japan Institute of International Affairs, Şubat 9-10, 2004, s.90-96.

ASH Robert F., "China's Regional Economies and the Asiaon Region Building Independent Linkages", Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.96-205.

ASH Robert, "The long-term outlook for economic reform in China: resource constraints, inequalities and sustainability", Published online: 8 June 2006, Asia Europe Journal Vol:4, 2006, s.177–196.

AYNURAL Salih, "Çin'in Doğu Türkistan Politikası", Kocaeli Üniversitesi 1 nci Uluslar arası Sosyal Bilimciler Kongresi, 18-22 Eylül, 2006

BAY Fang, "U.S. & WORLD REPORT", Washington:Sep 11, 2006, Vol:141, Iss.9, s.60-62.

BIJIAN Zheng, "A New Path for China's Peaceful Rise and the Future of Asia", Bo'ao Forum for Asia, 2003, China's Peaceful Rise : Speeches of Zheng Bijian, 1997-2005. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2005.

BROWN Harold, "Chinese Military Power" New York, NY, USA: Council on Foreign Relations, 2003.

BURLES Mark, "Chinese Policy Toward Russia & the Central Asian Republics" Santa Monica, CA, USA: Rand Corporation, 1999.

BYRD William, "Economic Cooperation in the Wider Central Asia Region", Herndon, VA, USA: World Bank, The, 2006.

CASTRO Renato Cruz De , "Exploring the Prospect of China's Peaceful Emerge in East Asia", Asian Affairs, an American Review; Summer 2006;33,2 s.85-104.

CHUNG Chien-peng, "China's War on Terror, September 11 and Uighur Separatism", Foregin Affairs, July/August Volume:81 No:4, 2002, s.8-12.

CLARKE Michael, "Xinjiang and China's Relation with Central Asia 1991-2001", Asian Ethnicity, Volume:4, No:2, Haziran 2003.

- COLLINS Alan, "Security Dilemmas of Southeast Asia", Gordonsville, VA, USA: Palgrave Macmillan, 2000.
- CUMMINGS SALLY N., "Power & Change In Central Asia", Florence, KY, USA: Routledge, 2001, s.1-27.
- CUMMINGS Sally N., "Power and Change in Central Asia, Power Shift: China and Asia's New Dynamics". Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006.
- DEBASIS Chaudhuri, "A Survey of Economic Situation in Xinjiang and its Role in the Twenty First Century", China Report 41:1, 2005.
- DICKENS Mark, "The Soviets In Xinjiang 1911-1949", 1990.
- DICKSON Bruce J. and CHAO Chien-min,. "Remaking the Chinese State : Strategies", Society, & Security. Florence, KY, USA: Routledge, 2001.
- DOKUZLAR Bircan, YILMAZ Hasan ve PALA Cenk, "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", Avrasya Dosyası, Cilt:12 Sayı:1, 2006, s.297-322
- FEIGENBAUM Evan E., "A. National Security and Strategic Competition from the Nuclear to the Information Age", Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2003.
- FOLEY Corazon Sandoval, "Contending Perspectives: Southeast Asia and American Views on a Rising China", [http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil /](http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/), November 3, 2005
- FORT Bertrand, "ASEM's Role for Cooperation on Security in Asia and Europe", Asia Europe Journal, 2004, Vol:2: s.355–363.
- GARVER John W., "China's Influence in the Central and South Asia Is It Increasing", Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.205-246.
- GEEST Willem Van Der, "Shaping factors of EU–East Asia relations", Published online: 1 June 2006, Asia Europe Journal Vol:4, 2006, s.131–149.

GILL Bates , "China's Evolving Regional Security Strategy", Power Shift: China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.247-264.

GOLDEN Seán, "Socio-Cultural Aspects of the Relationship Between the EU and East Asia, With Particular Reference to China", Published online: 5 May 2006, Asia Europe Journal Vol:4, 2006, s.265–294.

GOLDSTEIN, Avery "Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security", Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2005.

HOLMES James R., Toshi Yoshihira, "China and the Commons; Angel or Mahan", Worlds Affairs; Spring 2006, 168, 4, Academic Research Library, s.172-191.

HORSMAN Stuart, "Water in Central Asia: Regional Cooperation or Conflict?", Central Asian Security:The New International Context. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2001.

INTERNATIONAL Workshop "External Strategy of the New Chinese Leadership" The Japan Institute of International Affairs (JIIA) Tokyo, Japan Şubat 9-10, 2004.

JAIPURIYAR Mriganka and Winnie Lee, "Platt's Oilgram Price Report" New York: Aug 1, 2006, Vol.84, Iss. 45, s.11.

JHONSON, Todd "Developments of China's Energy Sector: Reform, Efficiency and Environmental Impects", Oxford Review of Economic Policy Vol:11 No:4, 2002.

KANE Thomas, "China's Foundations: Guiding Principles of Chinese Foreign Policy", Comperative Strategy Vol:20, 2001, s.45-55.

KESİCİ A.Kayyum ve CANKARA P.Özden, "Çin'in Orta Asya'daki Stratejik Hedefleri", Kocaeli Üniversitesi 1 nci Uluslar arası Sosyal Bilimciler Kongresi, 18-22 Eylül, 2006

KIM Samuel S., "China as a Regional Power", *Current History*, 91:556, Ekim 1992, s.247-252

LAMBRIDIS Panos and THEODORE Koukoulis, "The awakening of the red dragon. China fills the power vacuum in the Far East", Published online: 14 October 2005, *ASIA EUROPE JOURNAL* 3: 2005, s.479–499.

LAMPTON David M. and GREGORY C. May, "A Big Power Agenda for East Asia: America, China, and Japan", The Nixon Center 2000.

LEE Chung Min, "China's Rise Asia's Dilemma"

JONSON Lena, "Central Asian Security: Internal and External Dynamics", Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2001.

Library of Congress – Federal Research Center, "Country Profile : China", Ağustos 2006.

OHASHI Hideo, "China's Regional Trade and Investment Profile", *Power Shift : China and Asia's New Dynamics*. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.71-95.

OLCOTT Martha Brill. "Common Legacies and Conflicts, Central Asian Security : The New International Context", Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2001.

PAMİR Necdet, "Çin ve Enerji Güvenliği", *Stratejik Analiz*, Ekim, 2005, s.63-70.

PAN Guang, "China's anti-terror strategy and China's role in global anti-terror cooperation", *Asia Europe Journal* Vol:2: 2004, s.523–532.

PANT Harsh V., "The Moscow–Beijing–Delhi Strategic Triangle", *An Idea Whose Time May Never Come Security Dialogue*, Vol. 35, no. 3, 2004, s. 311-328.

PEHLİVANTÜRK Bahadır, "Tarihten Bu güne Doğu Asya Düzeni ve Çin", *Avrasya Dosyası*, Cilt:12 Sayı:1, 2006, s.125-150

PEIMANI Hooman, "Failed Transition, Bleak Future? : War and Instability in Central Asia and the Caucasus" Westport, CT, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2002.

PENG Mike W., "Respectives-From China's Strategy to Global Strategy", Asia Pasific Journal of Manegement, 2005, 22, s.123-141.

POLLACK Jonathan D., "China: The Strategic Challenge" China's Shadow: Regional Perspectives on Chinese Foreign Policy Military Development. Santa Monica, CA, USA: Rand Corporation, The, 1998.

POLLACK Jonathan D., "The Transformation of the Asian Security Order Assessing China's Impact", Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.328-346.

RITCHIE Michael, "NEFTE Compass".London: Aug 8, 2006, s.1.

ROZMAN Gilbert, "China's Perspective On The World", The Japan Institute of International Affairs (JIIA) Şubat 9-10, 2004, s.1-7.

SCOBELL Andrew, "Chinese National Security : Decisionmaking Under Stress", <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/>, September 2005

SHAMBAUGH David, "Return to The Middle Kingdom: China and Asia in the Early Twenty-First Century", Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.23-47.

SHAMBAUGH David, "China's New Military Leadership & Implications for Civil-Military Relations", The Japan Institute of International Affairs (JIIA) Şubat 9-10, 2004, s.62-69

SHEN Wei, "A study on Chinese student migration in the United Kingdom", ASEM's role for co-operation on security, Published online: 8 September 2005, Asia Europe Journal Vol:3, 2005, s.429-436.

SHICHOR Yitzhak, "From Horse to Horsepower: Energy in China's Relations With Central Asia"

SUTTER Robert, "Asia in the Balance : America and China's "Peaceful Rise"", Academic Research Library, Current History, Ekim 2004:103,674; s. 284-289.

SUTTER Robert, "China's Regional Strategy and Why It May Not Be Good for America", Power Shift : China and Asia's New Dynamics Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.289-326.

SWAINE Michael D., "Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present & Future", Santa Monica, CA, USA: Rand Corporation, 2000.

SWAINE Micheal D., "China's Regional Military Posture", Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.266-287.

TANG Shao Cheng, "The EU's policy towards China and the arms embargo", Published online: 27 September 2005, Asia Europe Journal Vol:3, 2005, s.313–321.

TAYLOR Bill, "Trade unions and social capital in transitional communist states:The case of China", 2001 Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands. Policy Sciences Vol:33, 2000, s.341-354.

UMBACH Frank, "The Wounded Bear and the Rising Dragon. The Sino-Russian relationship at the beginning of the 21st century: A view from Europe", Asia Europe Journal Vol:2, 2004, s.43–62.

WANG David, "East Turkistan Movement in Xinjiang", Journal Of Chinese Political Sience.

WEITZ Richard, "Storm Clouds Over Central Asia", Studies in conflict & Terrorism, 2004, Sayı:27, s.505-530.

WOHLFORTH William C., "Revisiting Balance of Power Theory in Central Eurasia", Balance of Power : Theory and Practice in the 21st Century. Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2004. p 214-254.

WRIGHT David C, "History of China", Wesport, CT, USA:Greenwood Publishing Group, 2001.

XING Guangcheng, "Chian and Central Asia", Central Asian Security : The New International Context, Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, 2001.

XU Jian, "A Peaceful Rise : China's Strategic Option", International Studies Mart, 2004

XU Xin, "Chinese Approach to Multilateralism in the Asia Pasific: A Path to China's Peaceful Rise", The Japan Instutute of International Affairs, Şubat 9-10, 2004, s.8-27.

YAHUDA Michael, "The Evolving Asian Order The Accommodation of Rising Chinese Power",. Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.347-361.

YAHUDA Micheal, "China and Region", Southeast Asian Affairs, Vol:12, 1985, s.54-69

YEE Robert S., "Etnic Relation in Xinjiang", Journal of Contemporarly China, 2003, Sayı:12

YUNLING Zhang and SHIPING Tang, "China's Regional Strategy", Power Shift : China and Asia's New Dynamics. Ewing, NJ, USA: University of California Press, 2006, s.48-70.

ZARDYKHAN Zharmukhamed, "Kazakhstan and Central Asia" Regional perspectives, 2002, s.176-180.

ZHANG Wei-Wei, "Long-term outlook for China's political reform", Published online: 5 May 2006, Asia Europe Journal Vol:4, 2006, s.151-175.

http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_150.htm

http://www.ozturkler.com/data/0007/0007_13.htm internet sayfasından alınmıştır.

http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/china_pol01.jpg

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/18902.htm>

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html>

<http://nti.org/db/china/engdocs/jzm0399.htm>

http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm

http://www.adb.org/Documents/Reports/2020_Project/chap06.pdf

<http://www.bp.com/statisticalreview>

<http://www.oxuscom.com>

<http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/asia-pasific/5140514.stm-published/>
2006/07/03/20:41:04GMT

ÖZGEÇMİŞ

Taner GÜL 1969 yılında Ardahan'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlamıştır. 1982-1986 yılları arasında İstanbul'da Deniz Lisesi müteakiben 1986-1990 yılları arasında Deniz Harp Okulu'nda öğrenim görmüştür. 2000-2002 yılları arasında Harp Akademileri Komutanlığı'nda Eğitimi alan Taner GÜL 2001-2003 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri Enstitüsü'nde lisans üstü eğitimini tamamlamıştır.

Bayan Gülsün GÜL ile evli olup Atakan ve Gülsu adında iki çocuğu vardır.